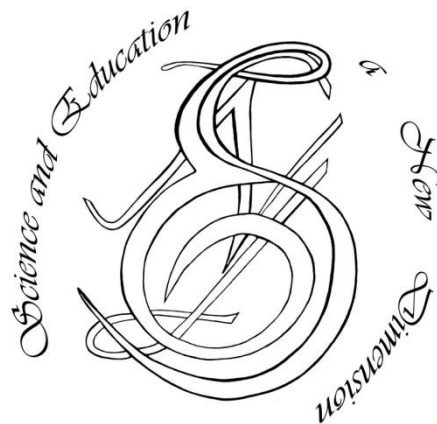

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

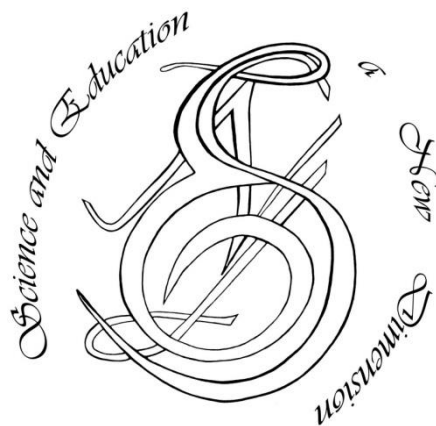
e-ISSN 2308-1996

VI(30), Issue 184, 2018 Dec.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30>

Humanities and Social Sciences

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

ART HISTORY	7
Концерт пам'яті Миколи Лисенка у Львові 19 грудня 1937 року: порівняльний аналіз рецензій галицьких музикознавців <i>О. О. Кузнецова</i>	7
Постепічний характер драматургічної спадщини Неди Нежданої <i>Н. І. Василівська</i>	11
LINGUISTICS	14
Наративна структура англomовного трейлеру <i>Д. Ю. Фекете</i>	14
Електронний словник синтаксем: організація мікроструктури та перспективи застосування <i>С. Б. Фокін</i>	18
Morphological Classification of Idioms in English and Armenian <i>Anahit Hovhannisyán, Rouzanna Ghazaryan</i>	22
Застосування компетентнісного підходу у процесі навчання англійської мови студентів медичних вишів <i>Л. Г. Русалкіна</i>	27
Роль дружини Гесара в тибетському епосі <i>Д. О. Скачкова</i>	31
Cultural codes as an instrument of lingua-cultural studies of Persian omens and superstitions <i>S. Sopilniak</i>	35
Онiричний бестiарій роману «iмператор повенi» Володимира Єшкiлева <i>Б. А. Стрiльчик</i>	38
PEDAGOGY	42
Формування IT-компетентності майбутніх лікарів під час навчання медичній iнформатицi i розвитку їх творчих здiбностей <i>А. М. Добровольська</i>	42
Взаємонавчання у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності «фiзична культура i спорт» <i>Т. І. Дух, А. В. Дунець-Лесько, О. О. Павлось</i>	47
Some Ideas for Applying the Synergetic Approach in Training Future Teachers of Mathematics <i>L. M. Karakasheva</i>	51
Model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers <i>К. Левадна</i>	53
Формування готовності майбутніх IT-фахівців до професійної діяльності в процесі технічної підготовки <i>П. М. Малезжик, Н. М. Зазимко, Г. В. Ткачук</i>	56
Соціально-особистісна та професійно-технічна спрямованість iншомовної підготовки як чинник формування готовності до професійної мобiльності майбутніх фахівців з iнженерії програмного забезпечення <i>Л. Г. Теремiнко</i>	61
Peculiarities of developing professional competencies of commodity trading experts in construction <i>Р. В. Zakharchenko, О. М. Gavrysh, О. Р. Yudicheva</i>	65

PSYCHOLOGY.....	69
Психологічний аналіз особистісно-професійної спрямованості студентів на етапі первинної професіоналізації <i>С. І. Білозерська, С. О. Мащак.....</i>	69
Асиміляція цінності успіху як мотиваційна основа життєвої стратегії сучасної молоді <i>Д. С. Черняк, Т. І. Кадлубович.....</i>	73
Психологічні маніпуляції з питань статевої ідентичності у сфері психічного здоров'я <i>Л. М. Гридковець.....</i>	76
Сновидение как смысловой объект современной личности <i>Л. П. Перевязко.....</i>	80

ART HISTORY

Концерт пам'яті Миколи Лисенка у Львові 19 грудня 1937 року:
порівняльний аналіз рецензій галицьких музикознавців

О. О. Кузнецова

Навчально-науковий інститут музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені
Івана Франка (Дрогобич, Україна)

Corresponding author. E-mail: olgaosadcha5@ukr.net

Paper received 22.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-01>

Анотація. Стаття присвячена порівняльному консенс-аналізу чотирьох рецензій галицьких музикознавців на концерт пам'яті класика української музики Миколи Лисенка (1842-1912), що відбувся у Львові 19 грудня 1937 року на честь 25-ліття його смерті. Станіслав Людкевич, Нестор Нижанківський, Василь Витвицький і Роман Савицький виявили одностайний підхід до висвітлення загальнокультурно-національного значення події в житті галичан, спільні й відмінні оцінки виконавських виступів, індивідуальні формальну побудову рецензій і спосіб вислову змісту.

Ключові слова: музикознавець, критик, рецензія, концерт, виконання, консенс-аналіз.

Перша третина ХХ століття в Галичині прикметна появою грона професійних музикантів, які здобувши освіту в провідних європейських центрах, плідно працювали на батьківщині. За Станіславом Людкевичем (1879-1979) на музично-мистецьку арену виступили Василь Барвінський (1888-1963), Нестор Нижанківський (1893-1940), Борис Кудрик (1897-1952), Стефанія Туркевич (1898-1977), Василь Витвицький (1905-1999), Роман Савицький (1907-1960) та ін. За тогочасних суспільно-політичних обставин усі вони поєднували композиторську діяльність із виконавською та музикознавчою. В музикознавстві показали себе як історики, теоретики й соціологи музики, музичні критики, публіцисти та методисти. В більшості цих напрямків знайшла численні вияви лисенкознавча тематика, адже Микола Лисенко (1842-1912) ще за життя заслужено вважався основоположником української музики й мав великий вплив на розвиток музичної культури в Галичині.

Предметом статті є рефлексії галицьких музикознавців на 25-ліття смерті Лисенка, що відзначалося 1937 року у Львові. Саме тоді з'явилися численні статті, що вшановували його пам'ять. Зокрема, привертає увагу факт написання рецензій С. Людкевичем, Н. Нижанківським, В. Витвицьким і Р. Савицьким на концерт, який відбувся 19 грудня в залі Міського театру.

До вивчення музично-критичної та публіцистичної спадщини названих музикознавців зверталися дослідники: З. Штундер, І. Шеремета, О. Фрайт (С. Людкевич), Л. Лехник, М. Зубеляк, Н. Синкевич (В. Витвицький), Ю. Булка, У. Молчко (Н. Нижанківський), Н. Кашкадамова (Р. Савицький). Проте музично-критичний сегмент лисенкознавства в Галичині до 1939 року спеціально не виокремлювався. Порівняльні аналізи критичних матеріалів також не проводилися. Тому мета статті полягає у спробі такого аналізу на прикладі чотирьох рецензій на одну музичну подію, у висвітленні її індивідуально-авторських трак-

тувань, а також у визначенні спільних і відмінних моментів візії концерту.

Композитор, музикознавець, диригент, педагог С. Людкевич опублікував рецензію «Святочний концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка» в газеті «Діло»¹. Він не обмежився оглядом виступів, а розпочав із роздумів про завдання критика з нагоди заходу, присвяченому саме Лисенкові. В дописі поставлено риторичні запитання: чи краще долаштуватися до загального піднесення, «вдарити в оптимістичні тони» та обійтися без критичних застережень, чи навпаки «пильно й совісно» проаналізувати досягнення й недоліки, «і світла, і тіні», зважаючи на важливість акту, «у якому виявляється відношення нашої музичної суспільності до великого композитора та наш культурно-музичний поступ під цю пору» [2, с. 570]. Обравши «компромісну дорогу», рецензент зауважив відсутність на такому репрезентативному заході вокально-симфонічного номера (яким міг би стати уривок з опери Лисенка або кантата; тобто, кантата була, але у супроводі фортепіано). Поза тим, як відзначено, «концерт стояв здебільша на рівні свого завдання» [2, с. 570].

Деталізуючи це узагальнення, Людкевич написав спершу про камерно-вокальну продукцію. Артисти-співаки задовольнили критика, адже виступили «з виразним пієтизмом» і перебували на час концерту в «знаменитій формі». Якщо при виконанні М. Голинським солоспівів «За думою дума», «Гетьмани» та О. Бандрівською «Гомоніла Україна» з репертуару Модеста Менцинського в уяві слухачів виникала тінь видатного співака, то в інших творах (каватина Андрія з опери «Тарас Бульба» та три ліричні пісні), де не

¹ «Діло» - провідний часопис Галичини, виходив у 1880-1939 рр. у Львові з періодичністю двічі на тиждень у 1880-1882 рр., тричі на тиждень у 1883-1887 рр. та щоденно з 1888 р. Універсальність цього видання проявлялася у різноманітності численних рубрик, що стосувалися тогочасного політичного, економічного, наукового й культурного життя, зокрема публікації про музичну освіту, матеріали, присвячені святочним акціям і концертам, творчості окремих композиторів. Навколо часопису об'єдналась українська інтелектуальна національна еліта та простий народ.

було «конкуренційних ремінісценцій», їхній успіх був беззаперечний. До цього долучився досвідчений концертмейстер проф. Т. Шухевич.

Перша рапсодія М. Лисенка для фортепіано у виконанні Галі Левицької стала, за припущенням рецензента, для шанувальників лисенківської музи найцікавішою композицією усього концерту. Твір охарактеризовано як технічно й виразово нелегкий до «опанування», при значному впливі Ф. Ліста в ньому є оригінальні лисенківські риси. Людкевич пригадав, що піаністка грала рапсодію перед тим 1904 року, під час ювілейних концертів Лисенка, який теж її тоді виконував. Г. Левицька вклала в інтерпретацію, на думку критика, «дуже багато технічно-мистецьких зусиль і багато душі» [2, с. 571].

Хорові колективи – мішаний (товариства «Львівський Боян») і чоловічий (складений зі співаків «Сурми» й «Бандуриста») – виступили під орудою диригентів Івана Охримовича та Омеляна Плешкевича. Перевагу отримав у рецензента чоловічий хор, у програмі якого були дві пісні: «Ой нема» і «На прю». Такі якості цього хору, як точна ритміка, тонка агогіка, запал і виразність інтерпретації, нагадали Людкевичу найкращі раніше прослухані зразки трактування цих творів іншими хоровими колективами, що вже, за його твердженням, створили певну виконавську традицію. Добре голосово скомплектованому мішаному хорові бракувало «зіспівання». Найкраще було виконано «Верховино», повторене «на біс», і «Камо піду». Слабше – «Сон» («Прощай, світе») і кантату «На вічну пам'ять Котляревському».

Рецензент відзначив коротке й гарно продумане вступне слово В. Барвінського, в якому, завдяки вдалим порівнянням з історією музики інших слов'янських народів, було висвітлено значення Лисенка як свідомого пропагандиста «української національної ідеї на полі музичної культури» [2, с. 571]. Загалом концерт названо «ясним моментом» у буденному житті, бо жодні його «недотягнення» не затерли чару Лисенківської музики, для метафоричного визначення якої знайдено такий духовно-поетичний вислів – «широї та правдивої, як «Господа слово» [2, с. 571].

Рецензія Н. Нижанківського (композитора, музикознавця, піаніста) «З концертної салі. Концерт у 25-ліття смерті Миколи Лисенка» з'явилася в газеті «Українські вісти»². Задум рецензії доволі незвичний: на початку подано «сухі статистичні дані» про достатню кількість публіки й виголошення вступного слова В. Барвінським, перелік концертантів і творів, виконаних хорами і піаністкою Г. Левицькою. Програми ж солістів-вокалістів подані так: «сопраністка О. Бандрівська (4 пісні)» і «тенор М. Голинський (3 пісні)» [4, с. 4]. Вказані також прізвища концертмейстерів Б. Кудрика й Т. Шухевича, а також солістів у хорових

композиціях. По тому критик відразу визнав, що навмисне утримався від детального огляду виступів, зазначивши тільки, що більшість їх була задовільною, деякі бездоганні, а один, «навіть блискучий», хоча твір окреслено як «найневдячніший» (зрозуміло, що йдеться про виступ піаністки Г. Левицької). Такий хід рецензента вносить загадковий колорит, інтригує читача й спонукає його до роздумів. Ще більший подив викликає закінчення абзацу про виконавців: «все те разом взяте, не могло закрити досить сильного враження пересічності цілого концерту» [4, с. 4].

Пояснення такого вердикту лежить у соціально-культурній і музично-професійній площинах. Нижанківський висунув такі докори, як невідповідність залу до концерту (логічно було його провести в будинку Музичного товариства ім. Лисенка); якщо відведений чужий і великий зал, то чому не задіяний оркестр. Згадав, що для святкування річниць І. Франка, Т. Шевченка, С. Петлюри та ін. (тобто, не музикантів) влаштовувалися «великі» концерти з оркестром. Звідси випливає, що музиканти повинні самі брати відповідальність за подібні урочисті акції та організувати їх належним чином, починаючи від укладу програми й виконавців, до різних «дрібничок». Серед них: правильне оформлення програмок, дисципліна у виході, розташуванні й відході хористів, однакості їхнього сценічного вбрання, регулювання піднесення звіси. Ці дрібниці, на переконання рецензента, недопустимі в інших народів, особливо при відзначенні таких великих свят, яким для нас є вшанування пам'яті Лисенка, і здатні знизити цінність концерту. Ще одне зауваження стосувалося кількості концертів до цієї дати. На думку критика, їх повинно було бути значно більше, «щоб наше громадянство, головню наша молодь, дійсно пізнали творчість Лисенка» [4, с. 4]. Й ця пропаганда музики Лисенка мала б стати головним завданням товариства його імені. Та завершується рецензія оптимістичним сподіванням, що століття народження композитора буде відсвятковане гідно.

Рецензія «Концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка» В. Витвицького (музикознавця, педагога, композитора, диригента) була опублікована в часописі «Новий час»³. Автор спочатку назвав організаторів концерту на честь «великого композитора й громадянина»: Музичне товариство ім. Лисенка та співацькі товариства «Львівський Боян», «Бандурист», «Сурма». Далі зупинився на вступному слові В. Барвінського, де було згадано «про величезні заслуги Лисенка в усіх важніших ділянках нашого музичного життя; композиторській, етнографічній та виконавчій – як п'яніста та диригента» [1, с. 310]. З вуст промовця також прозвучала інформація про факт жертвовного придбання митрополитом Андреем Шептицьким великої частини рукописної спадщини Лисенка.

Критик описав виступи виконавців, дав їм критичну оцінку. «На висоті співочої культури» показала себе Одарка Бандрівська, яка виконала чотири пісні, з

² «Українські вісти» - щоденний політичний, економічний і літературний часопис у Львові. Виходив у 1935-1939рр. у видавництві «Батьківщина», а з 1937 р. з тижневим «Ілюстрованим додатком» і сторінкою «Робітничі вісти». Від кінця 1935 р. до початку 1938 р. постійним рецензентом-критиком був Н. Нижанківський, який регулярно відгукувався на всі найважливіші музичні події Львова в тижневих оглядах про концерти й музично-театральні вистави та важливі дати музичної історії.

³ «Новий час» - український позапартійний часопис, що виходив у Львові упродовж 1923-1939 рр. спочатку двічі на тиждень, з 1926 р. що другий день, а з 1936 р. став щоденником. У виданні висвітлювалися політичні, економічні і культурні проблеми свого часу. Фінансувався українською діаспорою США та Канади. Розповсюджувався в Україні і за кордоном.

них мало популярну й вартісну «Гомоніла Україна», та найкраще, «з особливо живим відчуттям», прозвучала «Садок вишневий». Вдумливо й технічно вивершено відтворила Першу рапсодію Лисенка, «мінливу в своїх настройках», піаністка Галя Левицька. Витвицький назвав рапсодію одним з найважливіших творів Лисенка. Михайло Голинський проспівав «Думу», уривок з опери «Гарас Бульба» та «Гетьмани». Останній солоспів, на думку рецензента, справді відповідав його великому, блискучому голосу [1, с. 310].

Мішаний хор «Львівського Бояна» (диригент І. Охримович) інтерпретував «оригінальну й цікаву своєю гармонікою» кантату «На вічну пам'ять Котляревському». Крім неї, прозвучали концерт «Камо піду от лица Твого, Господи», пісня «Сон» і опрацювання «Верховино». Композиція «Верховино», хоч і визнана рецензентом як приємна для вух галичан, видалася йому невідповідною до загальної програми, «наскрізь вартісної і поважної» [1, с. 310]. У виступі чоловічого хору під керуванням О. Плешкевича підмічено добрі голоси, впевнене опанування партій, виконавські безпосередність і запал. Завершився концерт співом гімну «Ще не вмерла Україна». Витвицький звернув увагу на оформлення сцени; її особливістю був портрет Лисенка на тлі червоної китайки, «якою була вкрита його домовина перед 25-ма роками» [1, с. 310], тобто на похороні митця.

Рецензія піаніста, педагога й критика Романа Савицького «Святочний Концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка у Львові» вийшла друком в «Українській музиці»⁴. Критик перелічив організаторів (товариства) і виконавців (солісти та хори). У вступному слові В. Барвінський відзначив, як найважливіше, твердження про те, що українці досі не сплатили свого боргу Лисенкові. Під цим малося на увазі докладне опрацювання, а передусім ознайомлення широких кіл громадськості «з пребагатою спадщиною композитора» та всебічне висвітлення «великого значення громадянсько-музичної праці Лисенка» [5, с. 11]. Цю важливу справу «започаткував уже Митрополит Андрей Шептицький викупом спадщини Лисенка від видавця Іздіковського» [5, с. 11].

Пісню «Верховино» у виконанні мішаного хору «Бояна» потрактував як зразкову композицію, та недоречно для жалібного концерту. Чоловічий хор удостоївся більшої похвали критика. О. Бандрівська інтерпретувала солоспів Лисенка дуже добре, без жодних застережень. М. Голинський «стояв на висоті свого завдання» [5, с. 11]. Тут Савицький згадав про акомпанемент цим співакам Т. Шухевича. Г. Левицька у виконанні Першої рапсодії для фортепіано підкреслила «з повним розумінням усі численні піаністичні цінності твору, ... надаючи йому своєю музикальністю і добрим ритмом нового, здорового життя» [5, с. 11]. Підсумовуючи, критик зазначив поважний характер концерту та його вихід поза межі «звичай-

них музичних продукцій» з огляду «на свою ідею та пієтизм у серцях усіх до праці М. Лисенка» [5, с. 11]. Завершено захід співом Національного Гімну.

Враховуючи публікацію рецензій у різних за спрямуванням і читацькою аудиторією виданнях, варто зауважити високий фаховий рівень усіх дописів. Адже лише рецензія Р. Савицького була подана до музичного часопису. Тим не менше решта авторів не пристосовувалися до масових смаків і потреб, а старалися їх таким способом підвищувати. Свідченням цього є, наприклад, такий вислів Людкевича: «...фрагментарність та обмеження змісту і форми програми на репрезентаційному концерті всіх наших музичних і співочих установ мусіла трохи звернути увагу **кожного**, хоч як би ми схотіли її пояснити невідрадними умовами нашого музикування» [2, с. 570] (підкреслення моє – О. К.). З іншого боку, це багато говорить про стан музично-культурних інтересів тогочасної публіки й відвідування нею подібних урочистих акцій.

В руслі сучасного журналістського методу «консенс-аналізу» («аналіз консенсусів, аналіз консонантностей» [3, с. 48]) згадане висвітлення у чотирьох публікаціях одного концерту можна розглядати як об'єкт полімодального консенсу. За Лідією Мельник, «найголовнішим у консенс-аналізі є порівняння збігів та розбіжностей, викладених у певних виданнях» [3, с. 49]. Щодо збігів або спільних позицій, такими є: визнання всіма рецензентами М. Лисенка видатною фігурою української музичної культури, схвалення виступів солістів із особливим вирізненням успіху Г. Левицької. На змістовності вступного слова В. Барвінського наголосили всі, крім Нижанківського. Про виконання національного гімну наприкінці концерту не зазначив лише Людкевич. Двоє критиків досягли консенсусу в зауваженні недоліку відсутності оркестрового супроводу (С. Людкевич і Н. Нижанківський), В. Витвицький і Р. Савицький – у баченні невідповідності одного номера в складі програми, а також у підкресленні важливості факту придбання А. Шептицьким частини рукописів Лисенка; ще двоє (С. Людкевич і Р. Савицький) не назвали концертмейстера хорів через його не вельми вдалий виступ. Лише В. Витвицький звернув увагу на оформлення сцени. Перед аналізом артистичної продукції Людкевич поділився своїми сумнівами про мету своєї публікації з читачами, в той час Нижанківський рішучо заявив, що не буде оминати мовчанкою декілька питань. Він відсторонився від аналізу виконань і зосередився головню на організаційних хибах, чим привніс певний дисонанс у загалом консонантний квартет критиків. Допущено неточності у назвах творів: за зауваженням Людкевича, солоспів «За думою дума» у програмі хибно подано як «Дума», відтак, Витвицький і Савицький також тут помилилися, а Нижанківський дав невірний титул фортепіанного твору «Українська Рапсодія ч. І». Розбіжності є в оцінці виконання кантати, у викладі й тоні вислову. Якщо С. Людкевич, В. Витвицький і Р. Савицький обрали спокійний і розважливий тон, то Н. Нижанківський – більш експресивний, полемічний. Рецензія Савицького найлаконічніша, зате чітко й ясно передає суттєві моменти концерту. Та всіх критиків поєднує патріотичний мотив і

⁴ «Українська музика» - місячник, орган Союзу українських професійних музик у Львові (СУПром), виходив з березня 1937 р. у Стрию і з березня до червня 1939 р. у Львові при допомозі Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). З журналом співпрацювали провідні музикознавці Галичини. З 2011 р. часопис відновлено як щоквартальник Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка.

щире прагнення частішого й високопрофесійного виконання музики Лисенка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витвицький В. Концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка // Музикознавчі праці. Публіцистика. Упор. Л. Лехник. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2003. С. 310.
2. Людкевич С. Святочний концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка // Дослідження, статті, рецензії, виступи. Упор. З. Штундер. Т. 2. Львів : Дивосвіт, 2000. С. 570-571.
3. Мельник Л. Музична журналістика : теорія, історія, стратегії. На прикладах із щоденної преси Львова від початків до сьогодення. Львів : ЗУКЦ, 2013. 384 с.
4. Нижанківський Н. З концертної зали. Концерт в 25-ліття смерті Миколи Лисенка // Українські вісти. 1937. Ч. 289 (627). С. 4.
5. Савицький Р. Святочний Концерт у 25-ліття смерті М. Лисенка у Львові // Українська музика. 1937. Ч.1. С. 11.

REFERENCES

1. Vytvytskyi, V. Concert in 25-anniversary of M. Lysenko death // Music study achievements. Publicistic writing. Lviv: I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies, 2003. P. 310.
2. Liudkevych, S. Celebration concert in the day of 25-anniversary of Lysenko's death // Research, articles, reviews, speeches. Lviv: Dyvosvit, 2000. P. 570-571.
3. Melnyk, L. Musical journalism: theory, history, strategy. Based on Lviv daily press from the beginning to the present. Lviv : ZUKT, 2013, P. 384.
4. Nyzhankivskyi, N. Concert sali. Concert in 25-anniversary of M. Lysenko death // Ukrainian news, 1937. P. 289 (627). P.4.
5. Savytskyi, R. Christmas Concert in the day of 25-anniversary of M.Lysenko's death in Lviv // Ukrainian music, 1937. P.1. P. 11.

The concert in memory of Mykola Lysenko in Lviv on December 19, 1937: comparative analysis of the reviews of Galician musicologists

O. O. Kuznetsova

Abstract. The article is devoted to comparative content analysis of four reviews of Galician musicologists of the concert in memory of Mykola Lysenko (1842-1912), a classic of Ukrainian music, which took place in Lviv on December 1937 as a tribute to 25-anniversary of his death. Stanislav Liudkevych, Vasyl Vytvytskyi, Nestor Nyzhankivskyi and Roman Savytskyi had a unanimous approach to the coverage of general cultural and national significance of the event in the Galicians lives, similar and different assessments of performances, individual formal composition of reviews and a way of content express.

Keywords: *musicologist, critic, review, concert, performance, content analysis.*

Постепічний характер драматургічної спадщини Неди Нежданої

Н. І. Василівська

Кафедра германської філології та зарубіжної літератури
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: vasylivskan@gmail.com

Paper received 23.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-02>

Анотація. В статті досліджено особливості творчого спадку українського драматурга Неди Нежданої. Дослідження проведено в контексті висвітлення постепічних рис її літературного доробку. За основу взято п'єси «І все-таки я тебе зраджу» та «Мільйон парашутиків». У роботі проаналізовано сюжет та структуру п'єс, їх оригінальну комбінаційну побудову, своєрідну хронологічну організацію тексту, філософічність останнього та абсурдизацію, завдяки чому демонструється не лише нове бачення автором принципів епічного театру, а й талановите поєднання традиції та драматургічних новацій.

Ключові слова: *постепізм, драма, п'єса, філософічність, жанрові модифікації, епізіція.*

Вступ. Неда Неждана (Надія Леонідівна Мірошниченко) є відомою постаттю в українській драматургії. Її творчий спадок характеризується не лише жанровими модифікаціями, зазначеними самим автором на початку п'єс («І все-таки я тебе зраджу» – драматична імпровізація, «Химерна Мессаліна» – майже еротична трагедія, «Мільйон парашутиків» – моноп'єса на дві дії зі стерео-ефектом, «Самогубство самоти» – трагіфарс на 13 сходинок, одну паузу і одне падіння), відходом від традиційного членування п'єс, їх оригінальною комбінаційною побудовою, своєрідністю хронологічної організації тексту, а й став результатом поєднання традиції та сучасних новацій.

Огляд публікацій по темі. Дослідження постепічних рис як результату культурно-історичного розвитку драматургії актуалізується в роботах М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Батая, І. Ільїна, Г. Косікова, М. Можейко.

Мета. На прикладі п'єс «І все-таки я тебе зраджу» та «Мільйон парашутиків» продемонструвати нове бачення автором принципів епічного театру, висвітлити постепічні риси його драматургічного доробку.

Матеріали і методи. За основу джерельної бази було взято п'єси Неди Нежданої «І все-таки я тебе зраджу» та «Мільйон парашутиків». У ході дослідження був використаний комплекс порівняльних, формальних методів та часткового мікроаналізу тексту.

Результати. П'єси «І все-таки я тебе зраджу», «Мільйон парашутиків» демонструють тандем відразу кількох зазначених раніше характеристик, своєрідним чином набуваючи постепічного характеру.

Приміром, «І все-таки я тебе зраджу» заявлена автором як драматична імпровізація. Персонажів в ній лише семеро, четверо з яких є уособленням відомої особистості, безпосередньо пов'язаної з головною героїнею:

ЛЕСЯ (ДІВЧИНА) - Леся Українка

НЕСТОР - Нестор Гамбарашвілі

СЕРГІЙ - Сергій Мерзінський

КЛЬОНЯ - Климент Квітка [3]

ДРАМАТУРГ, П'ЄРО та АРЛЕКІН («відомі маски італійської комедії дель-арте» [1, с. 53]), в свою чергу, надають п'єсі театрального відтінку та стають підгрунтям її «мета театральності». Крім того, їх репліки беруть на себе функцію уточнення просторових та

часових характеристик, підкреслюють «багатоплановість» образів П'єро та Арлекіна (Добрий Дух – Білий Ангел та Злий Геній – Чорний Ангел), а також відіграють нарративну роль як засіб епізації:

Я – ДРАМАТУРГ. ... Сьогоднішній сюжет — про любов і зраду, про болюче щастя найсамотнішої людини — генія. Я напишу п'єсу без пера і паперу тут і зараз, п'єсу про солодку принаду талановитої і безталанної жінки. Я не прагнув достовірності. Сприймайте все, як міф, легенду, притчу. (На сцені з'являються АРЛЕКІН і П'ЄРО, бажано у зміненому одязі. Вони підходять до ДРАМАТУРГА. От і мої помічники. Нарешті, можна починати. Дозвольте представити. (Показує на П'ЄРО.). Білий Ангел.

П'ЄРО. Можна просто: Добрий Дух.

ДРАМАТУРГ. І Чорний Ангел.

АРЛЕКІН. По-простому: Злий Геній

ДРАМАТУРГ. Тепер час дії:

П'ЄРО. Findusiecle, або ж для простих смертних — кінець минулого століття.

ДРАМАТУРГ. Місце дії:

АРЛЕКІН. Трішки на схід від центру Європи Україна звичайна. Інтелігентна родина юриста і письменниці.

ДРАМАТУРГ. І, нарешті, головна героїня п'єси Леся.[3]

Слід зазначити, що саме Арлекін, П'єро та Драматург озвучують своєрідну «періодизацію» сюжету, в кожному розділі якої з'являється «нова Леся». Така композиційна побудова, що ґрунтується на паралельному зображенні реальних сцен, снів та марення підкреслює своєрідний характер твору, його неоднозначність. З однієї сторони, поява у п'єсі «автора» не лише окреслює межі життєвих пошуків поетеси, а й слугує засобом пост епічного «відчуження» для читача/глядача, відволікаючи останнього від біографічної лінії п'єси.

Так, стержнем драми «І все-таки я тебе зраджу» є зображення іншої сторони Лесі Українки, висвітлення життєвого шляху відомої постаті зі сторони простої земної жінки, її переживань та прагнення реалізувати своє бажання кохати та бути коханою, пізнати сімейне щастя. Однак гра світла (його зміна, що повертає зал до прологу, «перемикаючи» увагу, провокуючи до роздумів над зображуваним), поява «театральних масок» в нових іпостасях (жебраків, посланців, про-

давців квітів, репліки яких місцями жахають глядача/читача та повертають їх в іншу реальність) демонструють іншу сторону п'єси – її філософічність. Йдеться не лише про цитати із «Заратустри» Ніцше, порівняння коханих чоловіків Лесі з трьома перетвореннями Духу, а й загальний посыл персонажів. Приміром:

Є час збирати квіти і час розкидати... [3]

Час плине, а життя йде до логічного завершення. Крім того, позитивні його моменти пізнаються лише на фоні протилежним їм. Хіба не це має на увазі й сама назва драми: «і все-таки я тебе зраджу»? Кохання буде, але з ним і страждання, буде щастя, але в тандемі з хворобою чи іншим лихом. Доля «зрадить» сподівання людини на не затьмарену нічим радість.

Це підкреслює сам Драматург (виконуючий іноді і функцію хору в контакт з дійовими особами), роз'яснюючи глядачам сенс та поетику власної п'єси («П'єсу майже дописано. У ній не буде ефектного фіналу. Він був би недоречний. Адже писалася вона за законами життя») [1, с. 54]

Цікаво, що особливого значення в заявленій драмі набувають також ремарки, які пояснюють «імпровізаційний характер» твору, дозволяють глядачеві/режисерові власний погляд на зображувані події:

Наступна сцена може бути схожа на якусь пластичну гру і водночас на шаманське дійство, чаклування. Вона має вирізнутися і від попереднього і від наступного. [3]

І ліричний компонент: чи могла обійтися без нього п'єса про Лесю Українку, всесвітньо відому поетесу? Ні, тому в драмі Неда Нежданого наявне і ліричне «я» головної героїні:

*Тебе я може зраджу. — В ту годину,
як тасмницею весь світ укріє мла,
приникне геній з поглядом огнистим
із поцілунком до мого чола [3]*

Оригінальний відтінок драматургічної спадщини Неда Нежданого підкреслюють і «Мільйон парашутиків» – «моноп'єса на дві дії зі стерео-ефектом».

З першого погляду, часові та просторові координати окреслюють один день із життя молодої жінки («спадкоємиці Елізабет Шварц зі Сполучених Штатів Америки») десь у 90-х роках, у межах закритого простору (старої квартири Марії Шварц). Перед головною героїнею поставлено дивне завдання: задля отримання чималого спадку зіграти і тим самим прожити останній день життя Марії:

«Зошит, який ви тримаєте тепер у руках – щоденник – хроніка одного дня, останнього дня, написаний моєю сестрою за батьком, Марією Шварц. В цей день вона вже знала, що вранці її мають розстріляти. Це було більше півстоліття тому, восени 41-го року. На жаль, я ніколи не бачила її, але цей щоденник відкрив мені її душу і глибоко вразив мою. Спробуйте прожити цей день так, як прожила його вона, уявіть себе нею. Цей щоденник – своєрідний сценарій, зіграйте його. У ньому є простір для імпровізації, головне – спробуйте відчувати це. [4]

Цей щоденник – і сповідь загубленої дівчини, і сценарій майбутньої вистави одного актора, яку повинна зіграти її родичка, народжена після Холокосту. Героїня п'єси задумана як читач-інтерпретатор, що є

проекцією абстрактного автора у формі ідеального реципієнта – актора, режисера. Цей драматургічний експеримент можливий у формі гри (у розумінні Й. Гейзінги) – дії, яка відбувається у певних рамках часу і місця, у видимому порядку за добровільно прийнятими правилами поза сферою необхідності й матеріальної користі. [5, с. 21]

Таким чином, «Мільйон парашутиків» стає своєрідним пунктом ювелірного поєднання монологу головної героїні, її спогадів та міркувань, поступового подолання іронічного ставлення до власної ситуації, що склалася та, головне, співпереживань долі Марії Шварц. Важливо, що такий же іронічний характер, прагнення заховати справжні почуття та власний внутрішній конфлікт за фарсом та висміюванням, спостерігається і в п'єсі «І все-таки я тебе зраджу»: Леся досить скептично ставиться як до залишків чоловіків, так і свого здоров'я, шлюбу, а також влади, що тонко висвітлює політичну позицію автора (*Але не лякайтеся, я не злодій і не вбивця. ЛЕСЯ. Цих людей, напевно, більше при владі, ніж у в'язниці*). [3]

Так, спадкоємицю вражає не лише відчуття родинного зв'язку, яким пояснюється дивовижне передчуття того, що написано в щоденнику, а й весь жах Холокосту, душевна сила дівчини, яка знаходить в собі сили прожити цей останній день, тихо попрощатися з найдорожчим у своєму житті, тим, що було і чому не судилося бути: *«Наостанок я б хотіла проститися ще з однією людиною. Тією, якої вже не буде. Моєю дитинкою. Я ж могла її мати... Я бачила уві сні. Такого маленького хлопчика, тоненького, метикуватого і страшенно ріднучого. Він підійшов і сказав мені: "Я хочу, щоб ти була моя мама"...[4]* Однак оголити свої справжні почуття вона може не відразу.

Важливо, що всі події твору побудовані не лише на основі монологу, а й танцю, рухів, необхідної атрибутики, загалом гри актора. Глядачу інколи достатньо просто спостережень за подіями на сцені. Перед ним відкривається інша сторона трагедії 1941 року, що і ставила за мету Неда Нежданого. Дійсно, подарувати інше життя давно відомим історичним постатям, подіям та вчинкам українському драматургові безумовно вдається.

Як, загалом, і створити свого роду детектив, втягнувши в «розслідування» і глядача. Останній не лише споглядає, а й виявляється «втягнутим в авантюру» автора. Для чого цей щоденник і що буде вкінці: зал шукає відповіді на поставлені запитання разом з актором на сцені.

Цікаво, що ремарки в творі теж мають неоднозначний характер, як і в попередній п'єсі: інколи точний, чітко та ясно вказуючи на дії героїні, інколи імпровізаційний, дозволяючи актору зіграти події зі щоденника так, як він їх бачить. Незмінною залишається лиш їх нарративна роль:

(Запалює ще одну свічку).

(Складає парасольку, засовує на те місце, звідки брала)

(Може ховати іграшку під одяг) [4]

Неочікуваним виявився фінал «Мільйону парашутиків», який і пояснює назву п'єси. Часова категорія, представлена раніше однією добою в зачиненій квартирі та подіями 1941 року, так і не була конкретизо-

вана. Лише «споважнілий» зовнішній вигляд головної героїні (ім'я якої та точний вік автор так і не назвала) засвідчує про певний проміжок часу, який відділяє читачів від дня «знайомства» спадкоємиці зі щоденником:

Музика раптово обривається, вмикається світло. Та сама кімната, лише порожня. Вона заходить у плащі та капелюсі, споважніла, змінена, прискіпливо оглядає кімнату, знімає верхній одяг. [4]

Лише тепер знайшла своє втілення мрія Марії Шварц та ще двох жінок її роду. Мрії, яка втілена Недою Нежданою в любові, бажанні *встигнути* подарувати її тому, хто цього потребує:

Я можу лише приспати того хлопчика, щоб він не знав, що я піду і не повернуся. ... Я розкажу йому одну таку казку, яку придумувала, коли була маленькою. Казку про чарівний літак. Ніби прилетить такий літак, величезний, так, що його почують по всьому місту ... Він випустить мільйон маленьких парашутиків, але це не прості парашутики, а чарівні, бо до кожного прикріплена іграшка, така, про яку він мріяв. ... І все місто буде нібито в завірюсі – від мільйона парашутиків.

... (Помічає щось у небі). Ой, це, мабуть, він! Добре, що не гелікоптер, а справжній великий літак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв Є. Епізація і ліризація в сучасній драматургії (на матеріалі української біографічної драми) / Євген Васильєв // Науковий вісник Миколаївського національного університету В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2017. №2 (20). С. 52–57.
2. Залеська-Онишкевич Л. Текст і гра: Українська модерна драма / Лариса Залеська-Онишкевич. Львів: Літопис, 2009. 472 с.
3. Неда Неждана. І все-таки я тебе зраджу // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: Центр Леся Курбаса. Драматургічна

(Підводиться). Нарешті, вони летять, Боже, як гарно! Вони летять! (На сцену згори опускаються маленькі білі парашутики, до яких прикріплені іграшки, звучить останній куплет коліскової, повільне затемнення). [4]

Висновки. На основі короткого аналізу лише двох п'єс Неди Нежданої, можна зробити висновок, що у своєму творчому доробку драматургу вдалося тонко поєднати не лише традицію та літературні новації. Її сміливі модифікації в жанровій системі, окреслення досить своєрідних часових та просторових категорій, композиційної побудови драми, оригінальне введення Автора в канву п'єси, відкритість фіналу, абсурдизація діалогів та монологу героїні, надання нового відтінку як ремаркам, так і подіям та історичним посталям, створюють нове драматургічне полотно, основу якого складають цінності загальнолюдського характеру, віра у доброту Людини, у кохання та незмінність законів життя. [2, с. 214]

Останні підкреслюють філософічність творчого спадку драматурга, її прагнення «підштовхнути» глядача до аналізу не лише побаченого, а й власного життя. Так, як це зробили героїні п'єс...

1. Васильєв Є. Епізація і ліризація в сучасній драматургії (на матеріалі української біографічної драми) / Євген Васильєв // Науковий вісник Миколаївського національного університету В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2017. №2 (20). С. 52–57.
2. Залеська-Онишкевич Л. Текст і гра: Українська модерна драма / Лариса Залеська-Онишкевич. Львів: Літопис, 2009. 472 с.
3. Неда Неждана. І все-таки я тебе зраджу // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: Центр Леся Курбаса. Драматургічна інтернет-бібліотека: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/neda/IvsetakyIa.pdf>
4. Неда Неждана. Мільйон парашутиків // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: Центр Леся Курбаса. Драматургічна інтернет-бібліотека: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/neda/parashutes.pdf>
5. Шаповал М. Іншість Неди Нежданої : автор-персонаж і читач-персонаж як внутрішньотекстові проєкції суб'єкта мовлення драматичного твору / Мар'яна Шаповал // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. 2010. № 15. С. 19-27

REFERENCES

1. Vasiliev Eugen. Episation and lyrization in contemporary dramaturgy (on the material of the Ukrainian biographical drama) // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu V.O. Sukhomlynskooho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo), 2017. №2 (20). P. 52–57.
2. Zaleska-Onyshkevych, L. Text and game: Ukrainian Modern Drama // Lviv: Litopys, 2009. 472 s.
3. Nezhdana Neda. Yet I will betray // Tsentr Lesia Kurbasa. Dramaturhichna internet-biblioteka. Available at: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/neda/IvsetakyIa.pdf>
4. Nezhdana Neda. A million parachutists // Tsentr Lesia Kurbasa. Dramaturhichna internet-biblioteka. Available at: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/neda/parashutes.pdf>
5. Shapoval, M. Otherness of Nezhdana Neda: author-character and reader-character from the aspect of infratext projections of subject of a dramatic work // Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru. 2010. № 15. P. 19-27.

Postepic character of Neda Nezhdana's drama works

N. I. Vasylyvska

Abstract. In the article the peculiarities of the creative heritage of Ukrainian playwright Neda Nezhdana were investigated. The research was carried out covering the insights of post epic features of her literary work. The plays «Yet I will betray» and «A million parachutists» were taken as the basis. The plot and structure of the plays were analyzed, their unique combination of construction, a kind of chronopopic organization of the text, the philosophy of the latter and absurdization, thus demonstrating a new vision of the author of the epic theater's principles, and a talented combination of tradition and dramatic innovations.

Keywords: Post epic, drama, poetry, philosophy, genre modifications, episation.

LINGUISTICS

Наративна структура англомовного трейлеру

Д. Ю. Фекете

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Corresponding author. E-mail: feketediana@mail.ru

Paper received 26.11.18; Revised 01.12.18; Accepted for publication 05.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-03>

Анотація. В статті розглянуто структуру наративних рівнів англомовного кінотрейлеру. Залежно від кількості дієгетичних реальностей наратив трейлеру має дві основні форми – гетеродієгетичну та гомодієгетичну. За векторно-локальним відношенням наративу трейлеру до наративу кінострічки, виокремлено екстрадієгетичний, інтрадієгетичний, метадієгетичний та парадієгетичний наративні рівні. Наративну структуру трейлеру проаналізовано з позицій теорії швів та встановлено причини вибору рекламодавцем наративних рівнів та способи їх актуалізації в аудіовізуальній кінорекламі.

Ключові слова: трейлер, наратив, екстрадієгетичний, інтрадієгетичний, метадієгетичний, парадієгетичний, дієгетика.

Вступ. Кінотрейлер є аудіовізуальною рекламою іншого аудіовізуального продукту. Такий подвійний аудіовізуальний статус становить великий інтерес до трейлеру з семіотичної та наративної точки зору. Традиційно, трейлери виготовлялися з використанням лише відзнятого відеоматеріалу фільму. Сучасні трейлери є більш креативними – в них використовуються знаки різних семіотичних систем, а самі кінотрейлери являють собою самостійний предмет мистецтва у вигляді мікрофільму [4, с. 1878].

Пропонуючи глядачам стислі цілеспрямовані кінематографічні тексти, що одночасно приваблюють та переконують, трейлери надають публіці можливість інтерпретувати явище рекламного наративу в особливо видовищний спосіб. Кінотрейлери є фільмами про привабливі видовища які скоро вийдуть на екрани у вигляді кінопродукції. Наратив кінофільму значно відрізняється від наративу кінотрейлеру, оскільки останній звертається безпосередньо до глядача. Кадри та цитати з фільму підбираються таким чином, що складається враження, ніби то герої кінострічки спілкуються з глядачами, а голос за кадром тлумачить публіці події, створює відчуття неперевершеності та безпосередньо закликає до перегляду: SEE! COME! JOIN IN! THRILL TO! LOOK AT THIS! SEE THIS! THINK ABOUT THIS! [9, с. 2].

Стислий огляд публікацій з теми. Кінотрейлери переважно досліджувалися з позицій кіномистецтва [9]. Існують також поодинокі спроби вивчення семіотики [4], типології [3], структури [6; 12] та маркетингової риторики трейлеру [8; 10; 13]. Невирішеним питанням залишається наративна площина трейлеру, її структура, засоби реалізації та прагматика з позиції лінгвістичних дисциплін. **Метою дослідження** є виокремлення наративних рівнів трейлеру, встановлення принципів їх взаємодії крізь призму лінгвістичної прагматики.

Матеріали та методи. В дослідженні використано методи аналогії та зіставлення для з'ясування спільних і відмінних ознак наративних рівнів трейлеру. Методика спостереження, встановлення опозицій, та аналіз словникових дефініцій сприяли типологізації та структуризації системи наративних рівнів.

Трейлери функціонують в якості мікрофільмів, що

складаються з кіноепізодів у певній послідовності, голосу за кадром, музики, звукових ефектів, текстових вставок та графічних елементів. Подібно до кінопостерів (кіноафіш) вони також містять інформацію про назву фільму, рядки-цитати з оригінального тексту, дату прем'єри, рейтингові показники, посилання на сайт, жанр, але завдяки семіотичній багатомірності (розгорнутість у часі, глибина та динамічність зображення, використання вербальних та невербальних аудіо-, відео- та графічних засобів) трейлери мають незрівнянно потужніший потенціал для ефективного вирішення маркетингових завдань у залученні цільової аудиторії [11, с. 21].

Результати та їх обговорення. До мовних елементів звукового супроводу кінотрейлера належать діалоги (мовлення персонажів) та закадровий голос (мовлення диктора). Діалоги між героями кінострічки належать до дієгетичного кінодискурсу, тобто запозичені безпосередньо з тексту кінострічки, тоді як закадровий голос є екстрадієгетичним елементом, оскільки не входить до складу текстури рекламного фільму, але пов'язаний з нею інтертекстуальними та паратекстуальними зв'язками. Діалоги є важливим елементом наративу, так як вони функціонують в якості зв'язку між глядачем та образами, що демонструються у трейлері. Через діалогічне мовлення стисло пояснюється сюжет та надається інформація про героїв фільму.

Закадровий голос доносить інформацію про ім'я режисера та назви його попередніх робіт, імена акторів та нагороди. До того ж, голос диктора з'являється між діалогами, акцентуючи увагу глядача на основних концептах фільму. Якщо діалогічне мовлення персонажів глядач має інтерпретувати для реконструкції схеми сюжету, то за допомогою закадрового голосу надається вже готова інформація у вигляді стислих коментарів, які нагадують імпліцитний план фільму. Репліки диктора мають сугестивний характер, виступають в ролі натяків на зміст та апелюють до емоційної сфери адресата.

У деяких випадках закадровий голос відсутній у трейлері оповідання сюжетної лінії повністю залежить від монтування діалогічного мовлення героїв стрічки. Задля цього обираються найбільш інформа-

тивні з наративної точки зору діалоги і монтуються таким чином, щоб реципієнт фільму міг самостійно відтворити причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Закадровий голос та діалоги тісно взаємодіють з вербальним текстом у вигляді титрів та інтертитрів, що з'являються на екрані у вигляді слів та фраз, що стисло відображають суть рекламованого фільму, доповнюють та акцентують відеографічну інформацію. Вербальна графічна інформація набуває максимальної значущості за відсутності голосу за кадром, оскільки виконує функції останнього.

Багато рис кінотрейлеру запозичується в інші медійні сфери комунікації. Досить часто на телебаченні можна побачити рекламу, наприклад, спортивної події, що репрезентує цю подію як епічну битву, апелюючи, таким чином, до архетипічної наративної структури трейлеру, яка зберігається в колективній підсвідомості. Іншою рисою, запозиченою з наративу кінотрейлеру в сферу медійної реклами, є *спід-редагування*, яке є потужним та ефективним інструментом для продажу будь-якого аудіовізуального продукту, придатного для інтерпретації в наративній площині [5, с. 8]. Актуалізація механізму *спіду* полягає в швидкій зміні кадрів та епізодів (*fast-cutting*), перетинанні та накладанні елементів різних знакових систем (зображення, вербального тексту, музики, спецефектів та закадрового озвучення) без темпорально-просторового співвіднесення зі змістом рекламованої кінострічки (*crosscutting*) [1, с. 16].

Задля окреслення сюжетної лінії в трейлері можуть міститися діалоги, які не існують в дієгетичній тканині тексту – вони монтуються з двох непов'язаних реплік з діалогів, формуючи у глядача враження, що друга репліка є відповіддю на першу. З іншого боку існує можливість проникнення дієгетичних реплік у екстрадієгетичний дискурсивний простір, наприклад, коли репліки абстрагуються з контексту діалогу та вживаються диктором у вигляді закадрового голосу [9, с. 11].

Кадри природи та інші інструменти, що формують атмосферу кінострічки, відеографічно та вербально наповнюються відчуттям, яке вказує путівний аспект (*travelogue aspect*) місця події, а сприйняття цілого фільму дорівнюється до наративної подорожі за допомогою закадрового голосу або інтертитрів, що спонукають глядачів прийти та здійснити подорож – то “come” або “voyage to...”. Сучасною інтригуючою формою такого запрошення глядачів до перегляду кінофільму є презентація часу та/або місця подій у фільмі як таких, що відрізняються від “наших” шляхом використання реплік “*In a time when...*” або “*In a world where...*”. Такий наратив трейлеру характеризується хронологічністю та постає у вигляді послідовності синтагм, які складаються з вирізаних фрагментів фільму, що не мають кореляції у просторі та часі, інтертитрів та закадрового голосу [9, с. 12].

Згідно Ж. Женет [7, с. 244], вербальний звуковий наратив, за належністю до однієї або більше дієгетичних реальностей, має дві основні форми – гетеродієгетичну та гомодієгетичну. *Гетеродієгетичний* наратив (від *грецької* різний) належить до іншої дієгетичної реальності, тобто оповідачем виступає третя особа, що не бере безпосередньої участі в оповідальній

історії. В наративі трейлеру гетеродієгетичний компонент реалізується через закадровий голос та інтертитри у вигляді натяків на сюжет та жанр фільму. *Гомодієгетичний* наратив (від *грецької* однаковий) будується з фрагментів однієї дієгетичної реальності та реалізується, переважно, від першої особи і, тому, має синонімічний відповідник “автодієгетичний наратив”. В ролі автодієгетичного оповідача, як правило, постає головний персонаж кінострічки. В контексті дослідження дискурсу кінотрейлеру гомодієгетичний наратив може реалізовуватися через діалогічне мовлення героїв у вигляді послідовних діалогічних сцен, або ж у вигляді вирізаних автономних реплік.

Діалогічний гомодієгетичний наратив розкриває сюжетну лінію через діалогічні послідовності хронологічних (безперервних у часі) реплік-синтагм або через вирізані з різних діалогічних сцен ахронологічні репліки, ретельно відібрані та об'єднані у логічно-побудовані наративні послідовності. На відміну від авторського (монологічного) гомодієгетичного наративу, який характеризується експліцитністю викладення історії, діалогічний гомодієгетичний наратив розкриває сюжетну лінію імпліцитно – глядачам доводиться інтерпретувати репліки персонажів задля визначення елементів сюжету.

За векторно-локальним відношенням наративу трейлеру до наративу кінострічки, виокремлюють екстрадієгетичний, інтрадієгетичний, метадієгетичний та парадієгетичний наративні рівні [7, с. 244].

Екстрадієгетичний рівень наративу перебуває за межами дієгетичного змісту фільму та не є елементом, що бере безпосередню участь у розгортанні сюжетних подій. Екстрадієгетичний оповідач опосередковано коментує та пояснює інтрадієгетичний зміст трейлеру та окреслює жанрову приналежність кінострічки, звертаючись безпосередньо до глядача. Екстрадієгетичний оповідач виступає у ролі суб'єкта, що вже переглянув рекламований кінофільм, отримав задоволення від перегляду та радить екстрадієгетичному глядачеві зробити те саме. При цьому сюжетна лінія повністю не розкривається, щоб не зіпсувати відчуття непередбачуваності розвитку подій, а лише імплікується. Цей рівень наративу трейлеру спрямований на формування у глядача загального враження про жанр фільму, просторово-часові координати подій та основні діючі персонажі. Екстрадієгетичний наратив реалізується у формі закадрового голосу та/або вербального тексту у вигляді інтертитрів, що коментують розвиток сюжетної лінії та концепцію фільму. Класичний екстрадієгетичний наратив трейлеру має *інституційний* характер, оскільки презентує кінокомпанію, яка безпосередньо звертається до глядача через екстрадієгетичний закадровий голос або інтертитри, запрошуючи останнього до перегляду фільму.

Інтрадієгетичний рівень наративу є центральним елементом в наративній структурі кінотрейлеру під час оповідання історії кінострічки. Зовні його оточує лише зовнішня – екстрадієгетична наративна структура. Інтрадієгетика трейлеру безпосередньо пов'язана з дієгетикою кінокартини, але має згорнутий, стислий, ахронологічний та ретельно відредагований вигляд. Режисер трейлеру обирає найбільш видовищні, інтри-

гуючі діалоги та фрази, що максимально відповідають концепції стрічки та здатні привернути увагу потенційного споживача рекламованої кінопродукції. Монтаж інтрадієгетичного наративу трейлеру відбувається таким чином, щоб уникнути прямої розповіді про сюжет, а надати глядачу можливість імплікувати та змодельовати його, залишаючи нерозв'язаними ключові моменти історії. Такий нарративний рівень спрямований на збудження емоційної складової свідомості та заохочення глядача до перегляду стрічки.

Інтрадієгетичний рівень наративу як базова складова оповідання кінотрейлеру тісно взаємодіє з іншими нарративними рівнями. Вербальний інтрадієгетичний звуковий супровід постійно перемежується з екстрадієгетичним закадровим голосом та/або вербальними графічними інтертитрами, що натякають на сюжетний розвиток та висвітлюють основні концепти фільму.

У сучасних кінотрейлерах спостерігається тенденція до розмивання межі між інтра- та екстрадієгетичними нарративними рівнями, їх своєрідною гібридизацією. Такий стилістичний прийом змінює спосіб звернення до глядачів трейлеру (принаймні на поверхневому рівні) з інституційного до персонального. Такий гібридний наратив отримав назву *напівінтрадієгетичного* (semi-intradiegetic [9, с. 133]). Напівінтрадієгетичний оповідач (хоча і представляє певний інститут (кінокомпанію), що спонукає публіку до перегляду власної кінопродукції) звертається до глядача, перебуваючи у нарративній площині десь між дієгетикою фільму (та, відповідно, інтрадієгетикою трейлеру) і екстрадієгетичним наративом кінокомпанії.

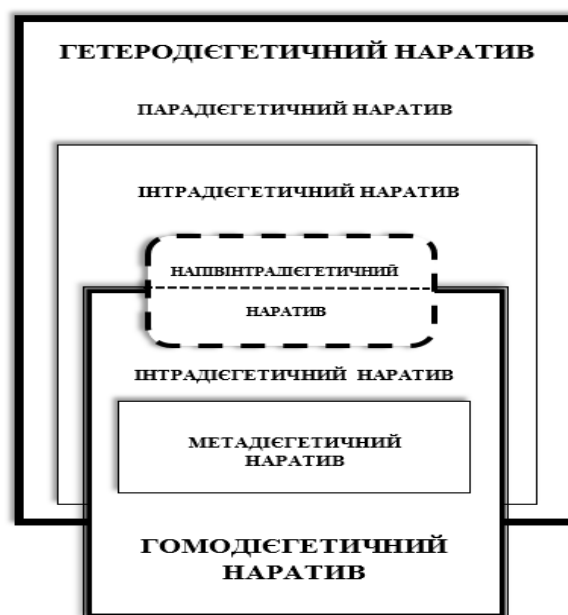
У такому випадку оповідачем виступає не третя сторона, яку запрошували для озвучення екстрадієгетичної складової трейлеру, а інтрадієгетичний персонаж кінострічки. Монологи або діалоги головних героїв редагуються та монтуються у трейлері таким чином, що вони виконують функції екстрадієгетичного наративу, але вже в менш офіційній та більш особистісній формі. У глядача складається враження, що герой стрічки (напівінтрадієгетичний оповідач) звертається безпосередньо до нього, і лише згодом усвідомлює, що персонаж розповідає щось іншій діючій особі стрічки. В контексті естетики традиційного трейлеру така персоналізація руйнує класичний інституційний наратив звернення до глядацької аудиторії [9, с. 133].

Але через процеси демократизації суспільства та мистецтва, традиційні канони виробництва трейлерів змінюються – майже зникає закадровий дикторський екстрадієгетичний наратив. Функції оповідання сюжетної лінії фільму у трейлері виконуються, переважно, в інтрадієгетичній площині (персонажі самі розповідають про сюжетні події) та в екстрадієгетичних вербальних інтертитрах та слоганах, що висвітлюють сюжетну лінію та концепцію фільму. Прикладом напівінтрадієгетичного наративу трейлеру може слугувати оповідання подій власного життя (які й формують сюжет фільму) головним персонажем кінострічки "Forrest Gump".

Метадієгетичний рівень є внутрішнім елементом, що входить до складу інтрадієгетичного рівня, вище якого локалізується екстрадієгетичний рівень. Таким

чином, метадієгетичний наратив є оповіданням всередині іншого оповідання. Метадієгетичний оповідач є персонажем сюжетної лінії кінострічки, який ділиться з іншим персонажем іншим наративом з окремою сюжетною лінією.

Парадієгетичний елемент наративу містить факти, що безпосередньо не мають відношення до оповідальної історії, але опосередковано здатний підсилити аргументацію. До парадієгетичного елементу наративу належать назва фільму, кінокомпанії, імена акторів, режисера, їх попередні роботи, нагороди та відгуки критиків. З першої секунди оповідання історії фільму супроводжується елементами парадієгетичного рівня. Парадієгетичний наратив функціонально спрямований на підсилення аргументації, демонстрацію причин, через які ватро переглянути кінострічку. На цьому рівні максимально експліцитно реалізується традиційна рекламна складова кінотрейлеру – вихваляння товару та демонстрація його переваг.

Система нарративних рівнів кінотрейлеру

В перших трейлерах вербальний наратив формувався у вигляді інтертитрів, але вже з 1930-х років титри супроводжуються закадровим голосом. Сучасні трейлери визначаються мінімальним закадровим наративом, нечисельними та більш стислими інтертитрами, але наявність закадрового голосу (майже завжди чоловічого) завжди була характерною рисою трейлерів, що функціонує для вказівки на рекламну природу повідомлення. В трейлерах пропонується алегоричне зображення щасливих місць, які повинні стимулювати бажання глядачів відвідати їх. Або ж навпаки, презентація місць, наповнених жахом та напруженням формує у публіки бажання пережити "безпечний" страх під час перегляду фільму. Часова обмеженість трейлеру до декількох хвилин ретельно відібраних та відредагованих сцен, звукового супроводу та інтертитрів створює відчуття недовизначеності (underdeterminacy), на підставі чого, глядачі "конструюють" уявний, ще не переглянутий фільм (as-yet-unseen film) з фрагментів, які містить кінотрейлер. Внаслідок цього у глядачів виникає бажання переглянути не справжню кінокартину, а уявну, ідеалізовану

кінострічку, яку вони сконструювали у свідомості під впливом маніпулятивного нарративу трейлеру [9, с. 13].

Згідно до теорії швів (*Suture Theory* [2, с. 278-279]), у кіномистецтві дієгетичний нарратив кінострічки ніколи повністю не відображає екстрадієгетичну зображувану дійсність, а нарратив трейлеру ніколи не відображає дієгетичну дійсність фільму. Наратив трейлеру нібито зшивається, тобто формується з відіраних дієгетичних фрагментів нарративу стрічки та екстрадієгетичних елементів, відсутніх в кінонарративі. Це відбувається внаслідок об'єктивних причин, через обмеженість в часі та обмеженість технічних можливостей сучасного кіно щодо передачі аспектів реальності, які більш повно сприймаються рецепторною системою людини.

З іншого боку, рецепторна система людини також не є універсальною та обмежено інтерпретує об'єктивний світ. Обмежена фізіологічна можливість сприйняття людиною світу отримала назву антропоцентризм – сприйняття реальності крізь антропоцентричну призму (антропну рецепторну систему). Тому, те як люди сприймають світ відрізняється від того, яким він є в дійсності. Внаслідок цього, концептуальна картина світу людини має суб'єктивний характер по відношенню до об'єктивної природи реальності. Але суб'єктивізм антропоцентризму є об'єктивним, природним явищем, оскільки інакше сприймати реальність людина не здатна.

Висновки. Відповідно, дієгетичний кінонарратив є суб'єктивним відносно описуваної реальності, а дієгетичний нарратив трейлеру є суб'єктивним по відно-

шенню до дієгетичного нарративу кінострічки. Суб'єктивне редагування та формування нарративу кінотрейлера обумовлене прагматичною потребою вигідніше продати кінопродукцію. На відміну від об'єктивного суб'єктивізму антропоцентризму, суб'єктивний нарратив трейлеру має цілеспрямований характер, оскільки виробники кінотрейлера можуть формувати його нарратив як в об'єктивний так і в суб'єктивний способи. Об'єктивне відображення нарративу кінострічки у нарративі трейлеру є, так би мовити, чесною презентацією фільму і, тому, не завжди вигідною для виробників. Суб'єктивне тлумачення нарративу завжди змінює останній у вигідному для інтерпретатора напрямку, внаслідок цього суб'єктивність нарративу кінотрейлера визначається у термінах перформативної інтерпретації нарративу кінострічки.

Суб'єктивне відображення нарративу кінострічки здатне одночасно виконувати евфемістичну (маскувальну) функцію, – приховувати вади фільму, та атрактивну функцію – привертати увагу глядачів. Ці дві локальні функції сприяють реалізації глобальної спонукально-маркетингової функції аудіовізуальної кінореклами. Внаслідок монтування різних рівнів нарративу з використанням механізму *спіду*, за меншу одиницю часу подається більше інформації, а одночасне використання різних семіотичних кодів, експресивності, хронологізму та динаміки розгортання подій у власному дієгетичному часі робить трейлер видовищним та сприяє нарощенню прагматичного потенціалу останнього, спрямованого на отримання позитивного перлокутивного ефекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Blanco F. M. El tráiler: análisis y comparativa de esta herramienta de marketing entre España y EE.UU. Universidad de Valladolid, 2016. 72 p.
2. Butte G. Suture and the Narration of Subjectivity in Film // *Poetics Today*, 2008. P. 277-308.
3. Dornaletche J. Definición y naturaleza del trailer cinematográfico // *Pensar la publicidad*, 2007. Vol.1. n.2. P. 99-116.
4. Dornaletche J. R. The Semiotic Status of Movie Trailers // *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)*. Universidad de Coruña (España / Spain), 2012. P. 1875-1884.
5. Dornaletche J. Between narrative and rhetoric in movie trailers // *Ambitos*, 2014. № 24. P. 1-10. URL: <http://institucional.us.es/revistas/Ambitos/Ambitos-24/Between%20narrative.pdf>
6. Fasslabend E. M. *Der Filmtrailer*. Wien: Universität Wien, 2014. 163 S.
7. Genette G. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1980. 285 p.
8. Johnston K. *Coming Soon: The Selling of Hollywood Technology*. London: MacFarland and Company, 2009. 228 p.
9. Kernan L. *Coming attractions : reading American movie trailers*. Austin: University of Texas Press, 2004. 294 p.
10. King, G. *New Hollywood Cinema: An Introduction*. London: I.B Tauris, 2002. 304 p.
11. Maly B. (De)Constructing promotional texts for movies. Wien: Wien University, 2008. 111 p.
12. Pons E. G. La narratividad del tráiler cinematográfico. Universidad de A Coruña, 2012. C. 1-12. URL: http://www.gabinetecomunicacionyeducacion.com/sites/default/files/field/adjuntos/la_narrativa_del_trailer_cinematografico.pdf
13. Vollans E. *Cross media promotion: entertainment industries and the trailer*. University of East Anglia, 2014. 198 p.

The Narrative Structure of the English Movie Trailer

D. Yu. Fekete

Abstract. The paper investigates the structure of narrative levels of English movie trailer. According to the number of diageic realities the trailer narrative has two forms – heterodiageic and homodiageic. In vectorial and local relation to the movie narrative, the narrative dimension of the trailer can be represented at extradiageic, intradiageic, metadiageic, and paradiageic levels. The article seeks to analyze the narrative structure of the trailer through the lens of Suture Theory and determines the advertiser's choice of narrative levels as well as provides coverage of their actualization in multimediamovie commercials.

Keywords: movie trailer, narrative, extradiageic, intradiageic, metadiageic, paradiageic, diegesis.

Електронний словник синтаксем: організація мікроструктури та перспективи застосування

С. Б. Фокін

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: sergiyborysovych@ukr.net

Paper received 23.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-04>

Анотація. Сучасна лексикографія характеризується виникненням принципово нових об'єктів, з-поміж яких виокремлюються граматичні словники. Хоча граматичні словники можна укладати відповідно до різних моделей та з різними цілями, особливо корисними для численних практичних і науково-теоретичних застосувань є словники синтаксем. Оптимальна організація такого словника (за семасіологічним і ономасіологічним принципами) забезпечить можливість різного роду пошуку в усіх можливих частинах макро- та мікроструктури, а також укладання двомовного словника синтаксем на його основі.

Ключові слова: синтаксема, лексикографія, ономасіологія, електронний словник, граматична семантика, функціональний синтаксис, переклад.

Вступ. Сучасна комп'ютерна лексикографія характеризується бурхливим, якщо не сказати експоненційним, ритмом розвитку. Ще два десятиліття тому суттєвим досягненням вважалося переведення паперового словника у цифровий формат, а сьогодні вже зовсім не дивує, що, окрім великого розмаїття електронних словників, укладених людиною, існує ціла низка лексикографічних ресурсів, автоматично згенерованих комп'ютером. Переважно це стосується укладання конкордансів, частотних словників, зворотних і інверсійних словників, а також інших об'єктів лінгвістичного конструювання.

Розробники комп'ютерних ресурсів у першу чергу активно користуються тими можливостями, які елементарно реалізувати шляхом простої формалізації. У той самий час існують об'єктивні потреби у розробці словників, принципово нових не лише в формальному, а й у змістовому відношенні. З сімдесятих-вісімдесятих років ХХ століття починають з'являтися доволі екзотичні "нелексічні" словники у паперовому форматі. Оскільки процес створення цих словників не піддається формальному опису й не може бути доручений комп'ютерам, ними не рясніють сучасні комп'ютерні ресурси, доступні онлайн, тому вони заслуговують на детальну згадку.

Огляд публікацій за темою. Мова йде про словники, основні складові одиниці яких виходять за межі лексики на інші мовні, мовленнєві і мовно-культурні рівні: орфоепічні словники, словники епітетів, фразеологічні словники, словники цитат, типових помилок (в українській традиції – так звані "словник культури мови") тощо. Однак особливо несподіваним і новітнім видається укладання граматичних словників, позаяк сполучення "граматична лексикографія" звучить як оксюморон, хоча, як справедливо стверджує К.Г. Городенська, це повноцінний окремий напрямок лексикографії [4], у рамках якого можна назвати такі розробки: "Грамматичний словник української мови. Сполучники" [3] (упорядкований К.Г. Городенською), "Грамматичний словник української літературної мови: словозміна" (укладений В.І. Критською [7]). І.Р. Вихованець працює над розробкою "Словника українських прийменників. Сучасна українська літературна мова" [4, с. 32].

Коротко окреслюючи історію питання, зауважимо,

що її витоки слід шукати не власне у лексикографії (і тим паче, комп'ютерній), а радше у функціональній граматиці. У цілому в основі функціональної граматики лежать ідеї В. Матезіуса, О.В. Бондарка, І.Р. Вихованця, Г.А. Золотової, В.П. Даниленка та інших мовознавців. Ідеї цих учених розвиваються, на превеликий жаль, відокремлено від комп'ютерної лінгвістики. Хоча в ній самій вже відбувся відчутний поступ, і сучасні технології дозволяють здійснювати напівавтоматичну частиномовну розмітку тексту, а деякі лінгвісти підходять впритул також до лексико-семантичного анування, ще зарано говорити про розмітку корпусів тексту у термінах функціональної граматики і поняттєвих категорій. І це не тому, що такі категорії як аспектуальність, темпоральність, модальність, стан, персональність, кількісність, часова локалізованість, локативність, посесивність, буттєвість та інші недоступні для комп'ютерної техніки, а через те, що знання функціональної граматики, які можна отримати тільки на спеціальних факультетах вишів, не проникають у кола розробників комп'ютерних програм та й, відверто кажучи, не надто поширені й з-поміж мовознавців.

Серед словників, які ґрунтуються безпосередньо на ідеях функціонального синтаксису, окрім згаданих праць К.Г. Городенської, І.Р. Вихованця, назвемо також "Іспансько-російсько-український словник граматичних лексем", упорядкований Е.В. Шевкун [8]. Спільним для словника Е.В. Шевкун і К.Г. Городенської є наявність значної кількості сполучників, сполучникових зв'язкових виразів, що супроводжуються описом їхніх функцій. Шляхом семантичного, синтаксичного, морфологічного аналізу І.Р. Вихованець, довів, що провідна функція службових частин мови, на противагу повнозначним, – синтаксична, тому вчений їх умовно називає аналітичними синтаксичними морфемами [1, с. 19]. А це означає, що саме такі службові мовленнєві одиниці як сполучники в словниках доречно розглядати саме у складі синтаксем. Відомо, що в двомовних перекладних словниках службові частини мови, такі як сполучники, прийменники, частки, важко піддаються встановленню еквівалентних відношень з лексемами цільової мови, що призводить до непомірного розростання словникових статей і обтяжливих пояснень. Не надто легким для розуміння сполучників

виявляються й пояснення високого рівня абстракції у тлумачних словниках. Однак опис їхніх функцій, ілюстративні приклади реалізації цих функцій у складі словосполучень, що являють собою синтаксеми, значно полегшують сприйняття знань.

Таким чином, функціональний підхід до граматики поступово потрапляє до словників, і це вже слід визнати колосальним поступом у розвитку лексикографії. Наступним важливим кроком, на нашу думку, має стати розвиток цього напрямку у двомовну перекладну лексикографію. Адаже за умов розуміння функції слова чи сполучення слів можливо віднаходити належний функціональний відповідник в іншій мові на чіткій методологічній основі. Особливо цінно для користувача те, що еквівалентність встановлюється для всієї синтаксеми, що характеризується єдністю і цілісністю значення, а не окремого слова, в яке закладено лише потенційні значення (у службових частин мови їх непомірно багато). І в цьому разі добре описана функція буде перекладачеві значно ліпшою підказкою, ніж намагання дати приблизний переклад.

Комп'ютерні розробки у галузі граматичної лексикографії ще більш раритетні, і серед них відзначається праця К. Маклеод, Р. Грішмана, А. Мейерса з укладання синтаксичного словника англійської мови для знарядь автоматичного опрацювання англійської мови [9]. У словнику передбачається детальний опис словосполучень, що можуть утворюватися з тими чи іншими частинами мови, деякі семантичні класи і розряди частин мови, компонентів словосполучення, хоча не описується власне семантика синтаксеми. Це й не дивно: для комп'ютерного опрацювання тексту не потрібне "людське" пояснення значення синтаксичної структури, тоді як користувачам мови воно кінцево необхідне. Окрім простого "людського пояснення", потрібні також описи синтаксем, і не лише у вигляді синтаксичних схем, а й у термінах граматичної і лексичної семантики; проблеми використання тремінологічного апарату граматичної семантики полягають у тому, що існує суттєвий різнобіч у номінації і наборах функцій і відношень у різних функціонально-граматичних школах.

У комп'ютерній лінгвістиці вказані напрями практично не розвиваються, незважаючи на вибух електронних технологій. Однак їх можна й доречно перетворити на неоціненні знаряддя комп'ютерної лексикографії. У комп'ютерній програмі пошук можна здійснювати як за реєстровим словом, так і за глосою, і за ілюстративним прикладом, як на початку зазначених позицій, так і всередині, і в кінці. Це надало б широкі можливості і всім тим, хто хоче повноцінно і якісно користуватися ресурсами мови, і професіоналам різних галузей: перекладачам, журналістам, юристам, широкому колу науковців. Отже, у сучасній комп'ютерній лексикографії формально-кількісний розвиток випереджає якісний. Тим не менш, ми переконані, що це явище тимчасове, і з часом виклики науки та вимога новизни спричиняться до розробки якісно нових словників. Словник синтаксем, який пропонуємо розглянути в статті, є саме одним з таких продуктів. Отже, мета статті – описати функції, параметри, особливості використання словника синтаксем та окреслити перспективи його оптимізації.

Матеріали і методи. Оскільки регулярна об'єктивна потреба використання такого словника виникла під час викладання дисципліни "комунікативні стратегії" для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр", матеріалом для аналізу стали понад 200 синтаксем, що опрацьовуються у вправах під час практичних занять. Якщо перші роки спеціальної підготовки присвячені опануванню основних рівнів системи мови, на старших курсах саме час реорганізувати ці знання у функціонально-комунікативній парадигмі. Зазначені синтаксеми, зокрема, охоплюють такі поняттєві категорії: "аспектуальність" ("початковість", "однократність", "тривалість", "повторюваність", "завершеність", "результативність"), "атрибутивність", "безособовість", "гіпотетична модальність", "імперативність", "пасивність", "дебітивна модальність", "темпоральність", "умовність". Основні використані методи: семантичний і контекстуальний аналіз. Семантичний аналіз доречний тоді, коли аналізоване сполучення міститься у тлумачному словнику. Звичайно, не всі синтаксеми потрапляють до тлумачних словників, і тоді для виокремлення значення синтаксеми потрібно виходити з інтерпретації смислу висловлення у контексті. До прикладу, ствердна імперативність може виражатися такими синтаксичними моделями:

1) "*¡Anda!*" + *інфінітив*; 2) "*¡Venga!*" + *інфінітив*; 3) "*¡Hala!*" + *інфінітив*; 4) *Особовий займенник у функції непрямого додатка* + "*¡Importar!*" в особовій формі + *інфінітив*; 5) *дієслово "querer/preferir/necesitar" в особовій формі* + *сполучник "que"* + *підрядне додаткове речення з присудком у спосібі Modo Subjuntivo. та інші.*

Отже, словник може бути організований у вигляді ключових слів на позначення поняттєвих категорій, пов'язаних з ними семантичних нюансів, що супроводжуються посиланням до відповідної статті, мікροструктура якої для дескриптора "наказовість" міститься у попередньому абзаці.

Безсумнівно, потрібен і зворотний напрямок словника, а саме, від структури синтаксеми до її значення. До прикладу, синтаксеми, у складі яких міститься дієслово "acabar", синтаксичне оточення суттєво модифікує його значення. Проілюструємо прикладами оформлення мікροструктури:

ACABAR + DE + INFINITIVO 1) (*аспектуальність: завершеність*) *виражає дію, що щойно виконана; "щойно", "тільки що": "Los presidentes acaban de firmar la declaración";* 2) (*аспектуальність: результативність*) *вжитий з запереченням, виражає відсутність результату попри наявність дій, на нього спрямованих: "Por mucho que me expliques, no acabo de entender cómo puedes ser tan despistado".*

ACABAR + GERUNDIO (*аспектуальність: результативність*) *набути певної якості або стану з плином часу; "зрештою", "все-таки": "A fuerza de leer y copiar lo acabará comprendiendo".*

ACABAR + PARTICIPIO (*аспектуальність, пасивність*) *Опинитися у певному стані з плином часу внаслідок стороннього впливу або причини; "зрештою", "в результаті": "Después de la jornada acabó destrozado".*

ACABAR + EN + NOMBRE SUSTANTIVO (*аспектуальність: результативність*) *призвести до резуль-*

tamy “El desembarco del submarino acabó en tragedia”.

ACABAR +POR+ INFINITIVO (аспектуальність: результативність) домогтися результату за рахунок довготривалого впливу на щось; “зрештою”, “всімакми”: “Acabó por convencerme”.

NO ACABAR + DE + PARTICIPIO Див. *acabar + de + infinitivo*.

Отже, можна підсумувати, що потрібні принципово такі словники:

семантико-синтаксична структура – функції – відповідники функцій в іншій мові

Однак розробка словника такої структури може виявитися надто масштабним завданням на сьогодні, і для забезпечення усіх необхідних для перекладачів мовних пар знадобиться не одне десятиліття. Тому передбачене у схемі комплексне завдання можна цілком розподілити на дві незалежні ланки:

(I) синтаксична структура – опис функцій

(II) опису функцій – синтаксичні структури, що виконують описану функцію.

Перше з запропонованих завдань частково виконано як у загальних тлумачних словниках, так і в спеціалізованих, зазначених вище працях Е.В. Шевкун, В.І. Критської. Серед вітчизняних іспаністів, що працюють у галузі функціонального синтаксису в семасіологічному напрямку (від структури до змісту) виділяється праця “Синтаксис сучасної іспанської мови” Ю.А. Кочубинської-Смичковської [6].

Другий напрям ще не розроблено, і його можна охарактеризувати як створення ономаціологічного синтаксичного словника. Хоча можна без перебільшення стверджувати, що за на матеріалі української впритул наближені до цього праці І.Р. Вихованця. Зокрема, опис засобів вираження для функцій, що їх пропонує дослідник у “Нарисах з функціонального синтаксису української мови” [2] можна у широкому розумінні назвати ономаціологічним синтаксисом. У цій праці, як за задумом, так і за структурою, І.Р. Вихованець впритул наближується до розробки ономаціологічного синтаксичного словника. Безпосередньо у руслі ономаціологічного синтаксису працює В.П. Даниленко [5].

Результати та їх обговорення. Одна зі складнощів укладання словника синтаксем полягає у його неосязності. І.Р. Вихованець, К. Городенська при розробці граматичних словників дуже слушно зосередилися на службових частинах мови, оскільки в цих частиномовних категоріях з високим ступенем абстракції втілюються відношення між тими семантичними функціями, що виражаються повнозначними словами. У зв’язку з ідеєю граматичного словника для неслужбових частин мови К. Городенська зазначає: “Практики укладання граматичних словників на матеріалі повнозначних слів в українській мові ще немає. Причина зрозуміла: потрібен неабиякий хист, щоб у лексиког-

рафічному форматі викласти величезний обсяг граматичних функцій”. І не можна не погодитися, що, виходячи з критеріїв вичерпності, подібний словник був би неосязним, якщо тільки на прикладі іспанського дієслова “acabar” нам вдалося описати 6 синтаксем, і цей список ще не претендує на вичерпність.

У той самий час, якщо виходити з реальності і можливостей комп’ютерної галузі, розробку словника можна вести поступово, а критерієм виділення синтаксем цілком може стати їхня поширеність у репрезентативному корпусі малого обсягу. На вичерпність не претендує жодний словник: так само, як жоден лексикограф не подумає включити до словника всі до останнього неологізми, як та зенонівська черепаха, яку ніколи не наздожене Ахіллес (поки друкуватиметься словник, з’являться нові слова), можна стверджувати, що всеосязно врахувати загальний зріз синтаксем – теж завдання непідйомне. Приміром, у словнику *DRAE (Diccionario de la Real Academia Española)*, найдетальнішому сучасному тлумачному словнику іспанської мови, у статті заголовним словом “acabar” відсутні пояснення щодо керування дієслова прийменником “en + іменник” зі значенням “приводити до результату”, у той час як корпус письмове та усне мовлення рясніє прикладами вживання цієї синтаксеми.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що словник синтаксем потрібен широкому колу фахівців: практикам (перекладачам, викладачам, журналістам), і теоретикам, позаяк він надає можливість віднаходити потрібні засоби вираження для тих чи інших змістів, відношень, а також урізноманітнювати їх у мовленні. Поза тим, у такому словнику можна аналізувати зв’язки і відношення, в яких перебувають між собою синтаксеми, поняттєві категорії, як однієї, так і різних мов. Отже, словник може становити інтерес сам собою як об’єкт лінгвістичного конструювання: його характеристики, властивості, формальні й кількісні параметри можуть і мають стати предметом досліджень.

Двомовні і багатомовні словники синтаксем видаються перспективними, однак, з огляду на складність їх укладання, більш реалістичним видається укладання двомовних словників за двома можливими схемами:

1) від опису синтаксеми у термінах граматичних категорій та функцій граматичної семантики до набору значень синтаксеми (семасіологічний словник);

2) від можливого значення до набору синтаксем, що можуть його виражати (ономаціологічний словник).

Параметризація словника за допомогою знарядь комп’ютерної лексикографії може суттєво розширити можливості пошуку, а також дозволити об’єднувати словники синтаксем двох або більше мов (семасіологічного й ономаціологічного) в одному двомовному або багатомовному словнику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – Київ: Наукова думка, 1980. – 288 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – Київ: Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: сполучники / К.Г. Городенська. – Київ-Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 340 с.
4. Городенська К. Граматична лексикографія: стан і перспек-

- тиви / К.Г. Городенська // Українська мова : науково-теоретичний журнал. – Київ, 2018. – № 1 (65). – С. 30-37.
5. Даниленко В.П. Ономазиологическое направление в грамматике. 2-е изд / В.П. Даниленко. – Москва, 2007. – 344 с.
6. Кочубинська-Смичковська Ю.А. Синтаксис сучасної іспанської мови [Текст] : навч. посібник / Ю. Кочубинська-Смичковська. - Київ: ВПЦ "Київський університет", 2000. - 175 с.
7. Крицька В.І. Граматичний словник української літературної мови : словозміна : близько 140 000 слів / Крицька

- В.І. [та ін.]. – Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2011. – 757 с.
8. Шевкун Е.В. Іспансько-російсько-український словник граматичних лексем. – Київ: Освіта України, 2014. – 284 с.
9. Macleod. C., Grishman. R., Meyers. A. Creating a common syntactic dictionary of English // Proceedings of the International Workshop on Sharable Natural Language Resources, 1994. – [Електронний документ]. – Режим доступу від 22.11.2018: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.44.1933>

REFERENCES

1. Vykhoanets I.R. Theoretical morphology of the Ukrainian language / I.R. Vykhoanets, K.H. Horodenska. – Kyiv: Naukova dumka, 1980. – 288 p.
2. Vykhoanets I.R. Studies on functional syntax of the Ukrainian language / I.R. Vykhoanets. – Kyiv: Naukova dumka, 1992. – 224 p.
3. Horodenska K.H. Grammatical dictionary of the Ukrainian language: conjunctions / K.H. Horodenska. – Kyiv-Kherson: State University of Kherson Ed., 2007. – 340 c.
4. Horodenska K.H. Grammatical lexicography: state and perspectives / K.H. Horodenska // The Ukrainian Language: a theoretical science journal. – Kyiv , 2018. – № 1 (65). – P. 30-37.
5. Danilenko V.P. Onomasiological branch in grammar. II Edition / V.P. Danilenko. – Moscow, 2007. – 344 p.
6. Kochybynska-Smychkovska Y.A. Modern Spanish Syntax / Y. A. Kochybynska-Smychkovska. - Kyiv: Kyiv Taras Shevchenko University Ed., 2002. – 175 p.
7. Krytska V.I. Grammatical dictionary of the Ukrainian standard language: wordforms: around 140.000 lexemes / Krytska V.I. and others ed. by. N.F. Klymenko. – Kyiv: Ed. Office “Dmytro Burago”, 2011. – 757 p.
8. Shevkun E.V. Spanish-Russian-Ukrainian dictionary of grammatical lexemes. – Kyiv: Osvita Ukrainy, 2014. – 284 p.
9. Macleod. C., Grishman. R., Meyers. A. Creating a common syntactic dictionary of English // Proceedings of the International Workshop on Sharable Natural Language Resources, 1994. Retrieved November 22, 2018 from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.44.1933>

Electronic dictionary of syntaxemes: microstructure’s organization and possible applications

S. B. Fokin

Abstract. Nowadays lexicography is characterized by essentially new products, and among them, grammar oriented dictionaries. Though grammar dictionary may be compiled according to different patterns and for different purposes, those, particularly useful for a wide range of practical and scientific-theoretical usages are syntaxeme dictionaries, in which syntactic structures along with their meaning should be represented, both in semasiological and onomasiological ways. Once compiled, a clever structuring of dictionary’s database is to facilitate all kind of formal search throughout all the parts of its macro- and microstructure, as well as merging different languages dictionaries into a bilingual one.

Keywords: *syntaxeme, lexicography, onomasiology, electronic dictionary, grammatical semantics, functional syntax, translation.*

Morphological Classification of Idioms in English and Armenian

Anahit Hovhannisyani*, Rouzanna Ghazaryan²

¹ Shirak state University, Gyumri, Armenia

² Gyumri, Armenia

Corresponding author. E-mail: a_hovhannisyani@mail.ru

Paper received 16.10.18; Revised 20.10.18; Accepted for publication 22.10.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-05>

Abstract. Idioms have been a subject of different investigations. They have been studied from different angles. However, it doesn't mean the problem has been studied to the core, or there is nothing to say about it anymore. The aim of this paper is to provide a general overview of the unique architecture of idioms in English and Armenian. The paper reports research findings from the contrastive study of typologically different languages. Are outlined the main structural patterns of idioms in source and target languages. Here are some findings: in English the final element of an idiom bears the main lexical meaning whereas in Armenian the head-verb regularly takes an initial position.

Keywords: contrastive study, morphological patterns, common and distinctive features, source and target languages.

Phrases remain as one of the fascinating linguistic phenomena drawing the attention of various scholars all over the world.

Many various lines have been used, and yet the place of phraseological units in the vocabulary and the boundaries of this level is one of the controversial issues of present-day linguistics (Arnold: 155).

In the first step of our research we are aimed at revealing common and distinctive features of words and word-phraseological units, in the second step we are aimed at outlining allomorphic and isomorphic features of idioms and free syntactic combinations on the one hand, and idioms and idiom-sentences, on the other hand, and in the third step of our studies we go into contrastive analysis taking English as our frame of reference and viewing the native language in this case through the prism of a given inventory of categories.

Words and idioms. The appearance of well-known works on Russian phraseology by academician V.V. Vinogradov gave birth to an independent working-out of the problems of phraseology in the 20th century. According to the scholar, phraseological units occupy an intermediate position between free word combinations and compound words. We depart from academician Vinogradov's statement as idioms take an intermediate position between words and sentences. What brings idioms closer to words? Some idioms are given birth by a single word and they are named words equivalent to idioms. For example: He is a *selfy - old fox*: often disapproving a person who is clever and able to get what they want by influencing or risking other people. (Oxford dictionary, p.583). The metaphorical shift takes place on the analogy of *fox* as an animal and a *person*.

As for the second common feature it lies at semantics; single words functioning as language units of independent status with a definite referential (denotational) meaning and single words functioning as constituents of idiomatic constructions have the same denotational meaning. Similar to single words idiomatic constructions *are not speech units* as are not created in speech but are introduced into speech as *ready-made* units of *language level*. They both express one notion and function as one part of the sentence. Alongside with these common features they display some characteristics.

In idiomatic constructions word-constituents being combined with other words, undergo metaphorical change

in their meanings never losing their status as a unit of language level: "The constituents of idioms keep their usual meanings while the combination as a whole possess a special meaning" (Arnold:159). Although equivalent to words in their function, idiom structurally can be decomposed into words while morphological decomposition of a word will yield to morphemes.

The main point of difference between a word and an idiom is the divisibility of the latter into separately structural elements which is contrasted to the structural integrity of words.

The closeness of single words and phraseological units is vividly expressed in parallel synonymous set, where each single word works with its corresponding synonymous set framed as an idiom: in Armenian *միննէկ* (single word) – *մտախառնուցումն զմիննէկ*, *նոքերըն ձգել*, *հոգին տալ* (idiomatic expression) in English *to hurry* (single word) and its parallel synonymic set *to make haste* (idiomatic expressions). However, the synonymic substitution of idiomatic phrases with single words would destroy the expressiveness of speech and would sound so dull and trivial. Thus, the function of idioms in speech is expressive and intensifying as compared to their one-word synonymous equivalents.

Compound words and phraseological units. There is a pressing need for criteria distinguishing idioms not only from words but from compound words as well.

Prof. Smirnitsky considers a phraseological unit to be similar to the word because of the idiomatic relationship between its part resulting in its semantic unity and permitting its introduction into speech as something complete (Smirnitsky:206). In compound words as well as in phrases the immediate constituents obtain integrity and structural cohesion that make them function in a sentence as a separate lexical unit (Arnold:60). In compound words the process of integration is much more advanced. Worthy of note are two important peculiarities distinguishing compounding in English from compounding in Armenian. Both immediate constituents of an English compound are free forms, i.e. they can be used as independent words with a distinct meaning of their own. The conditions of distribution will be different but from the sound pattern the same, except the stress: *inkstand*, *motherland*. The combining elements in Armenian are as a rule bound forms (*զրկիր*). In English where the first elements are bound forms (*politico- economical, Anglo- Saxon*) are

very rare and are coined on the neo-Latin pattern (Arnold:64) The second feature is that the regular pattern for the English compounding is a two- stem compound. One more important feature: idiomatic phrases are molded by the same pattern as compounds are. This is a common formula for all languages. However, every language has its own means of compounding that are specific only for the given language and are governed by the inner laws of that language. This is an isomorphic feature characteristic of that language and is of great significance for contrastive studies. It follows that molding of idiomatic combinations can reveal also laws reigning within the components of phrases , relations between head and dependent elements and their distribution. How close are the semantic ties between the parts of phrases and free combinations?

All the scholars agree that free syntactic combinations and phrases represent one member of sentence and there are syntactical ties within the units of free and fixed phrases.

Although similar in their outer framing free syntactic combinations and phrases have some basic differences.

1. The referential meaning of constituents in free combinations is unchanged while in phrases the same constituent being combined with other words acquire quite a new metaphorical meaning: Cf. free combination *to play with fire* (in the sentence *Children mustn't play with fire*) the same lexical unit *play* in this combination is used with its common meaning “ *to do things for pleasure*”(Oxford Dictionary: 1119) and the same *play* in the phrase “to play with fire” loses its referential meaning and means “*to act in a way that it's not sensible and takes dangerous risks*”, Oxford Dictionary: 557).

2. Due to its referential meaning in free combinations (expressions) each element has a much greater semantic independence of the other; substitution is possible here. However, no substitution for idiomatic expression can be made without ruining the phrase and damaging its expressiveness, evaluative loading.

We have now come to further step of our analysis namely to **sentence –phraseological units**.

Sentence –lawn idioms as the term speaks itself, come from simple or multiple sentences and correspondingly are similar to them in their structure having one or two predications. Verb takes a central part in this construction and being intermediately located it shares a border with the subject (with the agent of an action) and with its verbal complements. However, sentence – lawn idioms possess emotional characteristics and are peppered with numerous stylistic devices.

What is needed for, in our case cross-lingual comparison is structural, i.e. taking form and not meaning as the starting point. Very often such formulas, formally identical to sentences are used as insertions into sentences: “*Butter would not melt in his mouth*”.

Tackling the morphological classification of idiomatic expressions it should be noted that the following patterns are distinguished in contrastive languages according to part of speech modification.

Units of this type are noun equivalents and can be partly or completely idiomatic.

The classification below, both in native and foreign languages takes into consideration not only the type of component parts but also the functioning of the whole

entity, thus *tooth and nail* is not functioning as a nominal but an adverbial unit because it serves to modify a verb (*to fight tooth and nail*) (Arnold:149). Moreover, not every nominal phrase is used in all the syntactic functions possible for nouns, thus *a bed of roses*, is used only predicatively.

Idioms take many different forms and structures. The majority of the idioms of the phrase - type are verbal or nominal.

Idioms functioning like nouns in English:

N+N : maiden name

N + 's +N: cat's paw; a baker's dozen

N+s'+N: ladies' room

N+of+N: a bed of roses; a mouth of Sundays

a) Common noun+ of + common noun: *eye of a needle, kiss of peace*

b) Common noun+ of + proper name:

The majority of idioms of this type are patterned by means of biblical proper names and toponyms: lion of Judah, tower of Babylon, patience of Job, wisdom of Solomon.

c) a subtype of “ noun + of + noun” is the pattern in which the main word (constituent) is repeated twice; the form in singular and the latter in plural, *as God of Gods, the song of songs*.

The same is true for Armenian but the English analytical genitive is rendered into Armenian synthetically with the help of ablative case: *կրկ կրկոց, սրբոյթյան սրբոց*.

N+and+N: lord and master (husband)

N+A: knight errant

A+N: green room (reception room of a theatre); grey matter

N+ subordinate clause: ships that pass in the night

With each of these classes a further subdivision is possible . The following patterns are not to be exhaustive and are given only the principal features of the types.

Idioms functioning like verbs in English

V+N: to take advantage; to catch a straw; to speak BBC

The grammar centre of such units is the verb, the semantic centre in many cases is the nominal component. These units can be perfectly idiomatic as well as “to burn one's boats”, “to take to the cleaners”, to have a smoke”

V+ postpositive: to give up, to lift heel against “ to turn against”

V+and+V : to pick and choose

V+ (one's)+N+(preposition): to snap one's fingers at; to put one's food about

V+one+N: to give one the bird “to fire smb”

V+subordinate clause: to see how the land lies “ to discover the state of affairs”

Some examples of idioms functioning like adjectives in English are given below

A+and+A: high and mighty

A+ as+A: cool as cucumber; poor as a church mouse, easy as ABC

These units are equivalents of adverbs and have no grammatical centre. They can be partly or completely idiomatic, as *cool as a cucumber* (partly), *bread and butter (completely)*.

as+ A+as+N: as old as the hills, as mad as the hatter

Some combinations functioning like adverbs are made up of:

N+N: tooth and nail

Prep+N: by heart, of course, on the spot

Adv.+prep +A+N: once in a blue moon

Prep + N++or +N: by book or by crook

Conj+ clause : before one can say Jack Robinson

The functional frequency of these patterns is great with neutral style and devoid of expressiveness.

Prep +N, prep+N+prep, prep+A, prep +N+conj.

Types are nearer to words and as a rule function in speech as adverbs: *by heart, for good or as form words: by means of, in order that, etc.* The units of these groups have no semantic centre and are established as one-summit unit . (Arnold: 158)

Idioms functioning like preposition in English:

Prep+ N + prep

It should be noted that the type is often but not always characterized by the absence of article: on the ground of , in consequence of (no article)

Idioms functioning like interjections:

These are mainly patterned as imperatives: *Take your time, God bless you!*

Idioms functioning like sentence in English:

I beg your pardon, How do you do? They differ from all the combinations so far discussed because they are not equivalent to words in distribution and are semantically analysable. Very often such formulas , formally identical to sentences are used only as insertions into other sentences : “ *You should know if the cap fits* ” (*the cap fits* ” – “ *the statement is true* ”)

Idioms functioning like nouns in Armenia:

N+N: սկիւն հասակ, ծաղիկ հասակ

The last constituent in N+N module can be patterned differently because of various case modifications:

Genitive case + noun: հոգու հատոր, աշուծի բաժին

Noun in accusative case + noun in dative case: գլուխ գլխի, աչքը դանը, քրտինքը երեսին

Noun in instrumental (գործիական) + noun : պոչով սուտ, հացով մարդ

Noun in ablative + noun : ոտքից գլուխ, սերնդից սերունդ

Noun+ noun in locative case: ձուկը ջրում, ճուղը ձվում

N+ and+N: տուր ու դմից , ցավ ու կրակ

Noun in:

A+N: տուրք երրորդություն, Քաջ Նազար

Idioms functioning like adjectives:

A + coordinative + A as: խեղճ ու կրակ, ծանր ու մեծ

A + N pattern prevails in Armenian , comprising a separate subgroup with specific relations governing between a noun and an adjective , this module in its turn can have two structural modifications:

a) Noun+ adjective, being distributed prepositively in relation to an adjective a noun takes a definite article as: լեզուն ծանր

b) Noun + adjective; being left-headed the noun in this formulae appears in ablative case(բացառականից), thus pertaining objective (խնդրային) relation to the adjective (relates to an adjective as an object): աչքից խեղճ, ոտքից թեթև, ականջներից խեղճ:

The quantitative leaders of the group are verbal idioms.

They are constituted by head-noun + pospositive : քրի տակ, շան նման, ձևի համար

Idioms functioning as verbs: In these idioms the head member is a verb that can be expressed either by finite or non-finite verbs. In the case of finite verbs predicative relation gains a governing status and due to this property an idiomatic expression functions as a separate part of a sentence: Ես բախտ չունեմ: (Մարգարյան: 326).

While being patterned with a non finite constituent it loses its specific predicative characteristics and the whole idiomatic entity merely acquires verbal notion . For example: կյանքի գալով or կաշի քերթող, Ավետիս սալ - սալեանկ

Idioms functioning like sentences:

In these sentences the axis is a verb with its various conjugated manifestations:

Աղբը ձյան տակ չի մնա, գետը ամեն անգամ գերան չի քերի .

These idioms regularly originated from simple or multiple sentences and consequently can be structurally of two types: simple – sentence idioms and multiple-sentence idioms. They are generally asyndetic by their structure.

Thus, idioms mirror the national spirit of a language and are always rich in cultural connotation and national flavor. Word-formation of idioms is patterned according to a definite universal, dictated by the word building norms of the given language. In Armenian the final element of an idiom operates as a key backbone of the combination. Bearing the main lexical loading the key element can be morphologically patterned by nominal and verbal parts of speech. In contrast to Armenian an English head –verb constituent regularly takes an initial position in an idiomatic phrase. In all noun phrases models in Armenian the last constituent of the combination is regularly expressed by a noun functioning also as a head member. Moreover, Armenian is rich in noun + noun universals as Armenian has a highly developed case system and the dependent noun in noun + noun model can take different case inflections. In English idioms the last word is not subjected to morphological changes. Idioms are semantically word like units but structurally syntactic units.

The lack of prepositional phrases in Armenian is compensated by postpositive phrases. Two – membered idiomatic constructions are of great functional occurrence in contrastive languages. In both languages phrases are heterogynous units being expressed by single words fixed word combinations and sentences.

In Armenia out of 100% of idioms 85% are of verbal character, and 15% are nominal. In spite of great percentage divergence both verbal and nominal idioms are the result of semantic shift of word combinations.

There are distinguished two –membered, three-membered, four-membered, five- membered idioms where the summit is a verb combined with a noun.

Presentation. The primary aim of my presentation is to describe idioms from cross-linguistic perspective with a particular focus on their structural modeling.

I begin with a general outline of idioms and wind up with contrastive analysis. The whole aim of contrastive analysis is to show what languages have in common and where they differ.

Words and idioms. The appearance of well-known works on Russian phraseology by academician V.V.

Binogradov gave birth to an independent working-out of the problems of phraseology in the 20th century. According to the scholar, phraseological units occupy an intermediate position between free word combinations and compound words. We depart from academician Vinogradov's statement as idioms can be expressed by a single word too.

Idioms take an intermediate position between words and sentences. What brings idioms closer to words? Some idioms are given birth by a single word and they are named word-idioms or words equivalent to idioms. For example: He is a **selfy - old fox**: often disapproving of a person who is clever and able to get what they want by influencing or risking other people. (Oxford dictionary, p.583).

The metaphorical shift takes place on the analogy of *fox* as an animal and a *person*.

As for the second common feature it lies at semantics; single words functioning as language units of independent status with a definite referential (denotational) meaning and single words functioning as constituents of idiomatic constructions have the same denotational meaning. Similar to single words idiomatic constructions *are not speech units* as are not created in speech but are introduced into speech as *ready-made* units of *language level*. They both express one notion and function as one part of the sentence. Alongside with these common features they display some characteristics.

In idiomatic constructions word-constituents being combined with other words, undergo metaphorical change in their meanings but never losing their word unit status of language level; "The constituents of idioms keep their usual meanings while the combination as a whole possess a special meaning." (Arnold, p. 159) Morphological division of a word will yield to morphemes while phraseological division will bring to words.

The main point of difference between a word and an idiom is the divisibility of the latter into separately structural elements which is contrasted to the structural integrity of words.

The closeness of single words and phraseological units² is vividly expressed in parallel synonymous set, where each single word works parallelly with its corresponding synonymous team framed as an idiom: in Armenian մտնել (single word) – մտնելու գործը արագ, արագը արագ (idiomatic expressions) in English *to hurry* (single word) and its parallel synonymic set to make haste (idiomatic expressions).

The function of idioms in speech is expressive and intensifying as compared to their one-word synonymous equivalents.

Compound words and phraseological units. There is a pressing need for criteria distinguishing idioms not only from words but from compound words as well.

Prof. Smirintsky considers a phraseological unit to be similar to the word because of the idiomatic relationship between its part resulting in its semantic unity and permitting its introduction into speech as something complete (Лексикология английского языка, Москва, 1956, стр. 206). In compound words as well as in phrases the immediate constituents obtain integrity and structural cohesion that make them function in a sentence as a separate lexical unit (Arnold, 60). In compound words the process of

integration is much more advanced. Worthy of note are two important peculiarities distinguishing compounding in English from compounding in Armenian. Both immediate constituents of an English compound are free forms, i.e. they can be used as independent words with a distinct meaning of their own. The conditions of distribution will be different but from the sound pattern the same, except the stress: *inkstand*, *motherland*. The combining elements in Armenian are as a rule bound forms (զրկիլ). In English where the first elements are bound forms (politico-economical, Anglo-Saxon) are very rare and are coined on the neo-Latin pattern (Arnold, 64) The second feature is that the regular pattern for the English compounding is a two-stem compound. One more important feature: idiomatic phrases are molded by the same pattern as compounds are. This is a common formulae for all languages. However, every language has its own means of compounding that are specific only for the given language and are governed by the inner laws of that language. This is an isomorphic feature characterized of that language and which is of great significance for contrastive studies. It follows that molding of idiomatic combinations can reveal also laws reigning within the components of phrases, relations between head and dependent elements and their distribution. How close are the semantic ties between the parts of phrases and free combinations?

All the scholars agree that free syntactic combinations and phrases represent one member of sentence and there are syntactical ties within the units of free and fixed phrases.

Although similar in their outer framing free syntactic combinations and phrases have some basic differences.

3. The referential meaning of constituents in free combinations is unchanged while in phrases the same constituent being combined with other words acquire quite a new metaphorical meaning: Cf. free combination *to play with fire* (in the sentence Children mustn't play with fire) the same lexical unit *play* in this combination is used with its common meaning "to do things for pleasure" (Oxford dict. 1119) and the same *play* in the phrase "to play with fire" loses its referential meaning and means "to act in a way that its not sensible and takes dangerous risks", Oxf. Dic. 557).

4. Due to its referential meaning in free combinations (expressions) each element has a much greater semantic independence of the other; substitution is possible here. However, no substitution for idiomatic expression can be made without ruining the phrase and damaging its expressiveness, evaluative loading.

We have now come to further step of our analyses namely to sentence-phraseological units.

Sentence-lawn idioms as the term speaks itself, come from simple or multiple sentences and corresponding are similar to them in their structure having one or two predications. Verb takes a central part in this construction and being intermediately located it shares a border with the subject (with the agent of an action) and with its verbal complements. However, sentence-lawn idioms possess emotional characteristics and are peppered with numerous stylistic devices.

What is needed for, in our case cross-lingual comparison is structural, i.e. taking form and not meaning as the starting point.

Tackling the morphological classification of idiomatic expressions it should be noted that the following patterns are distinguished in contrastive languages according to part of speech modification.

Units of this type are noun equivalents and can be partly or completely idiomatic.

The classification below, both in native and foreign languages takes into consideration only the type of component parts but also the functioning of the whole entity, thus *tooth and nail* is not functioning as a nominal but an adverbial unit because it serves to modify a verb (*to fight tooth and nail*)(Arnold,149). Moreover, not every nominal phrase is used in all the syntactic functions possible for nouns, thus *a bed of roses* , is used only predicatively .

Summary. Idioms mirror the national spirit of a language and are always rich in cultural connotation and national flavor. Word-building of idioms is patterned according to a definite universal, dictated by the word building norms of the given language. In Armenian the

final element of an idiom operates as a key backbone of the combination. Bearing the main lexical loading the key element can be morphologically patterned by nominal and verbal parts of speech. In contrast to Armenian an English head –verb constituent regularly takes an initial position in an idiomatic phrase. In all noun phrases models in Armenian the last constituent of the combination is regularly expressed by a noun functioning also as a head member. Moreover, Armenian is rich in noun+noun universals as Armenian has a highly developed case system and the dependent noun in noun+noun model can take different case inflections.

The lack of prepositional phrases in Armenian is compensated by postpositive phrases. Two –membered idiomatic constructions are of great functional occurrence in contrastive languages. In both languages phrases are heterogynous units being expressed by single words fixed word combinations and sentences.

REFERENCES

1. I.V. Arnold The English Word. Moscow, Vysshaya Shkola, 1973.
2. Makkai Adam Idiom Structure in English, The Hague, Mouton, 1972
3. A.S. Hornby. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English, Oxford University Press,
4. В.В. Виноградов Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины, Москва, 1964.
5. Ա. Ա. Մ արգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու /բառակազմություն, դարձվածաբանություն, բառարանագրություն/, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան 1990:

Застосування компетентнісного підходу у процесі навчання англійської мови студентів медичних вишів

Л. Г. Русалкіна

Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: l_rusalkina@ukr.net

Paper received 18.11.18; Revised 22.11.18; Accepted for publication 24.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-06>

Анотація. В статті розглянуто і теоретично обґрунтовано організацію англійської професійної підготовки майбутніх лікарів із застосуванням компетентнісного підходу. Доведено, що рентабельність компетентнісного підходу полягає у тому, що процес набуття майбутніми лікарями професійних знань і вмінь передбачає практичну спрямованість професійної підготовки в поєднанні з фундаментальними основами. Компетентнісний підхід у вищій медичній освіті зорієнтований на всебічний розвиток й підготовку студента медичного вишу до професійної діяльності і передбачає отримання ним знань, умінь, навичок, здатності до постійного самовдосконалення, самоосвіти, прийняття креативних рішень під час лікарської практики. Визначено, що завдяки використанню компетентнісного підходу відбувається зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування та розвиток у ключових і предметних компетентностей та вміння їх практично застосовувати.

Ключові слова: компетентнісний підхід, майбутні лікарі, медичні заклади освіти.

Якісна освіта потребує сучасного компетентнісно зорієнтованого підходу щодо оновлення змісту вищої освіти вищих медичних закладів, передбачаючи формування компетентного спеціаліста. Компетентнісний підхід вважається невід'ємним складником блоку гуманітарних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах, що базується на оновленні структури, змісту і форми навчально-виховного процесу на засадах особистісної орієнтації. Щоб актуалізувати сутність значення компетентнісного підходу в медичних закладах освіти, необхідно перебудувати зміст освіти з процесу навчання на його результат в усіх видах діяльності і поетапно застосовувати його до гуманітарних дисциплін.

Закон «Про вищу освіту» відкриває нові можливості перед ЗВО для розгортання інноваційних процесів, пов'язаних насамперед із впровадженням компетентнісного підходу, що виступає сьогодні визначальним у реформуванні та оновленні професійної освіти [3].

Проблема компетентнісного підходу розглядається у багатьох сучасних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних дидактів, як-от: А.Андреєв, А.Богущ, І.Зимня, О.Овчарук, Р.Пастушенко, О.Пометун, Дж.Равен, Г.Селевко, А.Хуторської та ін.

Упродовж останніх десятиліть періодичні науково-методичні видання активно висвітлюють питання щодо компетентнісного підходу в навчанні мови, що свідчить про сформованість наукового підґрунтя з визначеного питання (І.Бех, А.Богущ, М.Вашуленко, Л.Мацько, М.Пентилюк та ін.). Взаємозв'язок компетенцій і компетентностей висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних (Н.Білик, Л.Вашченко, М.Головань, І.Гудзик, Л.Паращенко, О.Савченко, А.Хуторської та ін.) науковців.

Наразі європейський і світовий розвиток освіти характеризується швидким утвердженням компетентнісного підходу, зміщення акцентів в освітній парадигмі від процесуального до результативного її складників, від знеособленої до особистісної орієнтації. Спостерігається дедалі більша концентрація освітньої діяльності навколо навчальних результатів. Саме

результати, виражені в термінах компетентностей, стають основним системоутворювальним чинником, відповідно до якого організуються, добираються, узгоджуються, оптимізуються, гармонізуються всі інші компоненти освіти, включаючи оцінювання. Однак у вітчизняній теорії і практиці освіти компетентнісний підхід ще не набув загальнонаціонального визнання та впровадження, не відбулося й серйозних відповідних парадигмальних змін.

Проблему компетентнісного підходу в освіті вивчали В.Байденко, А.Богущ, В.Болотов, Ф.Гоноболін, Б.Ельконін, Е.Зеєр, І.Зимня, І.Зязюн, В.Краєвський, Н.Кузьміна, А.Маркова, А.Новиков, О.Овчарук, Т.Орджі, Дж.Равен, Є.Рогов, В.Серіков, Л.Паращенко, Ю.Татур, Л.Тархан, В.Тушева, С.Трубачова, Г.Фрейман, М.Холстед, А.Хуторської, В.Шадриков та ін.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування компетентнісного підходу в системі викладання іноземної мови у навчальних закладах вищої медичної освіти.

Основна ідея компетентнісного підходу зводиться до того, що результатом освіти є не окремі знання, вміння і навички, а компетенції. За такого підходу сутність підготовки медичних кадрів полягає не у збагаченні студентів певною кількістю інформації, а в розвитку вміння оперувати нею, проектувати та моделювати свою діяльність, здатності творчо застосовувати набуті знання і досвід у практичній діяльності.

Відповідно до компетентнісного підходу зміст вищої медичної освіти і методика навчання мають бути зорієнтовані на професійну підготовку компетентного фахівця, в якій важливим аспектом є формування професійної компетентності. У цьому контексті значно зростає значення самостійної роботи студентів-майбутніх лікарів, виконання ними індивідуальних навчально-дослідних завдань, ефективним є використання інноваційних освітніх технологій, зокрема, методу проектів, тренінгів, рольових та ділових ігор, а також розв'язування методичних задач і ситуацій, створення медичного портфоліо студента.

Компетентнісний підхід до навчання реалізується поряд із традиційним та інноваційними підходами (особистісно орієнтований, діяльнісний). Інноваційні підходи мають спільні риси: об'єктом навчання є індивідуальний досвід пізнання перетворення предметів доколишньої дійсності (студент, поряд із досвідом пізнання, за традиційного підходу є об'єктом навчання); суб'єктами навчання є і студент, і викладач; пошуково-виконавчий та творчий рівні активності студентів як суб'єктів навчання; функція студента полягає у формуванні власних знань, умінь і навичок, які є передумовою формування компетенцій за таким підходом.

За визначенням А.Хуторського, «компетентісно зорієнтований підхід – підхід до організації навчально-виховного процесу, спрямований на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, що дають їй змогу робити висновки, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях» [8; 58-64].

І.Зимня відносить компетентнісний підхід до третього рівня методології пізнання. Аналізуючи цей підхід поряд із комплексним, особистісно діяльнісним і проблемним, учена зазначає, що «компетентнісний підхід у його початковому варіанті, запропонованому розробниками ключових компетенцій для молодих європейців тільки посилює практичну зорієнтованість освіти... не протиставляючись традиційному і, приймаючи необхідність посилення його практико-зорієнтованість, розширює його зміст власне особистісними складниками, робить його гуманістично спрямованим» [4].

Вчена наголошує на винятковій ролі педагогіки розвитку, яка ґрунтується на ідеях діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів, у формуванні компетентності вищого рівня. Діяльнісний підхід, за його словами, впритул наближується до ідеї компетентнісного підходу в межах компетентностей, які забезпечуються навчальними знаннями. Кінцевою метою діяльнісного підходу до навчання є перетворення того, хто навчається, на суб'єкта навчання. Компетентнісний підхід, у розумінні вченого, повинен забезпечити несуперечливу трансформацію суб'єкта навчання на суб'єкт розвиненої суспільної практики. Щодо особистісно зорієнтованого підходу, то його повністю має асимілювати компетентнісний [4].

Під компетентнісним підходом розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових, загально предметних і предметних компетентностей, результатом чого є загальна компетентність як інтегрована характеристика особистості. Ця характеристика формується в процесі навчання і містить знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [6]. Основною ідеєю компетентнісного підходу, за О.Пометун, є компетентісно-зорієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях професійної діяльності, набуває соціальної самостійності, стає мобільною та кваліфікованою, вільно орієнтується в доколишньому середовищі та успішно вирішує

складні завдання. О.Пометун зазначає, що під компетентнісним підходом слід розуміти спрямованість освітнього процесу на формування ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості. Науковець визначає компетентності як спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання які дозволяють людині ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності завдання [6; 18-19].

Н.Бібік аналізує компетентнісний підхід в освітньому процесі як переорієнтацію «з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі» і розгляд цього результату з погляду потреби суспільством, забезпечення здатності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [1].

Загалом, дослідники у царині компетентнісного підходу виокремлюють такі його особливості: 1) перенесення акцентів з процесу навчання на його результати, якими є компетенції (С.Адам); 2) зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку у студентів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики (Л.Парашенко); 3) студентоцентрована зорієнтованість навчання (В.Байденко); 4) націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників у вищій школі (О.Заблоцька) [5].

Зважаючи на вищезазначені погляди вчених, виявляється, що розгляд компетентнісного підходу здійснюється як сучасний симбіоз традиційних підходів, а саме: культурологічного, діяльнісного та особистісно зорієнтованого, дидактоцентричного тощо. Щоб визначити його власний зміст, умови реалізації та застосування, необхідно звернутись до досвіду реалізації цього підходу у країнах Західної Європи і США, зупинившись на найбільш важливих відмінностях. По-перше, компетентнісний підхід розглядається як альтернатива традиційному кредитному підходові. Оцінка компетенцій, на відміну від екзаменаційних випробувань, орієнтованих на виявлення обсягу і якості засвоєних знань, передбачає використання об'єктивних методів діагностики діяльності. По-друге, компетентність тлумачиться як «здібність до вирішення задач і готовність до виконання професійної ролі у тій чи тій галузі діяльності». Вимоги до компетентності висуваються передусім роботодавцями, а рівень відповідності індивідуальних показників вимогам суспільства є головним показником компетентності [2].

Компетентнісний підхід зумовлює зміни у підходах до формування змісту підготовки, визначення переліку навчальних дисциплін і скорочення їх кількості в навчальних планах, визначення компетентнос-

тей з кожного предмета і формування змісту кожної дисципліни, а також підбір необхідної для навчального процесу інформації. Важливо врахувати, що формування професійних компетентностей може змінюватися, але в межах освітньо-кваліфікаційної характеристики та концепції підготовки за спеціальністю. Незважаючи на суттєві наукові, теоретичні й практичні розробки проблеми впровадження компетентного підходу до здобуття якісної освіти, її стан залишається не досить задовільним.

Прихильники компетентного походу вважають, що підготовка фахівця у вищому навчальному закладі повинна здійснюватися на компетентній основі (В.Байденко, Л.Болотов, І.Зимня, Н.Кузьміна, Ю.Татур, А.Хуторської та ін.) і приводять відповідні аргументи. Е.Зеер і Е.Симанюк вважають, що реалізація компетентного підходу в професійній освіті сприятиме досягненню його основної мети - підготовки кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, який вільно володіє своєю професією і зорієнтований у суміжних галузях діяльності, здатний до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готовий до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. Дослідники (Ю.Татур, А.Хуторської) підкреслюють, що компетентний підхід - це пріоритетна орієнтація на цілі освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація і розвиток індивідуальності» [7, 8]. Розглядаючи результат підготовки фахівця з вищою освітою за допомогою компетентного підходу, Ю.Татур доходить висновку про те, що компетентність спеціаліста з вищою освітою - це виявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) [7]. Вчений припускає, що природа компетентності така, що вона є наслідком саморозвитку індивіда, його особистісного зростання, наслідком самоорганізації і узагальнення діяльнісного і особистісного досвіду [7]. З наведених поглядів дослідників випливає, що компетентний підхід змінює традиційне уявлення про мету підготовки фахівця - передавання йому певної суми знань, умінь і навичок. Підтримуємо думку Т.Вольфовської про те, що компетентність виступає як необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу [2; 14-16].

В системі медичної освіти компетентнісний підхід реалізується в комплексній підготовці майбутніх лікарів до професійної діяльності, яка передбачає орієнтацію на міжнародні стандарти якості підготовки фахівців у галузі медицини. У зв'язку з цим іншомовна компетенція майбутнього лікаря є невід'ємним компонентом професійної підготовки, оскільки дозволяє сучасному лікарю у професійній діяльності максимально адекватно актуалізувати себе інтелектуально як на рецептивному, так і на продуктивному рівнях, дозволяє знайомитися з новітніми досягненнями в професійній сфері. Іншомовна компетенція виступає як здатність майбутніх фахівців вирішувати комунікативні завдання в рамках професійної діяльності, працювати з науково-технічною літературою та іншомовною документацією, виконувати пошук і аналіз інформації, необхідної для вивчення зарубіжного досвіду в межах обраної спеціалізації, і, таким чином, створює передумови для професійного і особистісного зростання майбутнього фахівця, підвищує ефективність професійної діяльності.

Отже, застосування компетентного підходу в системі вищої медичної освіти передбачає визначення ключових і предметних компетентностей майбутніх лікарів, а також їх змісту; визначення етапів формування компетентностей, рівнів і показників сформованості; розробку системи контролю та оцінювання рівня підготовленості.

Підсумовуючи, зазначимо, що значущість компетентного підходу полягає у тому, що процес набуття майбутніми лікарями професійних знань і вмінь передбачає практичну спрямованість професійної підготовки в поєднанні з фундаментальними основами. Компетентнісний підхід у вищій медичній освіті зорієнтований на всебічний розвиток й підготовку студента медичного вишу до професійної діяльності не лише як компетентного фахівця, а й як високо вихованої, освіченої особистості і передбачає отримання ним знань, умінь, навичок, здатності до постійного самовдосконалення, самоосвіти, прийняття креативних рішень під час лікарської практики. Іншими словами, завдяки використанню компетентного підходу відбувається зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування та розвиток у студентів ключових і предметних компетентностей та вмінь їх практично застосовувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2004. – С. 45–50
2. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Тетяна Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-16.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. Зимня І.А. Психологія навчання іноземним мовам в школі. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
5. Логвінова Я. Обґрунтування сутності компетентного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених [Електронний ресурс] / Я. Логвінова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 3–4. – Режим доступу : <http://pps.udpu.org.ua/article/viewFile/18633/16377>.
6. Пометун О.І. «Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентного підходу в українській освіті» за заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 2004. – 112 с.
7. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы II

методологического семинара. – М.: Исследовательский центр проблем качества специалистов, 2004

8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент

личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С.58-64

REFERENCES

1. Bibik N.M. Competency approach: reflexive application analysis / N.M. Bibyk // Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library on educational policy. - K.: C.I.S., 2004. - P. 45-50
2. Volfovskaya T. The communicative competence of youth as one of the prerequisites for the achievement of the goal of life / Tatiana Volfovska // The path of education. - 2001. - No. 3. - P. 13-16.
3. Law of Ukraine "On Higher Education" [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. Winter I.A. Psychology of teaching foreign languages at school. - M.: Enlighthment, 1991. - 222 pp.
5. Logvinova Y. Substantiation of the essence of the competence approach in education in the writings of Ukrainian and foreign scientists [Electronic resource] / Ya. Logvinova // Comparative and pedagogical studios. - 2011. - No. 3-4. - Access mode: <http://pps.udpu.org.ua/article/viewFile/18633/16377>.
6. Pometun O.I. "Discussion of Ukrainian Teachers on the Issues of Implementation of the Competency Approach in Ukrainian Education" for the constituents. Ed. O.V. Ovcharuk - Kyiv: K.I.S., 2004. - 2004. - 112 p.
7. Tatur Yu.G. Competency campaign in describing the results and designing standards for higher professional education: Materials II methodological seminar. - M.: Research Center for Quality Problems of Specialists, 2004
8. Khutorskaya AV Key competencies as a component of a person-oriented educational paradigm / AV Farmership // National Education. - 2003. - No. 2. - p.58-64

Application of the competent approach in the process of teaching English to students of medical universities

L. H. Rusalkina

Abstract. In the system of medical education, the competence approach is realized in the complex preparation of future doctors for professional activity, which involves focusing on international quality standards for the training of specialists in the field of medicine. In this regard, the foreign language competence of the future doctor is an integral part of vocational training, as it allows the modern doctor in his professional activity to maximally adequately update himself intellectually at both the receptive and productive levels, allows him to get acquainted with the latest achievements in the professional field. The foreign language competence serves as the ability of future specialists to solve communication tasks within the framework of professional activity, to work with scientific and technical literature and foreign-language documentation, to search and analyze the information necessary for studying foreign experience within the chosen specialization, and thus creates preconditions for professional and personal growth of the future specialist, increases the efficiency of professional activity. Application of the competence approach in the system of higher medical education involves the definition of key and substantive competences of future physicians, as well as their content; definition of stages of formation of competencies, levels and indicators of formation; development of a system for monitoring and evaluating the level of preparedness. Thus, the significance of the competence approach lies in the fact that the process of acquiring future professionals of professional knowledge and skills involves the practical orientation of professional training in combination with the fundamental approaches. Competence approach in higher medical education is oriented on the comprehensive development and preparation of a student of medical education for professional activity not only as a competent specialist, but also as a highly educated, educated person and involves obtaining him the knowledge, skills, abilities to continuous self-improvement, self-education, acceptance creative decisions during medical practice. In other words, due to the use of a competence approach there is a shift in emphasis on the accumulation of knowledge, skills for the formation and development of students of key and substantive competences and the ability to apply them practically.

Keywords: *competence approach, future doctors, medical educational institutions.*

Роль дружини Гесара в тибетському епосі

Д. О. Скачкова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author: dariaskachkova1011@gmail.com

Paper received 05.12.18; Revised 08.12.18; Accepted for publication 09.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-07>

Анотація. За умов досить детального вивчення фрагментів тибетського епосу про царя Гесара, його версій, часу та місця створення, ареалу розповсюдження та відповідності історичним подіям, епос як літературний твір заслуговує на додаткову увагу дослідників. В даній статті буде проаналізований один із головних жіночих персонажів епосу, дружина Гесара Другмо, а також буде визначена її роль та функції в епосі.

Ключові слова: Гесар, Другмо, тибетський епос, фольклор, образ.

Вступ. Епос про царя Гесара посідає центральне місце в культурній традиції Тибету, Монголії та народів центральної Азії. Героїчний епос про Гесара протягом багатьох століть подорожує землями Тибетського плато, монгольськими степами, де беруть початок річки Янцзи та Хуанхе, навколо озера Байкал, горами Тянь-Шань, Куньлунь та Гімалаями. «Ця грандіозна поема поширена від тропічної річки Ганг до холодного Амуру, від сонячної Хуанхе до похмурої Лени. На цій величезній території рідко можна зустріти людину, яка б не читала або не чула про Гесара у виконанні бардів. Цю поему співають оповідачі з давніх часів до наших днів. Голоси їх лунали та лунають у тибетських горах, монгольських степах і сибірській тайзі. Слухачі її – прості люди: пастухи, мисливці, їх дружини та діти» [5, с. 5]. Епос про Гесара є втіленням у фольклорній формі тибетської мудрості, що презентує історію та культуру цього народу, а також розповідає цікаві та колоритні історії. Епос про Гесара користується надзвичайною популярністю серед тибетців, є стрижнем народного фольклору тибетського етносу. «Академічна та естетична цінність епосу є широко визнаною. Міжнародна наукова спільнота називає його «Гомерівський епос сходу» [5, с. 4].

Гесаріада – це героїчна сага, один з небагатьох «живих» епосів, який усно розповсюджується серед народу бардами-оповідачами. Порівнюючи епос про Гесара з іншими світовими епосами, слід виділити дві характерні риси, якими він відрізняється від інших. По-перше, маючи довгу історію існування, він все ще розповсюджується серед тибетців, особливо серед селян та пастухів. Його фрагменти передаються усно досі, що перетворює епос на живий національний фольклор. По-друге, епос про Гесара – найдовший епос у світі, складений із 120 томів, понад 1 мільйона строк та 20 мільйонів слів. Обсяг Гесара перевищує обсяг епосів про Гільгамеша, «Іліади» та «Одіссеї» Гомера, індійських Рамаїни та Магапгарати, взятих разом [5, с. 4].

Епос, що був створений близько тисячі років тому, описує видатне життя безстрашного царя Гесара, який був посланий з Небес на землю, щоб подолати злих духів і демонів, які заповнили світ людей, та заснувати легендарне царство Лінг, народ якого житиме в мирі та добробуті. Епос мав не лише освітнянське, а й сакральне значення. Образ Гесара користувався надзвичайною повагою в народі, тому його виконання бардами та сприймання публікою були тотожними

духовним практикам. Часто виконання епосу супроводжувалося запаленням пахоців та жертвоприношеннями. Оповідь надавала слухачам сміливості, надихала їх на подвиги.

Епос про царя Гесара – історія військових експедицій під командуванням народного героя, а також розповідь про заснування, укріплення та розширення царства Лінг, в якому він правив. Епос про Гесара подібний до живого організму, який перебуває в стані постійної зміни, доповнення, інтерпретації через існування величезної кількості версій та завдяки його усній передачі. «Епос – жива копалина людської цивілізації, в якій історичні події давньої античності є свіжими у пам'яті народу Тибету» [5, с. 16]. За умови існування багатьох версій епосу основа його образного складу залишається незмінною. Для більш глибокого розуміння епосу слід більш детально проаналізувати природу головних образів, їх видатні риси, функції та роль в епосі. Дане дослідження зосереджене на образі дружини Гесара Сенчам Другмо.

Стислий огляд публікацій за темою. Давній епос про Царя Гесара частково описаний, проаналізований та перекладений у науковому доробку таких дослідників як П. С. Паллас, Б. Бергман, Є. Ф. Тимківський, Я. Шмідт (досліджували монгольську версію епосу); Б. Я. Владимірцов, Б. Лауфер, М. М. Поппе (підтримували ідею тибетського походження епосу). Г. М. Потанін записав фрагменти версії Амдо (північно-східний варіант). У 1900 році була видана західно-тибетська версія, записана А. Г. Франке. В 1931 році був виданий французький переклад кхамської версії, виконаний О. Давід-Неель. Ю. М. Реріх у своїх працях записав версію епосу в районі Амдо, а також описав ареал розповсюдження епосу про царя Гесара.

Ціль. За умов досить детального описання фрагментів епосу про царя Гесара, аналізу його відповідності історичним подіям та реальним історичним особам, його територіального розповсюдження та версій, аналіз епосу як літературного твору та його образний склад не є достатньо вивченим. Ціллю даної статті є детальний аналіз образу одного з головних персонажів епосу, дружини Гесара Сенчам Другмо.

Матеріали та методи. Основним матеріалом для цього дослідження є тибетський епос про царя Гесара, а саме його переказ Олександри Девид-Неель («Надзвичайне життя Гесара, царя Лінгу») у його російському перекладі, у а також англійський переклад епосу

«Епос про Гесара з Лінгу: народження Гесара, ранні роки та коронація», виконаний Робіном Корманом, Санг'є Кандро та Ламою Чонам. Під час дослідження буде використаний систематичний підхід, а також такі методи як пояснення, аналіз та узагальнення.

Результати та їх обговорення. Надзвичайно масштабний за обсягом епос про царя Гесара відрізняється багатоплановістю образів. Образний склад епосу залучає велику кількість основних та другорядних персонажів, за допомогою яких розкривається основна ідея епосу, а саме видатне життя царя Гесара, його народження, місія в людському світі, військові походи та боротьба проти демонів і чудовиськ. У цій статті ми зосередимося на образі дружини Гесара Сенчам Другмо, визначимо її функції та роль в епосі. Ми опишемо та проаналізуємо п'ять епізодів, в яких якнайповніше розкривається характер Другмо, а саме знайомство з Гесаром, пошук дивовижного коня, ревності Другмо, війна з царством Хор та її смерть.

Повне ім'я Другмо означає «дочка лева, тигра та дракона». Другмо була першою з тринадцяти наложниць Гесара. Епос порівнює її образ із Білою Тарою, або навіть називає Другмо її реінкарнацією. В епосі Другмо описують як дівчину, яка мала надзвичайну вроду. Саме вона має стати дружиною правителя царства Лінг. Її краса буде згадуватися в епосі дуже часто та ставати причиною розвитку та поворотів сюжету.

Коли молодому Чорі¹ було 12 років, слідуючи вказівкам своєї Небесної матері, він перетворився на ворона, щоб підслухати бесіду вождів шести племен царства Лінг. Вожді вирішили, що трон правителя царства, скарби та найвродливіша дівчина Другмо має дістатися тому, хто переможе в кінських перегонях. Коли підійшов час перегонів, люди вирішили повідомити про них Чорі та відправили Другмо, щоб вона особисто передала йому послання. По дорозі до Чорі, який перебував у вигнанні разом із матір'ю², Другмо зустріла темношкірого молодого чоловіка, який виглядав наче індійський чиновник, але насправді це і був сам Чорі, який набув подоби темношкірого молодика. Протягом епосу він буде часто перетворюватися на інших людей і тварин. Однак Другмо хлопець сподобався настільки, що вона одразу погодилася стати його дружиною. Це надзвичайно розлютило Чорі, який «вбив їй декілька зубів каменем та вирвав волосся, вона стала огидною наче жіночий привид» [5, с. 26]. Мати Гонгмо³ благала Чорі простити дівчину та повернути її вроду. Так відбулося знайомство майбутнього Гесара та Другмо. З цього фрагменту стає зрозумілим, наскільки цінувалася краса Другмо. Розлютившись, Гесар саме на її вроду обрушує свій гнів. Пізніше, заспокоївшись, він поверне за допомогою своїх чар Другмо її красу.

Однак Другмо виступає в епосі не лише як красуня, вона часто допомагає Гесару, відстоює його інтереси ті інтереси Лінгу. Зокрема, для того щоб перемогти в кінських перегонях Чорі був потрібен найшвидший кінь. Другмо разом із Гонгмо, земною матір'ю Гесара, відправляються на пошуки дивовижного коня. «На прохання Чорі Другмо та Гонгмо відправляються до гори Баннай, де вони знаходять жеребця серед стада диких коней. Грива та хвіст жеребця були смарагдово зеленими, шерсть на його тілі була кольору рубінів, блискучою та червоною, а його чотири округлі ноги скакали ввєрх та вниз» [5, с. 28]. Саме Другмо вмовляє дивовижного коня допомогти Чорі перемогти. «Другмо заговорила до жеребця лестощами: «Ти й справді можеш подолати тисячу лі за один день. В тебе лоб дикого бика, очниці жаби, очі крапчастої змії, ніс білого лева, губи червоного тигра, нижня щелепа великого оленя, пір'я яструба... в тебе є два крила, які підносять тебе до небес, чотири копита, які можуть ринути галопом широкими просторами, два вуха, які чують звуки з усіх напрямків, і чудовий ніс, який відчуває запах за тисячу лі. Ти вмєш говорити людською мовою, розумєш, що говорять люди, і знаєш, що є правильним, а що ні. Якщо Чорі зможе отримати тебе сьогодні, немає сумніву, що він стане переможцем у перегонях» [5, с. 28]. Після промови Другмо кінь стає слухняним і дозволяє себе осідлати. Дивовижний кінь не лише здобуває Гесару перемогу в перегонях за престол. Він також буде його вірним товаришем, перенесе з ним разом битви та походи, прийде на допомогу в скрутї. Здобуття дивовижного коня – одна з ключових подій земного життя царя Гесара.

Після того як Другмо стає дружиною Гесара, в нього також з'являються ще дванадцять наложниць. Ревності наложниць одна до одної будуть виникати протягом усього епосу, коли жінки за допомогою чар насилатимуть на Гесара забуття, щоб утримати його біля себе. Наприклад, ревності Другмо проявляються, коли одна з наложниць Гесара була викрадена правителем царства Мор, демоном Луценом, який був «високим наче гора, ... мав дев'ять голів та вісімнадцять гострих рогів. Його тіло було вкрито пухлинами, талія обвита дев'ятьма отруйними чорними зміями, а на його пальцях було тридцять шість гострих наче залізо нігтів». [5, с. 34]. Коли Гесар дізнався про викрадення його наложниці, він одразу ж вирушив на допомогу. Однак Другмо не хотіла його відпускати. Вона підмішала зілля в його напій, що змусило його забути, куди він мав вирушити. Вона звертається до Гесара з емоційною промовою, яка має змусити його не покидати Другмо. «Мій дорогий цар, куди піде білий лев, коли поруч не буде засніженої гори? Куди попливе золотоока рибка, коли поруч не буде моря? Куди полетить крапчата голубка, коли не буде навколо лісів? Хто буде піклуватися про Другмо, коли цар Лінгу піде?» [5, с. 41]. Часто в епосі жіночі ревності спрямовують Гесара до тих чи інших царств, правителем яких були демони. Подолавши демонів, Гесар встановлював свою владу на нових землях.

Найяскравіше образ Другмо розкривається під час нападу військ царства Хор на Лінг та її викрадення. Вона використовує хитрощі, намагаючись зупинити

¹ Чорі – ім'я Гесара, яке йому дали при народженні. Гесаром він стане після перемоги в кінських перегонях.

² З деталями вигнання молодого Гесара з його племені можна ознайомитися в доповіді «Образ Гесара в тибетському епосі» (збірка тез конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» м. Львів від 9-10 листопада 2018 року)

³ Двох матерів детально описує доповідь «Небесна та земна мати Гесара в тибетському епосі» (збірка тез конференції «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» м. Одеса від 7-8 грудня 2018 року)

вбивства воїнів, прагне виграти час для того, щоб Гесар встиг повернутися та захистити рідні землі, однак її все одно буде викрадено зі свого палацу та відправлено в царство Хор.

Через три роки після війни Гесара з царством Мор, у одного з правителів царства Хор помирає наложниця. Ця подія надзвичайно засмутила володаря. Перебуваючи в самотності, він збирає своїх чиновників, щоб ті допомогли знайти йому найкрасивішу дівчину в світі, з якою він зміг би одружитися. Він посилав Голуба, Павича, Папугу та Ворона, які могли розмовляти людською мовою на пошуки красуні. «Коли чотири птахи долетіли до перехрестя, Папуга запропонував, щоб вони повернулися назад до своїх рідних земель і не продовжували пошуки красунь, щоб Цар білої юрти⁴ не посилав війська на захват цієї жінки і не вбивав людей. Голуб та Павич погодилися на пропозицію Папуги. Голуб вирушив до земель, де проживала народність Хань, Павич – назад до берега Жовтої річки, а Папуга – до царства Моін. І лише у Ворона не було дома, і він вирішив продовжити свою місію, щоб виконати прохання Царя білої юрти» [5, с. 42]. Так Ворон натрапив на Другмо. Він підлетів до неї та почав нахвалювати свого господаря, щоб привернути увагу Другмо до нього. Але Другмо не сподобався птах, який мав нещасливе знамення. Вона набрала повну долонь пилу та жбурнула в нього, впустивши при цьому шпильку з дорогоцінним камінням на землю. Побачивши шпильку, Ворон одразу підібрав її та поніс назад до палацу свого господаря. Цар вирішив відправити війська, щоб захопити красуню силою. Після викрадення шпильки Другмо не знаходила собі місця та страждала від дурних снів. «Однієї ночі їй наснилося, що обвалилися гори, тріснула земля, нахлинули води та потопили дома Лінгу, стада овець та інших тварин потонули разом з ними. Коли Другмо прокинулася, то послала своїх слуг зівзвати генералів армії Лінгу, щоб обговорити це» [5, с. 42]. В той час армії Хору, що нараховували двадцять тисяч воїнів, вже вирушили війною на Лінг. Відбулися жорстокі баталії, в результаті яких багато чоловіків було вбито та поранено.

Другмо розуміла, що ця війна відбувається через неї та вирішила використати хитрість проти правителя Хору. Другмо передала йому повідомлення, що вона згодна покинути Лінг та піти з ним, але, оскільки вона практикує буддизм, їх потрібно трохи часу, щоб вона змогла покинути монастир. В той самий час Другмо написала послання Гесару, який перебував у країні Мор. В ньому говорилося, що Гесар має терміново повернутися додому та врятувати їх від нападників. Цар Хору повірив обіцянці Другмо та прочекав так три роки, але він Гесара не було ніяких новин⁵. Другмо неодноразово намагається відправити Гесару

звістку різними способами, щоб повідомити про небезпечне положення в країні, однак через підступність наложниці в неї нічого не виходить. Тоді вона перевдягає служницю у свій одяг, щоб видати за себе, але через кілька днів обман був розкритий. Тоді Цар білої юрти відправляє сто тисяч воїнів, щоб захопити та привезти до нього Другмо силою. На цей раз Другмо перевдягається в самого Гесара, одягаючи його амуницію та озброївшись його луком, але їй так і не вдалося перехитрити ворогів.

Так в забутті, очарований зіллям, яке наложниці підмішували йому в їжу та вино, Гесар проводить дев'ять років. Коли врешті-решт до Гесара повернулася пам'ять, і він прибув до країни Лінг, то зрозумів, як довго був відсутній. Його брат був убитий у війні з царством Хор, а дядько Тротунг править Лінгом. Тоді він вирушає до царства Хор, щоб визволити Другмо. Небесна мати не покидає Гесара під час його військових походів, зокрема радить йому перетворитися на хлопчика жебрака та хитрістю отримати перемогу. Завдяки цьому йому вдається потрапити до палацу, в якому тримали Сенчам Другмо, та підкорити царство Хор. Другмо було повернено до країни Лінг.

Після смерті Другмо потрапляє до пекла, оскільки її надзвичайна врода спричинила втрати життів численних воїнів, які брали участь у захваті або захисті країни Лінг. Дізнавшись про це, Гесара переповнила лють, і він сам відправився до пекла, щоб предстати перед Ямою, володарем пекельного світу. Гесар вимагає відповіді, яким чином його дружина та мати потрапили до пекла, адже за життя вони творили добрі вчинки. Яма пояснює, що краса Другмо спричинила війну між царствами Лінг та Хор, через яку безмежна кількість воїнів втратили свої життя. А мати Гесара дала життя йому самому, через якого також загинуло багато людей. Але Гесару вдається визволити Другмо та Гонгмо. Врешті-решт, всі 1,8 мільярда душ, що перебували в пеклі, очистилися від різних жорстоких покарань та були перенесені у Чисті Землі Заходу.

Висновки. В епосі про Гесара Другмо описана передусім як жінка, яка мала надзвичайну вроду. Саме її має взяти в дружини правитель царства Лінг. Її краса буде згадуватися в епосі дуже часто та ставати причиною поворотів сюжету. Через Другмо починаються війни, а Гесар змушений буде виступити проти ворогів та підкорити їх землі. Однак це не єдина риса Другмо, оспівана в епосі. Вона зображена не лише як красуня, а також часто допомагає Гесару, відстоює його інтереси та діє на благо країні. Не чужими для Другмо є ревності до інших наложниць Гесара. Всіма силами вона намагається утримувати Гесара біля себе, навіть коли інші жінки перебувають у небезпеці. Однак це відрізняє не лише Другмо, елемент ревності згадується в епосі кілька разів, коли жінки за допомогою чар насилали на Гесара забуття. Найяскравіше образ Другмо розкривається під час нападу військ царства Хор на Лінг та її викрадення. Вона проявляє кмітливість і винахідливість, хитрощами намагалася зупинити напад на Лінг. Після смерті Другмо потрапляє до пекла, оскільки її надзвичайна врода спричинила втрати життів численних воїнів. Ця несправедливість щодо Другмо викликає обурення Гесара, який сам відправляється до пекла, щоб цьому завадити.

⁴ З середини 16 століття найближчими сусідами Тибету були монголи з озера Кукунор. Населення було різним. «Тут жили тибетці – «чорноюртні» іноземці – фані, уйгури та інші тюркомовні групи населення – «жовтоюртні іноземці та монголи-кочівники – «білоюртні» іноземці, які з'явилися тут на початку 16 століття» [2, с. 64]. Очевидно, Царем білою юрти називають вождя кочових монголів.

⁵ В царстві Мор Гесар перебуває під чарами однієї зі своїх наложниць і забуває про Лінг та свою місію.

Роль Другмо в епосі значна. Вона є надзвичайно важливою для Гесара та країни Лінг. Її дії, описані в епосі, завжди пов'язані з коханням до Гесара або добробутом та миром його царства..

ЛІТЕРАТУРА

1. Давид-Неэль Александра, Лама Йонгден. Не-обыкновенная жизнь Гесара, царя Линга. М.: Ориенталия, 2015
2. Е. И. Кычанов, Б. И. Мельниченко. История Тибета с древнейших времен до наших дней. Москва: изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2005
3. Троянова, Е.В. Ю.Н. Рерих: эпос о царе Гесаре как исторический источник // Мир науки, культуры, образования, 2014, № 2(45). С. 374–377
4. Korman, Robin, Ph.D. (TRN), Khandro, Sangye (TRN), Chonam, Lama (TRN). The Epic of Gesar of Ling: Gesar's Magical Birth, Early Years, and Coronation as King. US: Shambhala Pubns, 2015
5. Jambian, Aiming, Zhou Gyamco. Thangka Paintings: An Illustrated Manual of the Tibetan Epic Gesar. China Pictorial Publishing House, 2003

REFERENCES

1. David-Neel Alexandra, Lama Yongden. The Superhuman Life of Gesar of Ling. M.: Orientalia, 2015
2. E. I. Kuchanov, B. I. Melnichenko. The history of Tibet from ancient to present time. Moscow: 'Oriental literature' RAN, 2005
3. Troyanova E. V. Y. B. Roerich: The epic of Gesar as a historical source // The world of science, culture and education, 2014, № 2 (45). Pp. 374–377

The role of Gesar's wife in Tibetan epic

D. O. Skachkova

Abstract. Despite of the detailed description and analysis of Epic of King Gesar's fragments by international scientific communities, epic's characters as a part of the Tibetan national literature are not sufficiently studied. The aim of this article is to analyze the role and functions of one of the main female characters of the epic – King Gesar's wife Drugmo. In this research five epic fragments, such as Drugmo's acquaintance with Gesar, search for the miraculous horse, Drugmo's jealousy, the war between Hor and Ling and Drugmo's death were analyzed in order to acquire deeper understanding of Drugmo's character in the epic.

Keywords: *Gesar, Drugmo, Tibetan epic, character.*

Cultural codes as an instrument of lingua-cultural studies of Persian omens and superstitions

S. Sopilniak

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Corresponding author. E-mail: sveta_sopilnyak@ukr.net

Paper received 03.12.18; Revised 07.12.18; Accepted for publication 08.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-08>

Abstract. The article examines the concept of “cultural code” as a mean of investigation of Persian omens and superstitions in the context of cultural linguistics. Since omens and superstitions are characterized by a complex of lingua-cultural and lingua-cognitive features, the research of these units can open the way to the mental sphere and the mode of thinking of the representatives of a certain linguistic culture. The author offers a classification of Persian omens and superstitions according to the cultural codes and presents a statistical analysis of lingua-cultural units in the light of cultural codes studies.

Keywords: cultural code, Persian language, omen, superstition, cultural linguistics.

Introduction. It is known that different languages reflect reality and national characteristics of every nation in different ways, and culture is an essential part of this reality. Language is a product of culture, its component and its tool. Looking for an acceptable tool for the study of Persian omens and superstitions as unique lingua-cultural units of language, I turned to the study of cultural codes, as far as the linguistic picture of the world of any nation is specified by nationally determined cultural codes.

A brief review of publications on the subject. The concept of code came in cultural linguistics from semiotics. In this science “code” is defined as a system that contains the structure of signs and the rules of their functioning. The structure, in turn, consists of signs themselves and the links between them [3]. M.I. Tolstoy and S.M. Tolstaya were among the first scholars who started to use the term “cultural code” when analyzing Slavic rituals [6]. The concept of “cultural code” in the light of cultural linguistics was developed by scholars such as V.A. Maslova, V.M. Teliya, V.V. Krasnyh, H.V. Tokarev, M.L. Kovshova and others.

Objective. The present paper aims to find out if cultural codes are an acceptable instrument for investigation and systematization of Persian omens and superstitions.

The research material and methods. The author used 202 Persian omens and superstitions as a material for the research. A number of methods, in particular, method of analysis, synthesis, classification, contrast method, as well as information gathering and searching methods were used.

Results and Discussion. The “enclosed” cultural information in the codes takes an important place in the matter of cultural codes. O.L. Berezovich claims that this is “information about the world, which is fixed in a symbolic form, that is, it has a linguistic and cultural marking. The content of this information is determined not so much by the objective “photographing” of the reality, but by the subjective-naive world perception of the bearer of the tradition which has an ethnic, social and cultural basis” [1, c. 9].

V.V. Krasnyh believes that “cultural code is a “net” that culture “casts on the world, categorizes, structures and evaluates it”. Cultural codes are related to the most ancient archetype humans’ beliefs. Properly speaking, cultural codes “encode” these beliefs. Cultural codes as a

phenomenon are universal by their nature and appropriate to a man as homo sapiens. However, their manifestations, the proportion of each of them in a certain culture, as well as the metaphors in which they appear, are always nationally determined and conditioned by a particular culture” [2, c. 5].

V.M. Teliya defines the cultural code as “taxonomic substrate of cultural texts”. “This substrate is a set of cultured beliefs about the picture of the world of a certain society, which includes natural objects, artifacts, phenomena, actions and events, mentifacts and their spatial-temporal or qualitative-quantitative dimensions inherent in these entities. For example, material, action, code of ritual forms of behavior, cosmological, zoological, myth code, etc.” [4, c. 153].

Analyzing universal basic codes of culture, researchers distinguish the following main varieties: 1) somatic; 2) spatial; 3) time; 4) material; 5) biomorphic; 6) spiritual [5, c. 29–32].

However, cultural codes can be grouped, categorized and classified differently. For example, within the biomorphic code, one can distinguish zoomorphic and floral codes, and within the latter one arboretum and floristic codes can be found. V.M. Teliya and the group of authors who compiled “The Great Phraseological Dictionary of the Russian Language” defined fifteen cultural codes and noted that their list is not exhaustive [5, c. 29–32].

Thus, in the scientific literature there is no single, exhaustive classification. Different researchers distinguish various sets of cultural codes. However, the idea of using this research tool in order to classify omens and superstitions as units of the Persian picture of the world seems to be as quite acceptable and fruitful.

Having analyzed Persian omens and superstitions (in the amount of 202 units), we may identify 10 cultural codes and systematize all the collected material according to these codes. The classification was made according to the part of the linguistic unit, on the basis of which, in fact, the forecast is made. It was found that some superstitions can be attributed to two different cultural codes. For example, Persian superstition “*If someone gets a pigeon or sparrow from a pit at night, his life will be shortened*” (اگر کسی شب از توی چاه کیوتر و گنجشک بگیرد، عمرش کوتاه می‌شود) may be classified into two codes: zoomorphic and time-spatial codes since it focuses on the time of day,

namely, on night, and on representatives of the animal world, namely, on birds: a dove or a sparrow.

Thus, the largest first group consists of superstitions, which may be attributed to the **zoomorphic cultural code** (58 superstitions). For instance, "Gazelle and partridge have an evil eye, so you should not keep them in the house" (اهو و کبک چشمشان شور است و نباید آنها را در منزل) (نگه داشت); "If raven crows on the hunter's way, it is believed, that hunter will get a lot of prey. But if the hunter sees a rabbit he will get nothing" (اگر بر سر راه شکارچی) (کلای بخواند، اعتقاد بر این است که شکارچی با دست پر از شکار (می‌گردد). اگر خرگوش مشاهده کرد با دست خالی باز می‌گردد).

Superstitions of the **somatic code** make the second group (35 superstitions). For example, "To bite the tongue means that somebody is gossiping about you" (هر "Do not throw the cut nails on the ground, otherwise, poverty will come" (ناخن‌های کوتاه شده‌ات را روی زمین نریز، فقر (می‌آورد).

Superstitions of the **anthropic (human) code** make the third group (29 superstitions). For example, "To sneeze means that God wants you to wait" (عطسه پیام خدا) (If a wedding celebration or a feast on the occasion of somebody's return from Hajj are going to take place in your house, then luck will come to your home" (اگر جشن عروسی یا ولیمه‌ی کسی که از حج برگشته، در (خانه‌ی کسی برگزار شود خوش‌یمن است).

The fourth group consists of superstitions of the **subject-artifact code** (23 superstitions). For example, "Attached pin to the clothing keeps of the evil spirits" (وصل "In order to protect the child from the evil eye, some things put on her neck" (به گردن کودک اشیایی برای دور ماندن از چشم می‌آویزند) (

The fifth group is made by superstitions of the **gastro-nomic code** (22 superstitions). For instance, "If women preparing the food eat the top of a dish from a pan, then quarrel will happen between them" (اگر خانم‌ها هنگام آشپزی) (It is believed that if a slice of sugar accidentally fell into a glass of tea, then a guest will come this day" (اگر حبه قند که دست شماست بی) (اختیار و ناخودآگاه افتاد داخل استکان چای باور بر این است که آن روز (برایتان مهمان خواهد آمد).

The sixth group consists of superstitions of the **time-spatial code** (20 superstitions). For example, "If a pregnant woman walks alone at night under a tree or in abandoned places, the shadow of genies will fall upon her and she will lose her baby" (اگر زن حامله‌ای شب از زیر درخت یا) (تنها از اماکن متروکه رد شود، سایه جن‌ها روی سرش می‌افتد و بچه‌اش "It is believed that Saturday is an unlucky day, so you should not lend milk, mast¹, cheese or something like that" (باور بر این است که روز شنبه نحس و نامبارک) (است پس باید از نسبه دادن شیر و ماست و پنیر و امثال اینها خود داری (کرد).

Superstitions of the **natural code** make the seventh group (12 superstitions). For example, "If it rains on a wedding night, happiness will come" (اگر شب عروسی کسی) (The superstitions say that pointing a finger at the stars is the same as pointing a finger at a stranger on the street. It can bring a failure or

"خرافات می‌گویند که) (even death to those who is pointing" نشان دادن ستاره‌ها با انگشت، مثل اشاره کردن به یک شخص غریبه در خیابان است و می‌تواند بدشانسی و حتی مرگ را برای اشاره کننده (بیآورد).

The eighth group consists of omens and superstitions of the **theomorphic code** (9 superstitions). For example, "If a pregnant woman reads Surah Muhammad, she will have a boy" (اگر زن حامله سوره ی محمد (ص) را بخواند، بچه اش) (پسر می‌شود) "It is believed that if somebody sprinkles the leftovers from Saint Sakinah's tablecloths on the head of marriageable girl, she will marry" (اگر باقی مانده‌ی سفره‌ی حضرت رقیه (ع) را بر سر دختر دم بخت بریزند، بر این باورند که بخت (او باز می‌شود).

The ninth group consists of omens and superstitions of the **floral code** (7 superstitions). For instance, "The acorn put down behind the window will help to ward off the troubles" (گذاشتن یک عدد میوه بلوط پشت پنجره بلا را دور "Do not spread garlic skin in the air, because quarrel will happen" (پوست سیر را در هوا پخش نکن، (دعا می‌شود).

Superstitions of the **quantitative code** make the last tenth group (5 superstitions). For example, "If a pregnant woman simultaneously gives birth to two or three girls, then goodness, grace and development will come to the country" (اگر زنی آبستن باشد و دو فرزند دختر یا سه‌فرزند دختر) (همزمان با هم به دنیا بیآورد، برای دولت باعث خیر و برکت و پیشرفت (عدد ۱۳ نحس است) "The number 13 is unlucky" (

Therefore, according to the results of our classification of Persian omens and superstitions, the zoomorphic code (29%) made the largest group of superstitions. Moreover Iranians usually focus on butterflies, birds, cats, chickens and chicken eggs in their superstitious beliefs. The second and third largest groups are made by superstitions of somatic (17%) and anthropic codes (14%). It is reasonable to combine somatic and anthropic codes, because they are related to various aspects of human activity and in fact with a human itself and parts of its body. In this case this kind of superstitions makes the biggest group (32%). The fact is that micro-genres we have researched are rooted in ancient times when human started to discover the world from itself and its place in nature and only after that studied the environment. Much attention was paid to the observation of the behavior of animals, birds and insects; therefore, the zoomorphic code contains so many omens (29%). The subject-artifact (11%), gastronomic (11%) and time-spatial (10%) codes have approximately the same number of superstitions. The following cultural codes are natural (6%), theomorphic (4%) and floral (3%). The smallest group consists of superstitions belonging to the quantitative code (2%).

Conclusions. Having chosen cultural codes as an instrument for creation a classification of Persian omens and superstitions, the author discovered that researchers distinguish a different number of cultural codes the combinations of which can vary in different ethnic societies. In order to find out the Persian ethnicity in this respect, the author found it appropriate to classify Persian omens and superstitions according to the codes of culture. The collected Persian omens and superstitions were classified according to the ten cultural codes, such as: 1) zoomorphic; 2) somatic; 3) anthropic; 4) subject-artifact; 5) gastronomic; 6) time-spatial; 7) natural; 8) theomorphic; 9) floral; 10) quantitative. The zoomorphic code made the

¹ Mast – a traditional Iranian sour-milk product which is similar to unsweetened yogurt.

largest group of superstitions and the quantitative code made the smallest one. The classification made it possible to establish that, while creating omens and superstitions, Iranian people focus on the following objects and phenomena of the reality: various aspects of human life,

human activities, physical condition, facial features, behavior of animals, birds and insects, natural phenomena, flora and celestial bodies. In addition, Iranians pay attention to household equipment, certain foodstuffs and often turn to religion.

REFERENCES

1. Berezovich E.L. Language and traditional culture: Ethnolinguistic studies / E.L. Berezovich. – M. : Indrik, 2007. – 600 p.
2. Krasnyh V.V. Linguistics. Codes and standards of culture (invitation to talk) // Language, consciousness, communication: articles / V.V. Krasnyh. – M. : MAKS Press, 2001. – Is.19. – 164 p.
3. Semiotics // Encyclopedia Krugosvet. Universal popular science online encyclopedia [Electronic resource] – Acceptable at : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/SEMIOTIKA.html
4. Teliya V.N. Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects / V.N. Teliya. – M. : Shkola «Languages of Russian culture», 1996. – 288 p.
5. The Great Phraseological Dictionary of the Russian Language / [edit. by V.N. Teliya]. – M. : AST-PRESS KNIGA, 2006. – 784 p.
6. Tolstoy N.I. Slavic ethnolinguistics: theory issues / N.I. Tolstoy, S.M. Tolstaya. – M. : Institute of Slavic Studies RAN, 2013. – 240 p.

Онiричний бeстiарiй роману «iмператор повенi» Володимира Єшкiлєва

Б. А. Стрiльчик

ДВНЗ «Прикарпатський нацiональний унiверситет iмєни Василя Стефаника», iнститут фiлологiї
м. Ивано-Франкiвськ, Україна

Corresponding author. E-mail: bstrilchyk@gmail.com

Paper received 05.12.18; Revised 28.12.18; Accepted for publication 29.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-09>

Анотацiя. У статтi розглянуто теоретичний та практичний аспект побудови фiкцiйних реальностей на онiричному базисi вигаданого бeстiарiю у романi Володимира Єшкiлєва «iмператор повенi». Опiраючись на психоаналiтичнi (Юнг), iдеологiчнi (Жижек) та власнє лiтературознавчi (Бахтiн) методи аналізу позасвiдомих явищ експлiковано термiни: «онiричний бeстiарiй» та сформовано комбiнований пiдхiд до розгляду сновидiннєвого масиву у текстi. Автор пропонує розглядати роман «iмператор повенi» Володимира Єшкiлєва як постмодерну гру iз бароковою поетикою та диференцiювати власнє онiричний бeстiарiй вiд сновидiннєвого масиву, який стилiзує текст. У статтi визначено та дешифровано головнi архетипи i артефакти реальностi, побудованi на позасвiдомiй фантазiї, функцiонально розмежованi онiреми-iстоти, а також встановлено роль роману Володимира Єшкiлєва у дискурсi постмодерної прози.

Ключовi слова: *хронотоп, онiрика, постмодерн, фентезiйнi сновидiння, психоаналiз, онiричний бeстiарiй*

Розгортання метареалiстичного дискурсу в українськiй прозi початку 2000-х рокiв зумовлено впливом кiлькох факторiв, один iз яких – запiзнiле прагнення до унiфiкацiї стилiв та художнiх методiв у рамках постмодерної парадигми мислення. Взв'язавши за основу iдею гри як одного з визначальних елементiв постмодерного фiкшну, можемо говорити про рiзноманiття iгрових форм в українськiй прозi початку 2000-х. Одним з найбільш прогресивних авторiв, який окреслив футуристично-фентезiйний простiр українськiй лiтератури початку XXI столiття, є Володимир Єшкiлєв. Зауважуємо, що творчiсть автора досi не була предметом системного аналізу з погляду її онiричної природи. Критичнi спроби визначити мiсце митця у лiтературному i соцiокультурному контекстi (огляди та рецензiї Євгена Барана, Iгоря Бондаря-Терещенка, Володимира Качкана) не мали на метi охарактеризувати художнiй свiт Єшкiлєва як органiчне втiлення у текстi онiричної фантазiї. Лiтературознавчi розвiдки визначали домiнату прози Єшкiлєва у контекстi постмодерну (Р. Харчук) та езотерики (О. Гольник), проте онiричний аспект залишався поза увагою критикiв та науковцiв.

Сни, вiзiї, марення, галюцинацiї та видiння зараз стають бiльш релевантними для дешифрацiї лiтературознавчому ключi (як текст, сукупнiсть архетипiв, герменевтичних символiв тощо). Iз новiтнiх українськiх дослiджень насамперед варто назвати дисертацiйнi працi «Парадигма онiричного фольклору» Дар'i Андiбор, «Поетика сновидiнь у прозi Iвана Франка» Христини Ворок, «Онiрично-мiфологiчний дискурс прози Валерiя Шевчука» Тетяни Жовновськiй, «Естетичнi функцiї картин сновидiнь у художнiх творах українськiх письменникiв другої половини XIX-XX столiть» Наталiї Фенько, «Онiричний простiр поезiї Леопольда Стаффа та Львiвськo-Варшавськa фiлософськa школа» Елiни Циховськiй, збiрник наукових праць «Онiрична парадигма свiтової лiтератури».

Лiтературознавцям, що займаються онiрокритикою, насамперед варто звертати увагу на прозу, у якiй позасвiдомi явища функцiонують як органiчна складова композицiйної побудови (у контекстi роману В. Єшкiлєва – створювати окрему онтологiчну площину). Ставимо за мету охарактеризувати та дешифрувати

ти онiричний бeстiарiй роману «iмператор повенi» та експлiкувати його функцiональну площину.

Поетикальнi особливостi онiротексту Єшкiлєва тягiють до видокремлення позасвiдомих структур художньої реальностi тексту вiд авторськiй вiзiї України XVII столiття. Попри те, що барокова iнтерпретацiя iсторичних реалiй у постмодернiй естетицi не позбавлена езотеричного дискурсу – у текстi зустрiчаємо групу онiрем, якi умовно називатимемо «онiричним бeстiарiєм», що вiддiляє свiт Реального та Гiперреального у «iмператорi Повенi».

Одиничнi iстоти та їх групи, якi мають iманентнi характеристики онiреми – тобто здатнi експлiкуватись у лiтературознавчому дослiдженнi як онiрокритицi та онiропрактицi формують особливу структуру симулятивної мультиреальностi Опадла. Охарактеризуємо їх функцiональнi особливостi, повертаючись до тези про поетикальнi ракурси розгляду сновидiннєвого Н. Сухих: об'єму, межi та функцiї [4, с. 37].

Жуки-велетнi, про яких ми уже згадували у попередньому пiдроздiлi, є типом онiричних iстот-символiв, що слугують диференцiйним атрибутом на позначення несвiдомого простору (Опадло) або сигналом входження до нього. Єшкiлєв описує цю онiрогрупу уже з перших сторiнок тексту: «Ранком п'ятого лiсового дня дзеркало вiдобразило щось яскраво-червоне. З трухлявих надр колоди, яку не охопило б i восьмеро драбiв, виповз цiлий клан пурпурових жукiв-велетнiв» [2, с. 226]. У подальшому ми дiзнаємось що «лев'ячi жуки» мають особливу морфологiю у структурi художнього тексту – замисть перебування у типовому для комах бiотопi, вони постiйно перебувають «на межi» i сигнализують героєви про небезпеку.

Прикметно, що уперше про iснування цих iстот читач дiзнається через їх появу у дзеркалi Анемподеста. Про дзеркало детальнiше йтиме мова у наступному роздiлi роботи, проте охарактеризуємо цей факт як важливий для символiки, адже дзеркальностi i певна викривленiсть художнiх дiйсностей роману iще раз доводить доцiльностi розгляду її у онiрокритичному дискурсi. До прикладу, онiропрактичний пiдхiд iз застосуванням психоаналiзу може провести паралелi iз образами «лев'ячих жукiв» та iншої символiчної структури сновидiння – Феї Сновидiнь або Охоронця

Сновидінь. Насамперед до цієї думки підводить фемінність Деміурга Опадла – Сапфіри, Марципанової Акробатки, яка у юнгіанській психоаналітичній методиці отримала б статус Аніми як фемінної репрезентації Анемподеста у оніропросторі. Процитуємо приклад такої інтерпретативної моделі від В. П. Самохвалова із книги «Психоаналітичний словник і робота із символами сновидінь і фантазій»: «Іноді чоловіки проєктують свою Аніма на недоступні жіночі образи, уникаючи контакту з протилежною статтю. Подібне проєктування, зокрема, характерно для лицарських пошуків Прекрасної Дами. У цьому та інших випадках Аніма стає феєю сновидінь, що руйнує реальні взаємини, затьмарюючи справжні якості іншої людини, які створюють ілюзію гермафродитичного достатку і цілісності» [5, с. 29].

Тоді можемо говорити про те, що лев'ячі жуки як сновидінцева репрезентація архетипового образу хтоїчного знаходить втілення у тексті «Імператора Повені» як сублімаційний елемент, що вивільняє власні сексуальні потяги Анемподеста стосовно Марципанової Акробатки як втілення вітальної сили, неможливої для реального втілення у структурі реальності XVII століття в українській історії, репрезентованої Єшкілевим. Окрім цього, іще один доказ оніричної природи оніреми із бестіарію твору можемо знайти у цитуванні оніричного факту життя Карла Густава Юнга від 12 грудня 1913 року: «...на кам'яній стіні я бачив червоний кристал, що світиться. Я підняв камінь і виявив під ним щілину. Спершу я нічого не міг розрізнити, але потім я побачив воду, а в ній — труп білявого парубка із закривавленою головою. Він проплив повз мене, за ним слідував гігантський чорний скарабей. Потім я побачив, як з води піднімається сліпуче червоне сонце» [164, 128]. Знаходимо очевидний паралелізм із образами оніричної уяви Юнга та символічною оніремою пурпурових жуків (одна із особливостей яких – пожірання не трупів, а труподів, своєрідне мета-очищення сакрального простору). Психоаналітик трактує власний онірофакт як входження у простір Тіні, а сновидець Анемподест, перебуваючи у метареальному просторі отримує ідентифікаційні сигнали стосовно оніротопу у формі жуків як охоронців Опадла, а також як структурної одиниці, що верифікує саму можливість побудови такого простору.

Модус буття Опадла як дійсності, у якій хронотоп як оніротоп попри загадкову та гностично неможливу для інтерпретації модель зберігає моменти синхронії та діахронії, передбачає наявність також інших онірем із бестіарію, які конституують онтологічні координати через функцію об'єму. У тексті автор неодноразово здійснює спроби опису біосфери метареального: «...Вони йшли вже близько двох матнійських (тобто земних) годин, не відновлюючи філософської розмови. Іноді дівчина звертала прочанинову увагу на чергову рослину чи комаху, називаючи її опадлійське найменування. Назви були переважно несимпатичними, на кшталт «піховриків», «бздрогів» та «кокораток» (тут і далі – курсив Б.С.). Анемподест повільно перетравлював (і майже не запам'ятовував) почуте й далі дивувався одноманітності навколишнього пейзажу» [2, с. 261].

Такий побіжний перелік представників флори та фауни позасвідомої дійсності, що існує водночас як претензія на онтологію та істинність (вкотре відзначимо, що природа оніричного у Єшкілевському тексті «Імператор Повені» цілком логічно описує авторський симулякр, маскований за ідеологією гностичної замкнутості), мотивує літературознавче твердження про формування оніричного бестіарію нульового порядку — оніреми істот, тварин та комах, що не вказують на їх анатомію, походження та спосіб існування у структурі художньої дійсності, але лише номінально окреслюють можливість буття – окрім того, у такий характерний постмодерний спосіб як карикатуризація та мовна гра. Описані в уривку «піховрики», «бздрогів» та «кокоратки» за мовною структурою нагадують позначення реально існуючих істот, проте позбавлені можливості експлікувати внутрішню форму слова, вирвані із контексту мовної етимології – тобто є елементами симуляції всередині оніричної симуляції. Таким чином, оніреми, репрезентовані вище не є онірофактами, доступними для онірокритики, а симулятивними «нульовими поняттями» без авторської інтенції до наповнення реальним (у випадку тексту – ірреальним, «опадлійським» змістом). Називаємо їх «оніричним бестіарієм нульового порядку», оскільки образи становлять цінність для тексту лише у сукупності та здатності до номінації заради номінації.

Зовсім інша природа онірем-істот проявляється, коли сюжетна лінія, яку опишемо як міфопоетична, входить у стан апропріації оніричним простором ініціаційної структури міфу. Не ставимо за доцільне обґрунтовувати взаємозв'язок фентезі як метажанру літератури із чарівною казкою, маючи на увазі їх очевидні кореляції. Саме тоді, коли сюжет «Імператора Повені» набуває морфологічних рис «чарівної казки», за В. Я. Проппом, входження у нову якість ініціаційного обряду реалізується через функцію персонажа Гімносфіста (Пйотр Шунта).

Доцільним вважаємо описати оніротопос Музею, у якому персонаж Пйотр Шунта реалізує, на нашу думку функцію XV — «із запропонованого Проппом у праці «Морфологія чарівної казки» переліку функцій дійових осіб. «Герой переноситься, доставляється або приводиться до місця знаходження предмета пошуків» [3, с. 111]. Лише зауважимо, що конкретний предмет пошуку – чарівний артефакт — відсутній у оніропросторі Єшкілева. На його місці – ритуально-карнавальне програвання ролей у ініціаційній формі Витискувача, що протистоїть Напередвизначеності, яка у структурі тексту сприймається як інваріативний парафраз детермінованості, долі, лінійності тощо. Наголосимо також що метод індуалізації Анемподеста – парадоксально постмодерний, адже реалізувати триактну структуру містичної християнської ініціації можна лінійно (у тексті Анемподест – паломник до Єрусалиму), а у парадигмі метареального мислення дії героя, які визначають подальшу долю позасвідомого простору будуть мати позитивні наслідки лише тоді, якщо персонаж, що проходить своєрідний ініціаційний шлях, відмовиться від хронотипізації і створить структуру, що нагадає імпровізацію, тобто у постмодерному ключі – ризому.

Саме у просторі Музею, де автор описує множинні фабульні елементи, ми помічаємо описи істот, які опишемо як оніричний бестиарій діахронічного порядку. Оніроелементи, про які йтиме мова не мають, вважаємо, езотеричного, символіко-літературного та психоаналітичного поля трактувань, а вплетені автором у тканину художнього буття лише для того, щоб верифікувати цикл історії, що реалізує себе в інтерпретації «вічного повернення» Фрідріха Ніцше як волю до боротьби проти Напередвизначеності і «нової деміургійності». Таким чином, коли Гімносфіст описує «німфейських гемонів» чи «гемонів звичайних», автор же описує читачеві морфологію і анатомію істоти, тим самим позбавляючи модус буття Опадла статусу «абстрактної дійсності»: «Химерна зубата ящірка задирала хвіст у третій скрині. Три величезні міхури напиналися лускатими кулями на голові рептилії. Між ними стовбурчилися гострі гребені. // — Це — Gemono vulgaris, себто «гемон звичайний». [2, с. 314]

Попри те, що простір Музею як гносеологічного поля верифікації історії позасвідомого колажу, детермінує власну ідеологію, тут також зустрічаються оніреми істот, анатомія і морфологія, а також функція яких залишається відкритою для інтерпретацій. Єшкілев дає опис фабули історичного обґрунтування біосфери Опадла: «Анемподестові довелося вислухати нудні історичні довідки й заплутані опадлійські легенди про червоних та плямистих манतिकор, рогатих та панцирних сколопендрій, гарпеадонтів, скіапод, мегалозаврів, гіпокефальних блемій, парасолькових емпузоїдів, гідральних диплодонтів і гевалоїдних скорпіонів. Латинські й ужиткові назвиська монстрів перепліталися у цих оповідках з вердиктами отців-класифікаторів і титулами правителів та героїв, пошукачів Поточу Хорей та птахів надвечір'я» [2, 320]. Перелік цих істот не обмежується вище наведеним уривком, у тексті зустрічаємо також рейзодонтів, мартихорів, алярмічного порскача та ін. Оніробестиарій у цьому ключі втрачає значення символічного набору структур та образів, що репрезентують фізіологічну чи духовну (метод психоаналізу) нестачу у особистості сновидця, а набуває функції історичного детермінізму. Таким чином, будь-яка анатомія істоти, що перебуває у просторі музею у формі мумії, репрезентує, на нашу думку, авторську інтенцію до хронологізації оніропростору «Опадло», а тому, відкидаючи сновидінню природу, стає онірофактом «верифікації дійсності».

Попри намагання функціональних дійових осіб тексту відійти від трактування морфології біосфери як оніро-символічної, зауважимо про логіку інтерпретації сновидіння як «викривленого дзеркала сублімації». Ми знаємо і з теоретичних розвідок («Середньовічна уява» Ж. Ле Гоффа), і з літературних прикладів («Ім'я Рози» Умберто Еко), що сміхова культура Середньовіччя і бароко як певного, на нашу думку, апокаліптичного пункту риторики середніх віків, що сміхова культура входила у поле моральної дихотомії Добра і Зла як остання сутність. У тексті «Імператора Повені» схоластика та історія як археологія сприймаються свідомістю персонажа Анемподеста уже як алюзія – тобто факти такого ж наукового опису неві-

домого герой твору зустрічав у фікційній, проте реальній для свідомості тексту, бароковій Україні.

Найбільше, втім, привертає увагу онірокритики істота, іменована у тексті роману як садхудзаг. Цю метафоричну одиницю бестиарію «Імператора Повені» опишемо як онтологічна онірема-істота. З позицій текстологічного аналізу межі, об'єму та функції сновидіннєвого елемента, говоримо про синтез найважливіших ролей у позасвідомому тексті. Описові садхудзага приділено окремий текстовий пласт, читач перебуває у полі, ледве не сакралізованому у вже і так сакральному просторі Музею: «Лише один експонат займав простір цієї зали. Створіння, опудало якого таксидермісти для економії місця поставили дибки, перевищувало розмірами усяку земну тварину, і найбільший слон здався б непереконливим поряд з гребінчастим велетнем. Кожен з його вісімнадцяти бивнів був довшим за чотири людські зрости. Шию монстра захищало панцирне жабо заввишки з невелику церкву. Кістяні пластини вкривали тлустий тулуб, тупорилу морду і вісім тумбоподібних ніг» [2, с. 323].

Відголоски сакрального у описах хтонічних істот — це репрезентативна, на нашу думку, парадигма у зображенні невідомих явищ, що репрезентована як у міфологічному дискурсі (очевидні паралелі із міфом про Рагнарьок, де хтонічними істотами, що припиняють буття богів є діти Локі та Ангброди, зокрема Йормунгард – велетенський змій), так і у релігійній традиції (образ Левіафана). Зазначимо, що міфопоетичний дискурс передбачає також і взаємозв'язок із казковою традицією. У казковій репрезентації хтонічне зло, яке герой повинен побороти, часто репрезентовано у формі змія. Хоч вказуючи на особливості садхудзага як образу, що базується на певній доісторичній формі трицератопа чи динозавра у загальному розумінні, Єшкілев відходить від прямого паралелізму із образом дракона, то функціонально «закреслююча істота» Опадла – це казковий змій. В. Я. Пропп говорить, що «Функції змія не обмежуються тим, що він пожирає або забирає дівчину, або у вигляді нечистої сили вселяється в живу і мучить її, або — у мертву і змушує її пожирати живих. Іноді він з погрозами тримає в облозі місто і вимагає собі жінку для шлюбу або для поїдання насильно, у вигляді данини. Цей мотив коротко можна назвати поборами змія. <...> У загальному справа зводиться до наступного: герой потрапляє до чужої країни, бачить, що всі люди ходять «такі печальні», і від випадкових людей дізнається, що змій щорічно (або щомісяця і т. д.) вимагає по дівчині, і зараз настала черга царської дочки» [3, с. 219].

Утім функціонально природа змія у тексті роману Єшкілева не обґрунтована сексуально, натомість історичний підхід до експлікації сутності оніроістоти мотивує до висновку, що садхудзаг – єдина онірема-істота, що засвідчує статус дійсності Опадло у структурі художньої реальності світу «Імператора Повені» як можливу для функціонування. Усі інші елементи позасвідомого бестиарію виконують функції, описані нами як симулятивні чи верифікаційні, у той час як гігантська динозавроподібна істота має ознаки і деміургічного і есхатологічного. Есхатологія та історія «зацикленого» буття Опадла, перебуваючи в оні-

ричній єдності, формують ілюзію детермінізму саме через факт наявності загрози садхудзага: «Садхудзаги з'являються рідко, і кожного разу їхня поява завершує певну добу Особливої Оборони. Навіть наші літописи визначають епохи за нападами цих чудисьок. Так, добу від загибелі Озії Першого до остаточної втрати фортець на березі Океану ми називаємо епохою Сму-гастого Садхудзага, тому що саме ця потвора розчавила Озію і майже досягла Картагени, руйнуючи усе на своєму шляху» [2, с. 323].

Підсумовуючи, скажемо, що роль оніреми садху-дзаг у романі Володимира Єшкілева «Імператор По-вені» — це своєрідна сновидна мрія про динозавра як хтонічно-есхатологічного — можливо, навіть фенте-зійна репрезентація постмодерної тези про «кінець історії». Функції оніробестіарію – симулятивна, вери-фікаційна і онтологічна знаходять у образі садхудзага

найбільше втілення. Окрім того, онірема дає простір для сюжетної лінії «кінця світу» та відіграє важливу роль у кульмінаційній сцені роману – Особливій Обо-роні епохи Двох Садхудзагів.

Цікаво, що онірична дійсність реальності худож-нього світу «Опадло» створює карикатуризовані обра-зи, складні для дешифрації психоаналітичної, герме-невтичної та навіть міфопоетикальної. Повертаючись до образу оніроїстоти, яка у тексті виконує онтологіч-ну роль, читачеві усе-таки репрезентують уже реальне створіння, скомбіноване сновидіннєвою фантазією – рекомбінацію хтонічного Кінця, біологічно явного сло-на, археологічного трицератопса. Це наштовхує на думку про те, що уся оніроонтологія у «Імператорі По-вені» — не що інше, як позасвідомо конструкція-колаж як рефлексційно-компенсаторна площина для розгортання філософських та ідеологічних дискусій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гольник О. О. Езотеричний дискурс прози Володимира Єшкілева // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомилинського. Серія : Філоло-гічні науки, 2015, № 2, С. 39-44.
2. Єшкілев В. Л. Шлях Богомола [Текст]. Імператор повені: романи, Харків : Фоліо, 2014, 408 с.
3. Пропп В. Я. Морфология «волшебной» сказки. Историче-ские корни волшебной сказки // Собрание трудов, Моск-ва: Лабиринт, 1998, 512 с.
4. Пушкин и сны: сновидения в фольклоре, литературе и в жизни человека: сб. / отв. ред. В. М. Маркович, СПб.: КПО «Пушкинский проект», 2004, 352 с.
5. Самохвалов В. П. Психоаналитический словарь и работа с символами сновидений и фантазий, Симферополь: СО-НАТ, 1999, 184 с.
6. Тимошук И. Г. Основы Юнгианского анализа сновидений, Киев: Ваклер, 1997, 300 с.
7. Фрейд З. Толкование сновидений, К.: Здоровье, 1991, 384 с.
8. Фрейд З. Вступ до психоаналізу: лекції зі вступу до пси-хоаналізу з новими висновками, К.: Основи, 1998, 709 с.
9. Харчук Р. Сучасна українська проза. Постмодерний пері-од: навчальний посібник, Київ: ВЦ «Академія», 2008, 248 с.
10. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме, Львів: Аст-ролябія, 2013, 588 с.

REFERENCES

1. Golnyk, O. O. The esoteric discourse of prose by Vladimir Eshkilev // Scientific herald of V. O. Sukhomlynskyu Nikolaev state university. Series: Philological Sciences, 2015, Is. 2, P. 39-44.
2. Yeshkilev, V. L. The Path of the Mantis [Text]. The Emperor of Flood: novels, Kharkiv : Folio, 2014, 408 p.
3. Propp, V. Y. The morphology of the «magical» fairy tale. The historical roots of the magical fairy tale // Collected works, Moscow: Labyrinth, 1998, 512 p.
4. Pushkin and dreams: dreams in folklore, literature and human life: comp. / resp. ed. V. M. Markovich, Saint-Petersburg.: CES «Pushkin's project», 2004, 352 p.
5. Samokhvalov, V. P. Psychoanalytic vocabulary and work with symbols of dreams and fantasies, Simferopol: SONAT, 1999, 184 p.
6. Timoshchuk, I. G. Basics of the Jungian analysis of dreams, Kyiv: Vakler, 1997, 300 p.
7. Freud, Z. Interpretation of dreams, Kyiv: Zdorovie, 1991, 384 p.
8. Freud, Z. Introduction to psychoanalysis: lectures on entering into psychoanalysis with new conclusions, K.: Osnovy, 1998, 709 p.
9. Kharchuk, R. Contemporary Ukrainian prose. Postmodern period: textbook, Kyiv: PC «Academia», 2008, 248 p.
10. Jung, K. G. Archetypes and collective unconscious, Lviv: Astrolabia, 2013, 588 p.

Oneiric bestiary of the novel «The Emperor of the Flood» by Vladimir Yeshkilev

B. A. Strilchuk

Abstract. The article observes theoretical and practical aspects of constructing oneiric-based bestiary in the novel "Flood emperor" by Volodymyr Yeshkilev. Relying on the contemporary literary studies about postmodern in Ukrainian literature (Kharchuk), oneiric discourse of contemporary prose (Lazarenko, Kosheluk) and Volodymyr Yeshkilev's creative method (Holnyk) we have offered a hypothesis of the necessity of studying the novel The Emperor of Flood in the context of oneiric analysis. Analyzing subconscious phenomena with psychoanalytic (Jung) and ideological (Zizek) methods and literary analysis we have explicated the terms "oneiric bestiary" and formed combinatory approach to oneiric layer of the text. The author suggests considering the novel as a postmodern game and differentiating oneiric bestiary itself from dream layer which stylizes the text. The article defines and decrypts main archetypes and artefacts of the reality built on subconscious imagination, and locates Yeshkilev's novel in postmodern prose and fantasy discourse.

Keywords: *chronotope, onirics, postmodern, dreams in fantasy, psychoanalysis, oneiric bestiary.*

PEDAGOGY

Формування ІТ-компетентності майбутніх лікарів під час навчання медичній інформатиці і розвиток їх творчих здібностей

А. М. Добровольська

Івано-Франківський національний медичний університет, Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: anna68@meta.ua

Paper received 24.11.18; Revised 29.11.18; Accepted for publication 30.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-10>

Анотація. У статті акцентовано увагу на понятті «творчість» з огляду на його використання в процесі формування інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентності) майбутніх лікарів під час навчання дисципліні природничо-наукової підготовки (ДПНП) «Медична інформатика» («МІ»). Схарактеризовано компоненти, в межах яких визначається структура творчих здібностей, що розвиваються в майбутніх фахівців у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ». Встановлено, що творчі здібності майбутніх лікарів ефективно розвиваються під час навчання ДПНП «МІ» за умови формування ІТ-компетентності.

Ключові слова: ІТ-компетентність, ранги, рівні, творчі здібності, творчість.

Від якості виконання професійних функцій фахівцями в галузі охорони здоров'я безпосередньо залежить якість життя і стан здоров'я людей. Ці категорії визнаються найвищими соціальними цінностями як в Україні, так і в усьому світі. Тому українське суспільство має потребу в підготовці майбутніх лікарів – творчих особистостей, котрі можуть здійснювати багатогранну діяльність, спрямовану на засвоєння і накопичення знань, умінь і навичок, а також володіють культурою мислення, здатні творчо експериментувати і проявляти себе під час професійної діяльності, котра зазнає швидких змін у високотехнологічному суспільстві.

На думку О. Шупти, *творчість* – це спосіб самореалізації особистості, яка створює, формує і реалізує себе як суб'єкта діяльності, що є найвищим проявом результату її діяльності [14].

Р. Гут вважає, що *творчість* – це продуктивна розумова діяльність, котра дозволяє досягти нового результату через вирішення певного протиріччя [1]. На погляд В. Ротенберга, *творчість* – це типовий приклад пошукової активності під час вирішення складних інтелектуальних завдань [11].

Трактуючи поняття «творчість», науковці розуміють його:

– *по-перше*, як діяльність людини, результатом якої є нові суспільно значущі матеріальні і духовні цінності, тобто творчість є результатом праці і зусиль окремої людини, а також має суспільний характер [1];

– *по-друге*, як здатність дивуватися і пізнавати, глибоко усвідослюючи свій досвід, вміння знаходити вирішення в нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового [15].

Варто акцентувати увагу на тому, що С. Сисоєва розглядає творчість як системне явище, яке включає певну сукупність взаємопов'язаних компонентів – творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якості особистості, що забезпечують творчу діяльність [10].

Дослухаючись до J. Guilford, можна стверджувати, що *творчі здібності* – це самостійна категорія, бо їх не віднесено до структури інтелекту, хоча взаємодія з ним відбувається завжди [16].

Р. Sternberg вважає, що творчі прояви особистості обумовлені її здібностями, знаннями, стилями мислення, індивідуальними рисами, мотивацією, зовнішнім середовищем [17].

На наш погляд, творчі здібності майбутніх лікарів у процесі формування інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентності) під час навчання дисципліні природничо-наукової підготовки (ДПНП) «Медична інформатика» («МІ») доцільно розглядати як поліструктурне утворення (табл. 1) [5; 6].

Досліджуючи, ми дотримувались думки, що розвиток творчих здібностей майбутніх лікарів за умови формування їх ІТ-компетентності, котре в свою чергу має творчий характер, можна вважати динамічним процесом, під час якого якісно змінюються структурні компоненти феномену, що вивчається.

Феномен творчих здібностей досліджували Р. Гут, Є. Ільїн, Л. Карпова, Н. Кондратьєва, О. Лук, І. Малахова, О. Матюшкін, С. Сисоєва, О. Туриніна, О. Шупта, J. Guilford, R. Sternberg [1; 4-10; 12-14; 16; 17] та інші. Не дивлячись на значний обсяг здійснених наукових досліджень, питання розвитку творчих здібностей майбутніх лікарів під час навчання ДПНП «МІ» за умови формування їх ІТ-компетентності потребує ґрунтовного вивчення.

Метою дослідження було оцінювання в межах запропонованої методики рівнів творчих здібностей майбутніх лікарів, що розвиваються в процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ», котре передбачало анкетування суб'єктів освітнього процесу за запитаннями, сформульованими попередньо, та оцінювання його результатів за визначеним алгоритмом у межах запропонованої методики з використанням відповідних статистичних методів [3].

Формулюючи запитання для анкетування, автор зважав на те, що, розвиваючи творчі здібності в процесі формування ІТ-компетентності, майбутні лікарі набувають навичок дослідника навіть за відсутності суспільно значущих результатів діяльності у вигляді готового продукту, їх творчий потенціал збільшується, творча активність зростає, а творчі пізнавальні інтереси зміцнюються під час навчання ДПНП «МІ». Окрім того, вибір запитань визначався особистим

досвідом автора.

Дослідження супроводжувалось використанням таких загальнотеоретичних і конкретно-педагогічних теоретичних методів як аналіз, синтез, порівняння і

зіставлення, конкретизація, систематизація, узагальнення, а також методів математичної статистики для оцінювання одержаних даних.

Таблиця 1. Компоненти, в межах яких визначається структура творчих здібностей, що розвиваються в майбутніх лікарів у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»

Компонент	Характеристика
<i>когнітивний</i>	Передбачає: – наявність у майбутніх фахівців знань, умінь і навичок, які забезпечують їх творчу реалізацію під час вирішення професійно спрямованих завдань у процесі навчання зазначеній ДПНП за умови формування ІТ-компетентності; – наявність у суб’єктів освітнього процесу дивергентного мислення, котре дозволяє їм творчо вирішувати нестандартні професійно спрямовані завдання, а також творчо видозмінювати діяльність під час навчання зазначеній ДПНП; – ставлення осіб, які навчаються, до власного інтелекту, як до фактору, що обумовлює їх здатність проявляти творчість у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеній ДПНП.
<i>особистісний</i>	Передбачає: – наявність у суб’єктів освітнього процесу творчого потенціалу й уяви, котрі дозволяють їм проявляти інтелектуальну активність, критичність і незалежність мислення, а також бути схильними до творчого ризику в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеній ДПНП; – присутність в осіб, які навчаються, почуття обов’язку і відповідальності під час виконання творчих завдань за умови формування ІТ-компетентності; – усвідомлення майбутніми фахівцями особистісної значущості творчої діяльності в системі ціннісних орієнтацій під час навчання зазначеній ДПНП і формування ІТ-компетентності.
<i>мотиваційний</i>	Передбачає: – присутність у суб’єктів освітнього процесу потреби в творчій діяльності під час навчання зазначеній ДПНП, спрямованій на формування їх ІТ-компетентності; – наявність у майбутніх фахівців системи мотивів – внутрішніх спонукачів до творчої діяльності в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеній ДПНП, а саме творчого інтересу, прагнення до творчих досягнень, прагнення до отримання високих оцінок, прагнення до самовиховання творчих здібностей, прагнення до лідерства тощо.
<i>емоційний</i>	Передбачає: – творче ставлення майбутніх фахівців до процесу формування ІТ-компетентності, що обумовлене такими їх особистісними якостями як темперамент, експресивність, емоційна чуттєвість тощо; – схильність суб’єктів освітнього процесу до емоційних проявів під час виконання нестандартних професійно спрямованих завдань творчого характеру в процесі формування ІТ-компетентності, що дозволяє їм конструктивно реагувати на нові і невизначені ситуації під час навчання зазначеній ДПНП.
<i>діяльнісний або процесуальний</i>	Передбачає: – прояв майбутніми фахівцями творчої самостійності в процесі формування ІТ-компетентності, що здійснюється під час навчання зазначеній ДПНП; – наявність у суб’єктів освітнього процесу здатності оптимізувати свою діяльність під час навчання зазначеній ДПНП за умови творчого формування ІТ-компетентності.
<i>рефлексивний</i>	Передбачає: – самооцінювання майбутніми фахівцями власної творчої діяльності під час навчання зазначеній ДПНП, що здійснюється з метою формування ІТ-компетентності; – наявність у суб’єктів освітнього процесу прагнення до самоосвіти і саморозвитку під час навчання зазначеній ДПНП і формування ІТ-компетентності.

З метою вирішення сформульованого завдання в дослідженні взяли участь 95 респондентів з Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (ЛНМУ), 79 респондентів з Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (ТДМУ), 45 респондентів з Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (ВНМУ), 81 респондент з Дніп-

ропетровської медичної академії МОЗ України (ДМА), 150 респондентів з Івано-Франківського національного медичного університету (ІФНМУ). Всі вони були студентами медичних факультетів відповідних університетів, навчалися за спеціальністю 222 «Медицина» і вивчали ДПНП «МІ» в обсязі 2-х модулів (105 годин) на II курсі (2017-2018 навчальний рік).

Таблиця 1. Рівні творчих здібностей майбутніх лікарів та їх якість у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ», %

Рівень творчих здібностей	Група				
	ЛНМУ (n = 95)	ТДМУ (n = 79)	ВНМУ (n = 45)	ДМА (n = 81)	ІФНМУ (n = 150)
низький	16,84	22,78	22,22	25,93	10,67
задовільний	41,05	39,24	40,00	35,80	44,00
середній	37,90	31,65	35,56	35,80	38,00
високий	4,21	6,33	2,22	2,47	7,33
Якість (середній і високий рівні)	42,11	37,98	37,78	38,27	45,33

Від респондентів вимагалось вибрати один з можливих варіантів відповіді на кожне сформульоване запитання, яким попередньо були присвоєні відповідні бали (1, 2, 3 або 4) [3].

Якщо аналізувати якість рівнів творчих здібностей майбутніх лікарів у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ», то в межах груп дослідження ЛНМУ, ТДМУ, ВНМУ, ДМА, ІФНМУ (табл. 1) вона склала $(40,29 \pm 5,58) \%$ ($p = 0,99$), тобто була майже однаковою, хоча в групах дослідження ЛНМУ і ІФНМУ були одержані в порівнянні з іншими групами дещо вищі результати (42,11 % і 45,33 % відповідно), котрі, на нашу думку, для учасників дослідження ІФНМУ в значній мірі обумовлені використанням з метою формування ІТ-компетентності майбутніх фахівців під час навчання

ДПНП «МІ» посібників «Медична інформатика. Практикум», «Медична інформатика. Тестові завдання», котрі є авторськими розробками і складовими відповідних навчально-методичних комплексів [2].

За результатами анкетування (групи дослідження ЛНМУ, ТДМУ, ВНМУ, ДМА, ІФНМУ) можна дійти висновку, що його учасники відповідали на сформульовані запитання обдуманно і вмотивовано, а самі результати заслуговують на довіру, бо між кількостями позитивних відповідей (оцінювались у 4 бали) і кількостями негативних відповідей (оцінювались в 1 бал), які дали суб'єкти освітнього процесу, існує достовірний від'ємний лінійний кореляційний зв'язок ($|r| \geq r^*$, $r < 0$, $|t| > t^*$ у табл. 2) за умови, що ймовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$.

Таблиця 2. Результати кореляційного аналізу, а також оцінювання наявності і достовірності лінійного кореляційного зв'язку (за кількостями відповідей на анкетні запитання)

Критерії і висновки	Група				
	ЛНМУ (n = 95)	ТДМУ (n = 79)	ВНМУ (n = 45)	ДМА (n = 81)	ІФНМУ (n = 150)
r	-0,715	-0,732	-0,730	-0,711	-0,730
r*	0,532				
Висновок	$ r \geq r^*$, наявний достовірний кореляційний зв'язок				
t	-3,542	-3,723	-3,704	-3,500	-3,705
t*	2,179				
Висновок	$ t > t^*$, наявний лінійний кореляційний зв'язок				

Таблиця 3. Кількість позитивних відповідей, даних майбутніми лікарями на запитання під час анкетного опитування, %

№ з/п анкетного запитання	Група				
	ЛНМУ (n = 95)	ТДМУ (n = 79)	ВНМУ (n = 45)	ДМА (n = 81)	ІФНМУ (n = 150)
1.	56,84	35,44	48,89	46,91	48,67
2.	29,47	22,78	35,56	35,80	27,33
3.	35,79	20,25	28,89	14,81	24,00
4.	26,32	32,91	31,11	33,33	26,67
5.	15,79	22,78	20,00	19,75	23,33
6.	37,89	17,72	17,78	22,22	20,67
7.	13,68	17,72	13,33	12,35	16,00
8.	13,68	21,52	20,00	7,41	16,00
9.	35,79	26,58	26,67	16,05	23,33
10.	29,47	22,78	31,11	25,93	27,33
11.	16,84	16,46	17,78	11,11	20,00
12.	13,68	20,25	17,78	9,88	22,67
13.	17,89	24,05	17,78	13,58	29,33
14.	36,84	24,05	20,00	13,58	27,33

Таблиця 4. Ранги запитань за кількостями позитивних відповідей (%) на них, даних майбутніми лікарями під час анкетного опитування

№ з/п анкетного запитання	Група					Підсумковий ранг
	ЛНМУ (n = 95)	ТДМУ (n = 79)	ВНМУ (n = 45)	ДМА (n = 81)	ІФНМУ (n = 150)	
1.	1	1	1	1	1	1
2.	6	6	2	2	3	2
3.	4	10	5	8	7	7
4.	8	2	3	3	6	3
5.	11	6	7	6	8	9
6.	2	12	10	5	11	10
7.	12	12	14	11	13	14
8.	12	9	7	14	13	11
9.	4	3	6	7	8	6
10.	6	6	3	4	3	3
11.	10	14	10	12	12	13
12.	12	10	10	13	10	11
13.	9	4	10	9	2	7
14.	3	4	7	9	3	5

За результатами анкетування (групи дослідження ЛНМУ, ТДМУ, ВНМУ, ДМА, ІФНМУ – всі групи, табл. 3) можна стверджувати, що висновки щодо підсумкового рангу кожного запитання (табл. 4) є достовірними, тому що має місце узгодженість експертних оцінок учасників дослідження – рангів, присвоєних анкетним запитанням за кількостями позитивних

відповідей (%), даних учасниками дослідження на них (коефіцієнт конкордації $w = 0,672$ є значущим, бо $f > f^*$, $f = 8,210$, $f^* = 1,921$, $\chi^2 > \chi^{2*}$, $\chi^2 = 43,707$, $\chi^{2*} = 22,362$ за умови, що ймовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$).

Таблиця 5. Ранги запитань за кількостями позитивних відповідей (%) на них, даних майбутніми лікарями під час анкетного опитування

№ з/п	Анкетне запитання	Підсумковий ранг (всі групи)
1.	Чи подобається Вам формувати ІТ-компетентність під час навчання ДПНП «МІ» в контексті її використання в майбутній професійній діяльності?	1
2.	Як часто Ви доводите до логічного завершення вирішення завдань у межах формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	2
3.	Чи можете Ви після закінчення заняття, під час якого відбувалось формування ІТ-компетентності за умови навчання ДПНП «МІ», пригадати все, про що йшлося на ньому?	7
4.	Чи виникає у Вас бажання досягати досконалості, вирішуючи складні завдання в межах формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	3
5.	Чи виникає у Вас бажання вирішувати в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ» невідомі завдання?	9
6.	Якщо під час навчання ДПНП «МІ» Вам подобається формувати ІТ-компетентність, то чи хочете знати всі особливості такого процесу?	10
7.	Чи висловлюєте Ви різноманітні ідеї в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	14
8.	Чи реалізуються ідеї, висловлені Вами в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	11
9.	Чи буває у Вас оптимістичний настрій за умови формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	6
10.	Чи сприяє Ваша комунікабельність вирішенню важливих проблем, які виникають у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	3
11.	Чи доводиться Вам висловлювати критичні судження в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ»?	13
12.	Чи доводиться Вам у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ» виконувати неочікувані і принципово нові дії?	11
13.	Чи думаєте Ви про набуття ІТ-компетентності, якщо процес її формування під час навчання ДПНП «МІ» захоплює Вас?	7
14.	Чи будете Ви продовжувати формувати особисту ІТ-компетентність після завершення навчання ДПНП «МІ»?	5

Якщо аналізувати результати анкетування за рангами, присвоєних запитанням (табл. 5), то можна стверджувати, що в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «МІ» ефективно розвиваються творчі здібності майбутніх лікарів у межах схарактеризованих структурних компонентів (табл. 1) за рахунок того, що в пріоритеті:

- суб’єктам освітнього процесу подобається формувати ІТ-компетентність, бо під час навчання зазначеній ДПНП вони розуміють, що цю компетентність можна використовувати в майбутній професійній діяльності;

- особи, які навчаються, прагнуть до логічного завершення вирішення професійно спрямованих завдань під час навчання зазначеній ДПНП, що досить часто забезпечується творчою реалізацією процесу формування їх ІТ-компетентності;

- майбутні фахівці бажають досягати досконалості, вирішуючи складні професійно спрямовані завдання в межах реалізації процесу формування ІТ-компетентності;

- суб’єкти освітнього процесу вирішують проблеми, що виникають під час навчання зазначеній ДПНП, проявляючи комунікабельність з огляду на володіння сформованою ІТ-компетентністю;

- особи, які навчаються, вважають доцільним продовження формування ІТ-компетентності після завершення навчання зазначеній ДПНП;

- суб’єкти освітнього процесу мають оптимістичний настрій, формуючи ІТ-компетентність;

- майбутні фахівці можуть пригадати все, про що йшлося на занятті в процесі формування ІТ-компетентності, яке захоплює їх;

- особи, які навчаються, мають цікавість до вирішення невідомих професійно спрямованих завдань у процесі формування ІТ-компетентності;

- майбутні фахівці, опановуючи знаннями, вміннями і навичками за умови формування ІТ-компетентності, вважають за потрібне знати всі особливості такого процесу;

- особи, які навчаються, під час вирішення професійно спрямованих завдань реалізують ідеї, висловлені в процесі формування ІТ-компетентності, виконуючи неочікувані і принципово нові дії;

- майбутні фахівці, вирішуючи професійно спрямовані завдання і формуючи ІТ-компетентність, висловлюють критичні судження;

- суб’єкти освітнього процесу висловлюють різноманітні ідеї, набуваючи ІТ-компетентність під час

вирішення професійно спрямованих завдань.

Порівнюючи значення рангів (табл. 5), присвоєних запитанням за кількостями позитивних відповідей (%) на них, даних учасниками дослідження в межах анкетування, можна стверджувати, що творча діяльність майбутніх лікарів під час навчання ДПНП «МІ», забезпечуючи їх саморозвиток, обумовлює самовдосконалення особистості кожного суб'єкта майбутньої професійної діяльності, бо в процесі формування ІТ-компетентності розвиваються такі їх творчі здібності:

- гнучко мислити за умови вирішення професійно спрямованих завдань;
- переносити набутий досвід у площину професій-

ної діяльності;

- бачити і вирішувати проблеми в майбутній професійній діяльності;
- передбачати перебіг процесів у майбутній професійній діяльності з огляду на сформованість ІТ-компетентності [7; 12].

Вважаємо, що описаний у статті досвід може бути корисним для науковців, котрі вивчають феномен творчих здібностей у контексті їх реалізації в процесі формування ІТ-компетентності майбутніх лікарів під час вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гут Р. О творчестве в науке и технике. *Вопросы психологии*. 2007. № 4. С. 130-139.
2. Добровольська А. М. Використання посібників у процесі навчання майбутніх лікарів і провізорів дисциплінам природничо-наукової підготовки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № 50-51. С. 129-141.
3. Добровольська А. М. Розвиток творчих здібностей майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування ІТ-компетентності. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 393-401.
4. Ильин Е. П. *Психология творчества, креативности, одаренности*. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 434 с.
5. Карпова Л. Г. *Развитие творческих способностей младших школьников во внеучебной деятельности*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2011. 23 с.
6. Кондратьева Н. В., Ковалев В. П. Структура творческих способностей младших школьников. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21736>
7. Лук А. Н. *Психология творчества*. Москва: Академия, 2008. 336 с.
8. Малахова И. А. *Развитие креативности личности в социокультурной сфере: педагогический аспект*. Минск: БГУ культуры и искусств, 2006. 327 с.
9. Матиюшкин А. М. *Мышление, обучение, творчество*. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2003. 720 с.
10. *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / За ред. С. О. Сисоєвої*. Київ: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
11. Ротенберг В. *«Образ Я» и поведение*. Иерусалим: МАХАНАИМ. 2000. URL: http://rjews.net/v_rotenberg/book.htm#UZJdtvmbBGQ
12. Сисоєва С. О. *Основы педагогической творчости*. Київ: Мілленіум, 2006. 344 с.
13. Туриніна О. Л. *Психология творчости*. Київ: МАУП, 2007. 160 с.
14. Шупта О. В. *Формування готовності до професійної творчої діяльності майбутніх перекладачів*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2005. 242 с.
15. Fromm E. The Creative Attitude. In Harold H. Anderson (ed.), *Creativity and Its Cultivation*. New York: Harper and Row, 1959. P. 44-54.
16. Guilford J. P. Traits of Creativity. In Harold H. Anderson (ed.), *Creativity and Its Cultivation*. New York: Harper and Row, 1959. P. 142-161.
17. Sternberg R. J. Investment Theory of Creativity. URL: <http://www.robertjsternberg.com/investment-theory-of-creativity/>

REFERENCES

1. Gut R. About creativity in science and technology. *Voprosy psikhologii*. 2007. # 4. P. 130-139.
2. Dobrovol'ska A. M. The use of manuals in the process of teaching of future doctors and pharmacists the disciplines of naturally scientific preparation. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. 2016. # 50-51. P. 129-141.
3. Dobrovol'ska A. M. The development of the creative capabilities of future doctors and pharmacists in the process of formation of the IT competence. *Molodyi vchenyi*. 2017. # 1. P. 393-401.
4. Ilin E. P. *Psychology of creation, creativity, talent*. Saint Peterburg: Piter, 2009. 434 p.
5. Karpova L. G. *The development of creative abilities of younger schoolchildren in extracurricular activities: Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow, 2011. 23 p.
6. Kondrateva N. V., Kovalev V. P. The structure of creative abilities of younger schoolchildren. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia*. 2015. #5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21736>
7. Luk A. N. *Psychology of creativity*. Moscow: Akademiia, 2008. 336 p.
8. Malakhova I. A. *Development of personality creativity in the socio-cultural sphere: pedagogical aspect*. Minsk: BGU kultura i iskusstv, 2006. 327 p.
9. Matiushkin A. M. *Thinking, learning, creativity*. Moscow: MPSI; Voronezh: MODEK, 2003. 720 p.
10. *Pedagogical technologies in continuous education / Sysoieva S. O. (ed.)*. Kyiv: VIPOL, 2001. 502 p.
11. Rotenberg V. "Image of Me" and behavior. Jerusalem: MAHANAIM. 2000. URL: http://rjews.net/v_rotenberg/book.htm#UZJdtvmbBGQ
12. Sysoieva S. O. *Fundamentals of pedagogical creativity*. Kyiv: Millennium, 2006. 344 p.
13. Turynina O. L. *Psychology of creativity*. Kyiv: MAUP, 2007. 160 p.
14. Shupta O. V. *Formation of readiness for the professional creative activity of future translators: Candidate's thesis*. Ternopil, 2005. 242 p.

Formation of the IT competence of future doctors during teaching medical informatics and development of their creative abilities

A. M. Dobrovol'ska

Abstract. In the article, attention has been focused on the concept of "creativity" in the context of its use in the process of formation of the information technology competence (the IT competence) of future doctors during teaching the discipline of naturally scientific preparation "Medical Informatics" ("MI"). We have characterized the components, within which the structure of creative abilities that future specialists develop in the process of formation of the IT competence during teaching the discipline of naturally scientific preparation "MI" is determined. It has been found that creative abilities of future doctors develop effectively during teaching the discipline of naturally scientific preparation "MI" in the condition of formation of the IT competence.

Keywords: IT competence, ranks, levels, creative abilities, creativity.

Взаємонавчання у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності «фізична культура і спорт»

Т. І. Дух, А. В. Дунець-Лесько, О. О. Павлось

Львівський державний університет фізичної культури, Львів, Україна,
Corresponding author. Tatianadukh88@gmail.com

Paper received 22.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-11>

Анотація. Мета дослідження полягала у вивченні ефективності взаємонавчання у процесі підготовки фахівців спеціальності «Фізична культура та спорт». В експерименті брали участь студенти спеціальності «Фізична культура і спорт». Було залучено 127 студентів 3 року навчання Львівського державного університету фізичної культури. Сформовано експериментальну групу (n=64) і контрольну (n=63). Студенти ЕГ займалися у мікрогрупах із змінним складом та в постійній взаємодії. Програма містила завдання різного рівня складності для поступового формування вміння провести заняття (частину заняття) кожним студентом у якості викладача; студенти залучалися до взаємоаналізу. Формувалися групи залежно від рівня підготовленості, які носили змінний характер для постійного обміну досвідом. Після експерименту у студентів ЕГ виявлено суттєве ($p < 0,001$) зростання середнього балу (до $3,63 \pm 0,80$ бала). За показниками володіння теоретичною інформацією у студентів ЕГ встановлено вірогідне зростання рівня знань ($p < 0,001$). Відзначено значний приріст кількості студентів з добрим рівнем підготовленості, що становить у студентів ЕГ 48,5 %, а у КГ – лише 9,5 %.

Ключові слова: теоретико-методична підготовленість, фізична культура, спорт, взаємонавчання, студенти.

Вступ. Теоретична підготовка майбутнього вчителя фізичної культури є важливою складовою у формуванні його компетентності. Розглядаючи підготовку студентів на спортивно-педагогічних дисциплінах варто підкреслити те, що спеціальні знання тісно пов'язані з практичною діяльністю і без оволодіння яких, майбутні фахівці не зможуть здійснювати високо продуктивну професійну діяльність. Навчання будь-якої дії починається з формування системи знань про техніку виконання вправи, і важливим етапом для успішної і результативної роботи майбутнього вчителя фізичної культури є оволодіння ним необхідним обсягом теоретичних відомостей. Менш важливим аспектом у процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту є формування особистості педагога-організатора фізкультурно-спортивної діяльності. Це пояснюється тим, що приклад тренера для підлітка часто є вирішальним.

Аналіз останніх публікацій. Є достатньо наукових напрацювань, які зосереджують увагу на навчанні в групах, навчанні однолітків та спільному навчанні [1, 2, 3]. Теорію кооперативного навчання детально вивчали Т. Дух, І. Боднар [4] L. Lafont [5, с. 138], Г. Сазененко [6], I. Va'hr, , and J. Wibowo [7, с. 30], якими розроблено технології різних форм взаємодій учнів у процесі навчання, і доведено необхідність міжособистісної навчальної взаємодії усіх суб'єктів педагогічного процесу. Використання тренінгових технологій та ефективність інтерактивних методів у процесі підготовки фахівців досліджували D. Kirk and A. MacPhail [8, с. 411-412], D. Barker, M. Quennerstedt & C. Annerstedt [9, с. 420]. Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 1980-х роках, засвідчують, що інтерактивне навчання вможливує різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, але й на його почуття, волю. Результати цих досліджень відображено у схемі, яка дістала назву "Піраміда навчання", яка демонструє, що найнижчих результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5%, читання – 10%), а найвищих – інтерактивного (дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших або негайне застосування знань – 90%). Науковці [10, 11] довели ефективність

взаємонавчання у формуванні міцних теоретичних знань, кращому засвоєнню рухових дій. Інші фахівці вивчали вплив взаємонавчання на формування педагогічних умінь та особистісних якостей студентів [12, 13]. Однак, у сфері фізичної культури досі остаточно не з'ясовані шляхи реалізації взаємонавчання саме у процесі підготовки майбутніх фахівців. І тому виникає потреба подальшого аналізу й обґрунтування використання технології взаємонавчання.

Мета дослідження полягала у вивченні ефективності взаємонавчання у процесі підготовки фахівців спеціальності «Фізична культура та спорт».

Матеріали та методи дослідження. Учасники дослідження. В експерименті брали участь студенти спеціальності «Фізична культура і спорт». Було залучено 127 студентів 3 року навчання Львівського державного університету фізичної культури. Використавши метод випадкової вибірки сформовано експериментальну групу (n=64) і контрольну (n=63). Педагогічний експеримент тривав 1 рік. Для вирішення мети дослідження було використано теоретичні та емпіричні методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел та емпіричних даних; педагогічний експеримент та методи статистичної обробки даних. Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел та емпіричних даних ми застосовували для узагальнення сучасних підходів застосування взаємонавчання. Педагогічний експеримент полягав у виявленні динаміки рівня теоретико-методичної підготовленості студентів. З метою підтвердження достовірності наукової гіпотези нашої роботи було проведено формувальний педагогічний експеримент, який полягав в отриманні інформації про кількісні і якісні показники рівня теоретико-методичної підготовленості студентів.

Для цього нами були розроблені контрольні тести, які склалися з 20 запитань із 4-ма варіантами відповідей. Для студентів різних курсів були розроблені окремі запитання у відповідності до навчальних вимог. Питання склалися з двох блоків: теоретичного і методичного. До теоретичного блоку відносились питання стосовно основних термінів фізичного виховання, питання щодо загальних відомостей про види спорту та медико-

біологічні знання. До методичного блоку включені питання про особливості розвитку фізичних якостей, основи техніки фізичних вправ, профілактичні вправи та методи визначення фізичного стану. Оцінювання проводилося за традиційною 5-тибальною шкалою. Методи математико-статистики застосовувались для обробки даних результатів тестування теоретико-методичних знань студентів. Студенти КГ займалися згідно традиційної програми, а ЕГ – передбачала організацію навча-

льного процесу із застосування технології взаємонавчання студентів. Організаційна структура взаємонавчання передбачала групову роботу студентів (один вчить багатьох), парну та індивідуальну. Експериментальна технологія побудована на основі динамічних груп студентів з використанням активних методів навчання.

Результати. Технологія взаємонавчання базувалась на таких трьох блоках: теоретико-методичний, практичний та контроль (рис.1).

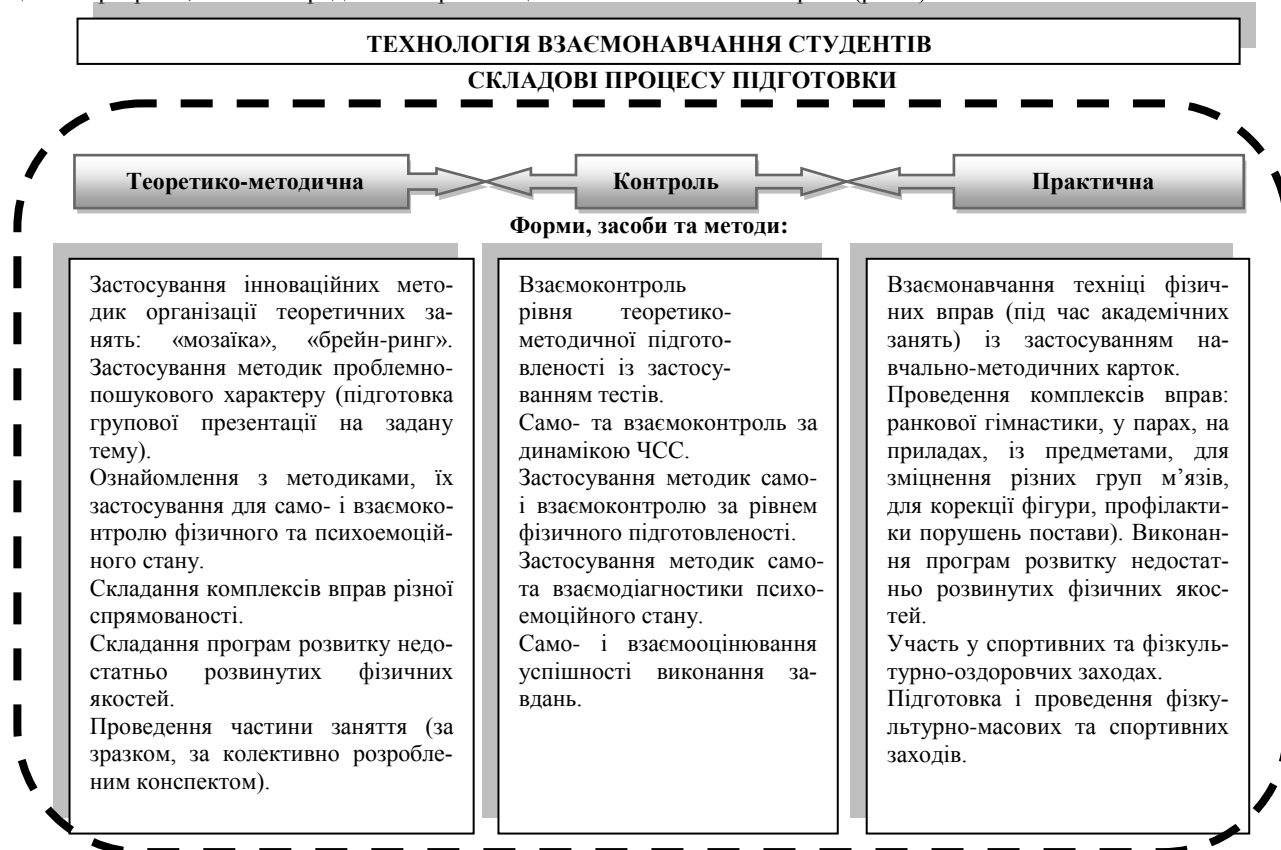

Рис. 1. Структурні елементи технології взаємонавчання студентів

Взаємонавчання передбачало застосування тренінгових та інтерактивних методів. Для удосконалення процесу теоретико-методичної підготовки ми використовували метод проєктів. Робота над кожним проєктом починалась з розподілу студентів на мікрогрупи (3-5 осіб) з метою пошуку необхідної інформації та визначення основних напрямів проєкту. Захист проєкту відбувався в груповій формі з мультимедійною презентацією. В обговоренні брали участь усі студенти, кожний повинен був оцінити якість знань один одного.

Методика «проблемні ситуації» полягала в аналізі та розв'язанні складних, спірних питань, тобто діяльності, яка спрямована на знаходження оптимального вирішення різного типу завдань, що постійно виникають у процесі занять фізичним вихованням. Широко використовувались педагогічні ігри у процесі формування теоретико-методичних знань. На початку педагогічного експерименту суттєвих розбіжностей між показниками студентів двох груп не було виявлено ($p > 0,05$). Після проведеного нами експериментального дослідження, прослідковується чітке покращення рівня теоретико-методичної підготовленості студентів ЕГ з оцінки «незадовільно» на «задовільно».

Після експерименту у студентів ЕГ виявлено суттєве ($p < 0,001$) зростання середнього балу (до $3,63 \pm 0,80$ бала), тоді як у КГ середній бал залишився без змін. За показниками володіння теоретичною інформацією з фізичного виховання у студентів ЕГ виявлено вірогідне зростання рівня знань ($p < 0,001$), на відміну від студентів КГ ($p > 0,05$) (табл. 1). Рівень знань студентів з розділу «Медико-біологічні аспекти фізичного виховання» був на початку експерименту відносно вищим у порівнянні з іншими розділами, але не достатнім. На початку експерименту у студентів встановлено задовільну оцінку теоретичних знань (КГ – $2,86 \pm 1,43$ бала, в ЕГ – $2,66 \pm 1,28$ бала). Що стосується розділу «Понятійний апарат» вихідний рівень, то як у студентів ЕГ, так і КГ на початку експерименту знаходився в межах оцінки «задовільно». Після експерименту в КГ практично не було виявлено змін, тоді як у студентів ЕГ відбулись вірогідні зміни ($p < 0,001$), у середньому рівень зріс до $3,58 \pm 0,87$ балів. Варто відзначити, що до експерименту загальний рівень теоретико-методичної підготовленості студентів відповідав оцінці «незадовільно», як у студентів КГ, так і ЕГ.

В умовах педагогічного експерименту спостерігалось вірогідне підвищення рівня знань студентів як з теоре-

тичного, так і з методичного розділу знань як у КГ, так і в ЕГ, проте суттєво вищим він був в ЕГ ($p < 0,01$). Так, наукові дані автора В. Білогур [14, с.] засвідчили, що середній бал теоретичної підготовленості студентів з предмету “Фізичне виховання” складає 3,36 бала, що відповідає оцінці «задовільно». Найнижче оцінено знання студентів ($2,86 \pm 0,51$ бала) з питань діагностики й

самодіагностики стану організму в процесі систематичних занять фізичними вправами та спортом. Власне, за нашими даними на початку експерименту студенти характеризувались теж задовільним рівнем знаннями (2,66 бали) з розділу «Медико-біологічні аспекти фізичного виховання».

Таблиця 1. Показники теоретико-методичної підготовленості студентів в умовах педагогічного експерименту

Розділ	До експерименту			Після експерименту		
	КГ, n=63	ЕГ, n=64	p	КГ, n=63	ЕГ, n=64	p
Теоретико-методичний	2,24±0,45	2,21±0,42	> 0,05	2,33±0,60	3,44±0,57	< 0,01
Теоретичний	2,47±0,61	2,31±0,62	> 0,05	2,49±0,60	3,42±0,62	< 0,01
Методичний	2,07±0,58	2,17±0,72	> 0,05	2,10±0,60	3,63±0,91	< 0,01

Однак, після застосування технології взаємонавчання у студентів відзначено суттєве і вірогідне ($p < 0,001$) покращення знань з розділу «Медико-біологічні аспекти фізичного виховання» у студентів ЕГ від $2,66 \pm 1,28$ до $3,53 \pm 1,33$ бала. Інші автори Н. Брайко, А. Кондратович [15, с.] встановили, що студенти погано орієнтуються у показниках фізичного розвитку, фізичної підготовленості та нормуванні рухової активності, що було підтверджено й нашими даними. Оскільки, у відповідях на запитання щодо методів оцінки фізичного розвитку та фізичної підготовленості лише 19,5% спромоглись перелічити декілька методів.

Нами підтверджено дані досліджень D. Kirk [8], I. Va'hr [9], що застосування педагогічних ігор та інтерак-

тивних методів навчання сприяє соціалізації особистості, формує соціальні стосунки та забезпечує продуктивну спільну діяльність. Оскільки, за нашими даними у студентів ЕГ рівень теоретико-методичної підготовленості зріс з оцінки «незадовільно» на «задовільно», тоді як у студентів КГ середній бал залишився без змін (на оцінці «незадовільно»). Найбільш статистично значущі зміни були зафіксовані у розділі «Загальні відомості про види спорту» з $1,05 \pm 0,87$ бала до $3,30 \pm 1,05$ балів ($p < 0,001$). Після завершення педагогічного експерименту на 12,5% зросла кількість студентів, які мали високий рівень теоретико-методичної підготовленості, вищим від середнього рівнем підготовленості характеризувалися 48,5 % студентів ЕГ, а у студентів КГ – лише 9,5%.

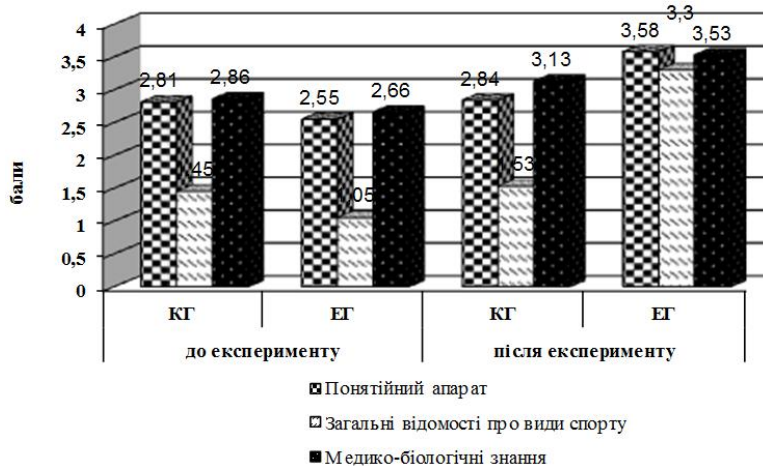

Рис. 2. Динаміка рівня теоретичної підготовленості в умовах експерименту

У результаті проведеного відсоткового порівняння успішності з теоретико-методичних знань після завершення педагогічного експерименту спостерігалася суттєва відмінність у рівні теоретико-методичної підготовленості студентів ЕГ і КГ. На початку експерименту виявлено, що у половини студентів ЕГ групи (50 %) незадовільний рівень знань та третьої частини (37,5%) задовільний з основ фізичного виховання, у студентів КГ – 42,8% задовільний і стільки ж незадовільний. Оскільки на початку експерименту не було жодного студента з оцінкою «відмінно», а після експерименту в студентів ЕГ встановлено 12,5% осіб. Відзначено значний приріст кількості студентів з добрим рівнем підготовленості, що становить у студентів ЕГ 48,5%, а у КГ – лише 9,5%. В умовах застосування технології взаємонавчання встановлено значне зменшення кількості студентів з низьким

рівнем теоретико-методичної підготовленості на 7,8 % у студентів ЕГ, тоді як у студентів КГ – практично не відбулось змін (кількість студентів з низьким рівнем зменшилась на 1,6%).

Висновки. Експериментально встановлено, що технологія взаємонавчання в найбільшій мірі підвищила рівень методичної підготовленості студентів ЕГ ($p < 0,01$). Встановлено високий приріст результатів теоретичної підготовленості студентів по розділах після впровадження взаємонавчання студентів; у методичній підготовленості студентів ЕГ виявлено суттєве зростання середнього балу з $2,17 \pm 0,72$ балів до $3,63 \pm 0,91$ балів, тоді як у студентів КГ середній бал практично не змінився ($p > 0,05$). В умовах застосування технології взаємонавчання встановлено значне зменшення кількості студентів з низьким рівнем теоретико-методичної підго-

товленості на 7,8% у студентів ЕГ, тоді як у студентів КГ – практично не відбулось змін (кількість студентів з низьким рівнем зменшилась на 1,6%). Найбільш статистично значущі зміни було зафіксовано у розділі «Загальні відомості про види спорту» та розділі «Медико-

біологічні знання з фізичного виховання» ($p < 0,01$). Отже, застосування групової роботи у вигляді взаємонавчання може бути особливо корисними для майбутніх вчителів, оскільки сприяє підвищенню методичної підготовленості та вмінню співпрацювати з колективом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arslan Y. Determination of Technopedagogical Content Knowledge Competencies of Preservice Physical Education Teachers: A Turkish Sample // *Journal of Teaching in Physical Education*. 2015. №34(2). P. 225-231.
2. Ashley Casey & Victoria A. Goodyear Can Cooperative Learning Achieve the Four Learning Outcomes of Physical Education? A Review of Literature Pages 2015. P. 56-72.
3. Салацька Н.М. Сутність діалогу як методу навчання та виховання // *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2002. №22. С. 75–77.
4. Дух Т., Боднар І. Взаємопідготовка студентів як передумова удосконалення фізичного виховання вищих навчальних закладів // *Молода спортивна наука України*. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. 2012. № 16(4). С. 35–41.
5. Lafont L. "Cooperative Learning and Tutoring in Sports and Physical Activities." In *Cooperative Learning in Physical Education: A Research Based Approach*, edited by B. Dyson and A. Casey. 2012. P. 136–149.
6. Сазоненко Г. Технологія кооперованого навчання. Управління освітою. 2006. №13(14). С. 12–30.
7. Ba'hr, I., and J. Wibowo. "Teacher Action in the Cooperative Learning Model in the Physical Education classroom." In *Cooperative Learning in Physical Education: A Research Based Approach*, edited by B. Dyson and A. Casey, 2012. P. 27–41.
8. Kirk D. and A. MacPhail. "Teaching games for understanding and situated learning: Rethinking the Bunker-Thorp model." *Journal of Teaching in Physical Education*. 2002. № 21 (2). P.177–192.
9. Barker D., M. Quennerstedt & C. Annerstedt. Inter-student interactions and student learning in health and physical education: a post-Vygotskian analysis, *Physical Education and Sport Pedagogy*. 2015. № 20(4). P. 409-426. <https://doi.org/10.1080/17408989.2013.868875>
10. Дух Т. Ефективність технології взаємонавчання у теоретико-методичній підготовці студентів з фізичного виховання // *Молода спортивна наука України*. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів, 2013. №17(4). С. 46–52.
11. Дух Т.І. Теоретико-методична та фізична підготовка студентів із застосуванням взаємонавчання у процесі фізичного виховання (Автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02). Львів., 2014, 21 с.
12. Pakhalchuk NO, Holyuk OA. Problems of physical activity in vocational training of future teachers. *Physical education of students*, 2018; 22(1). P. 47–50. doi:10.15561/20755279.2018.0107
13. Васьюк Ю. В., Сизоненко І. С. Шляхи реалізації інтерактивних методів в освітньому процесі студентів вищих навчальних закладів // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2015. № 2. С.11–15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PPMB_2015_2_4
14. Билогур В. Е. Теоретико-методическое обеспечение физического воспитания в высших учебных заведениях (автореф. дис... канд. наук по физ. воспитанию и спорту: 24.00.02). 2002. 18 с.
15. Брайко Н. Г., Кондратович А. Б. Оцінювання валеологічних знань та вмінь студентів ВНЗ технічного профілю // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Теорія навчання*. 2010. №13. С. 19–22.

REFERENCES

3. Sallatska NM. The essence of dialogue as a method of education and education // *Pedagogy and psychology of the formation of a creative person: problems and searches*. 2002. №22. P. 75–77.
4. Dukh T., Bodnar I. Interpersonal training of students as a precondition for improving the physical education of higher educational institutions // *Young sports science of Ukraine. Zb. sciences etc. from the branch of physical education, sports and human health*. 2012. № 16 (4). P. 35-41.
6. Sazonenko G. Technology of cooped education. *Education Management*. 2006. №13 (14). p. 12-30.
10. Dukh T. Efficiency of technology of mutual learning in theoretical and methodical preparation of students of physical education // *Young sports science of Ukraine. Zb. sciences etc. from the branch of phys. education, sports and human health*. Lviv, 2013, No. 17 (4). Pp. 46-52.
11. Dukh TI. Teoretiko-methodical and physical training of students with the use of mutual learning in the process of physical education (Author's abstract of the Candidate of Science in Physical Education and Sport: 24.00.02). Lviv, 2014, 21 p.
12. Pakhalchuk NO, Holyuk OA. Problems of physical activity in vocational training of future teachers. *Physical education of students*, 2018; 22(1). P. 47–50. doi:10.15561/20755279.2018.0107
13. Vaskov YV, Syzonenko IY. Ways of implementation of interactive methods in the educational process of students of higher educational institutions // *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*. 2015. No. 2. September 11-15. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PPMB_2015_2_4
14. Bilogur VE. Teoretiko-methodical maintenance of physical education in higher educational institutions (author's dissertation on the degree of candidate of sciences in physical education and sport: 24.00.02). 2002. P.18.
15. Braiko NG., Kondratovich AB. Estimation of valeological knowledge and skills of students of higher educational institutions of a technical profile // *Scientific Bulletin of the Volyn National University named after Lesya Ukrainka. The theory of learning*. 2010. №13. P. 19-22.

Interaction in the process of preparation of future specialists "physical culture and sports"

T. I. Dukh, A. V. Dunets-Lesko, O. O. Pavlos

Abstract. The purpose of the study was to study the effectiveness of mutual learning in the preparedness of specialists in the specialty "Physical Culture and Sport". The experiment was attended by students of the specialty "Physical Culture and Sport". 127 students of 3 courses of Lviv State University of Physical Education were involved. An experimental group (n=64) and a control (n=63) were formed. Students of the EG engaged in microgroups with variable composition and constant interaction. The program contained tasks of varying degrees of complexity for the gradual formation of the ability to conduct classes (part of the class) by each student as a teacher, students were involved in the mutual inspection. Groups were formed depending on the level of preparedness, which were changing nature for the constant exchange of experience. After the experiment, a significant ($p < 0.001$) increase in mean score (to 3.63 ± 0.80 points) was observed in the students of EG. According to the indicators of the theoretical knowledge of the students in the EG, a probable increase in the level of knowledge was established ($p < 0,001$). Significant growth was observed in the number of students with a good level of preparedness, which makes up 48.5% of the students in the EG and only 9.5% in the CG.

Keywords: *theoretical and methodological preparedness, physical culture, sport, interaction, students.*

Some Ideas for Applying the Synergetic Approach in Training Future Teachers of Mathematics

L. M. Karakasheva

Faculty of Mathematics and Informatics, University of Shumen "Bishop Konstantin Preslavsky", Shumen, Bulgaria
Corresponding author. Email: l.karakasheva@shu.bg

Paper received 24.11.18; Revised 27.11.18; Accepted for publication 29.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-12>

Abstract. The article discusses some ideas for applying the synergetic approach in training future teachers of mathematics. It presents some technologies for incorporating "awakening education" in teaching mathematics to students from 5th to 8th grades.

Keywords: *synergetics, synergetic approach in education, teaching mathematics, awakening education in mathematics*

Acknowledgements: The article is partly sponsored through the Fund for Academic Research by Konstantin Preslavsky University of Shumen, Project № ПД-08-164/08.02.2018

Introduction. The 45th session of the International Conference on Education in 1996 was entitled "Strengthening the role of teachers in a changing world". The discussions unambiguously showed that teachers are seen as key figures in the changes in the education system, which raised new expectations of teachers in general and, in particular, of teachers of mathematics. At the beginning of the 21st century the main goal of mathematics teachers is not only to form mathematical literacy but also to stimulate the formation of useful learning and innovation skills. These include creative thinking skills, critical thinking and problem-solving skills, communication and collaboration skills. The formation of these skills is possible in the process of education, which Kniازهva and Kurdyumov called 'awakening education' [5]. In the context of awakening education, education is seen as the awakening and stimulation of the inner forces, the potential of the pupil's personality, based on the co-operation of the subjects of education system, namely the educator and the educated.

Synergetics is defined as the new educational paradigm of the 21st century. Synergetics is a science that studies complex and nonlinear systems and their ability to self-organize and develop. Similarly, education is seen as a complex, nonlinear and open system, in which pedagogical objects, relationships and problems are analyzed and modeled, and solutions are sought from the standpoint of synergetics. Synergistic principles and approaches in education are discussed in detail in the joint work of the Bulgarian researchers M. Georgieva, D. Galabova, S. Grozdev, and E. Knyazheva from Russia, entitled "Synergic Approach in Higher Pedagogical Education". An article by Galabova [3, p.417] presents the model of awakening education in a synergistic aspect. According to this model, education is awakening if the teacher teaches students how to study / acquire methods of learning, not just knowledge /; when the teacher is a partner and collaborator, but also manages group and team work, plans and encourages self-education, stimulates thinking, promotes creativity.

Parameters of the study. The study investigates some modern approaches to using awakening education in teaching mathematics in the lower secondary education. It looks into the possibility of integrating traditional teaching of mathematics with information technologies, and creating conditions for the application of active training methods. The aim of the study is to create an appropriate educational environment in the higher school, stimulating university students to seek and discover approaches and means for activating the cognitive abilities of the pupils, aimed at realising the potential of each student. The study was carried out with students from Shumen University Bulgaria who studied Mathematics

and Informatics in a Bachelor programme which also provides a teaching qualification, and students from the Master's programme "Pedagogy of Mathematics and Informatics" in the academic years 2016/2017 and 2018/2019.

The study had the following tasks:

- Research of relevant psychological, pedagogical and methodological literature on the studied subject by participating students;
- Investigation of interactive methods suitable for teaching mathematics;
- Understanding the essence of team work and its application in teaching mathematics to 5-8 grades;
- Development of appropriate learning resources to form a stimulating learning environment;
- Approbation of educational technologies.

During the two-year study period, 5 diploma theses were written, enigmatic materials were prepared for mathematics education, seven study projects were developed, and pedagogical experiments were carried out during students' internship practice.

These achievements showed that even in the age of high tech, we are still amazed by the power of nature and are capable of admiring its beauty. And when this beauty is explained in the language of mathematics, it always provokes interest in students.

This was the reason why we chose the theme "Curious facts about the golden ratio" studied as part of the unit "Proportions" in the 6th grade. Two teams were formed, and each team had a person responsible for monitoring team work and presenting the end product. The students were given time to prepare for the project. Results of the studies were systematized, summarized and presented through a computer presentation. The day for the submission of the projects was also determined. The themes students chose to work on were: "The Golden Ratio in Animals" and "The Numbers of Fibonacci in Animals." Due to word count limitations for this publication we only share a small part of the students' work from the first of the selected project themes.

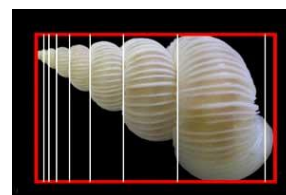

Fig. 1. Shell of the type Epitonium

The pupils had done research and discovered that in the world of animals the golden ratio section, known also as the golden proportion, which is marked by the Greek letter ϕ and

has a value of approximately 1,618, is found in the Epitonium shell. Each of the curves of this shell is larger than the previous one with just 1.62, and the whole shell fits in the so-called golden rectangle (width / length = 1 / 1.62)

They have also identified other animals, in which the indicated parts have the same coefficient of proportionality 1,61(Fig. 2a, 2b,2c).

The work on this project provoked the students' creative

Fig. 2a

Fig.2b

Fig. 2c

Out of the 35 students surveyed, 78% said they liked working on projects, and 55% of them believed that it was a good chance for them to get a high grade. Most students pointed out that team work is an interesting way of learning and consolidating knowledge in mathematics, and some said that it was an opportunity to express themselves in the presentation of the project. A small number of students said that they did not want to spend time on projects, while others had not managed to decide on and understand their responsibilities in the team.

There are a lot of different opportunities to create interest and maintain a positive emotional attitude among students in math classes. One of these options turned out to be teamwork.

In the study entitled "Teamwork and Mathematics Education", some prerequisites for organizing successful work in teams in teaching mathematics were formulated. Here are some of the important lessons learned:

- Teamwork is a form of helping students' to achieve the educational purpose of the learning process;
- Teamwork helps to demonstrate students' different abilities;
- Teamwork breaks the routine of the traditional teacher-fronted class;
- Teamwork can and should be used in teaching mathematics both in and out of the classroom.

In order to achieve some of the research goals, one of the university students worked on the topic "Formation of Aesthetic Culture in Students through Mathematics Education". In her work she explained the essence of the term "aesthetics" and how it affects the learning process in teaching mathematics. The interrelation between art and mathematics was presented by listing historical facts about great mathematicians who were impressed by the beauty of nature, and great artists who were captivated by the beauty of mathematics. The preconditions for the successful integration of art in teaching mathematics were analyzed, and some possibilities for forming aesthetic culture were explored. She used different tasks which harmoniously combined art from antiquity to modern times, which contributed to raising learners' interest in the subject. Here is an example from her work:

thinking, put them in the role of researchers, helped them to develop their skills for teamwork, to enrich their knowledge, to solve problems with practical application of mathematics and to provoke interest and willingness to work. The research approach proved to be challenging for students and motivated them to look for the links between facts and regularities in nature.

Mosaics testify to the beauty of mathematics around us. One of the most common themes in the work of the Dutch artist Moritz Escher, covering surfaces of recurring shapes in the plain, attracts many admirers from mathematical circles.

Here is a composition of identical shapes in several variants (Fig. 3a, b, c), inspired by the paintings of M. Escher.

The difference between the examples given is the number of colored figures. In your notebooks please write:

- 1) the ratio between coloured and blank figures as a fraction;
- 2) Separate the proper from the improper fractions.

In the study of the types of equivalences in the 8th grade, other pictures by Escher can also be used, like in the following task: Define what kind of equivalence in the plane Escher used in his paintings "Birds" and "Lizards" (Fig. 4a ,b).

Conclusion. As a result of the study we found out that the future mathematics teachers were able to:

- Plan, organize and manage teamwork with students in working on projects;
- Create learning resources in which they successfully integrate mathematics and art;
- Teach mathematics in a way which provokes interest, willingness to work and, as a result, "awakens" and reveals more fully the potential of learners.

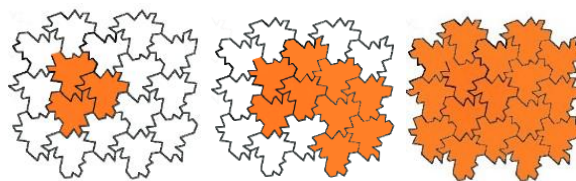

Fig. 3 a

Fig. 3 b

Fig. 3 c

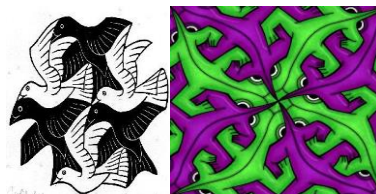

Fig.4a

Fig.4b

REFERENCES

1. Georgieva, M., Grozdev, S., Galabova, D., Knyazeva, E. The synergetic approach in higher pedagogical education, V. Turnovo, 2013
2. Grozdev, S. Synergetics of learning, Pedagogy, number 7, 2002, p.3-23
3. Galabova, D. The synergetic model of "awakening mathematical education", Mathematics and Informatics, Bulgarian Journal of Educational Research and Practice, volume 55, number 5, 2012, p.416-425
4. Gyurova, V. What knowledge and skills do 21st century students and teachers need? Proceedings of the International Conference, Blagoevgrad, 2016, p. 59-74
5. Knyazeva, E. N., Kurdyumov, S. P. Synergetics: from the past to the future, Moscow, 2011

Model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers

K. Levadna

Kyiv University of Tourism, Economics and Law, Kyiv, Ukraine
Corresponding author E-mail: k.levadnaya@gmail.com

Paper received 23.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-13>

Abstract. The paper reveals the model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers under conditions of professional preparation. The main realization stages of the technology of cross-cultural competence formation in future hotel business managers under conditions of professional preparation have been characterized. The model structural constituents have been determined: components, principles, approaches, organizational and pedagogical conditions, criteria and levels of cross-cultural competence formation. The most efficient forms, methods and means of cross-cultural competence formation in future hotel business managers under conditions of professional preparation have been determined.

Keywords: model, cross-cultural competence, manager, hotel business, professional preparation.

With the entry of Ukraine into the European area, the hotel industry has been actively developing, attracting a large number of people with various cultural differences. Therefore, professional preparation necessitates internationalization of the views of the hotel industry specialists more often than not.

The structure of the most beneficial relations with representatives of the leading hotel world chains necessitates account for the differences in their cultures, mentality and national characteristics.

In this regard, the cross-cultural competence of the hotel business future managers acts as an instrument for adoption of effective organizational and managerial decisions in the hotel industry establishments. Their formation is aimed at the perspective development of the country's economy. This determines the relevance of cross-cultural competence of managers, the need for which is due to the emergence of social and cultural innovations.

Higher education of Ukrainian managers in the hospitality industry should train highly skilled professionals able to quickly adapt to their professional activities, effectively participate in international cooperation and adequately compete in the European labor market.

Therefore, it is necessary to strengthen the cross-cultural component in the educational process of professional training of future hotel business managers. In higher education institutions that train specialists for hotel business, the formation of cross-cultural competence in future hotel business managers within multicultural space becomes quite relevant. The cross-cultural competence formation in future hotel business managers contributes to improvement of the image and promotion of the hotel industry reputation.

Analysis of studies and publications has demonstrated significant contribution to the research of specialist professional preparation in the context of social transformations of such scientists as V. Andrushchenko, M. Ievtukh, I. Ziaziun, N. Nychkalo, V. Sydorenko, etc. Peculiarities of future spe-

cialist personality development have been considered by H. Ball, S. Sysoieva, V. Fedorchenko, N. Fomenko, etc., whereas the professional competence formation in future specialists have been investigated by L. Liubarets, A. Spitsyna, O. Shapran, etc. A number of scientists (L. Moroz, M. Skrypyuk, H. Tsekhmistrova, etc.) have studied the issues of managers training in Ukraine in the context of Bologna Agreement. The problems of culture formation in the professional activity of future managers have been tackled by A. Kazmerchuk and V. Liventsova.

Despite obvious significance of studies, the degree of elaborating the problem of cross-cultural competence formation in future hotel business managers remains insufficient. There is great demand for managers with formed professional culture in hotel industry as well as the necessity to improve the educational environment of their professional preparation. Therefore, the objective of the paper is the characteristics of cross-cultural competence formation in future hotel business managers in the process of their professional preparation.

Presentation of the main material. In the modern world, the activities of the hotel business manager are realized at the crossroads of cultures. Efficient cross-cultural management of the hotel business is created in partnership with representatives of other cultures and is based on recognition, respect for cross-cultural differences and formation of a common corporate value system that would be recognized and perceived by every business employee.

The term "cross-cultural" derives from the English word "cross", and means the interaction of different cultures and languages in a professional environment [1]. Nigel J. Holden considered culture as the most important resource in organization and as an object of cognitive management.

The basic principles of cross-cultural management, as formulated by Richard Gesteland in his book "Cross-cultural Behavior in Business" (Fig. 1) [3], may be taken as a basis for hotel business operations.

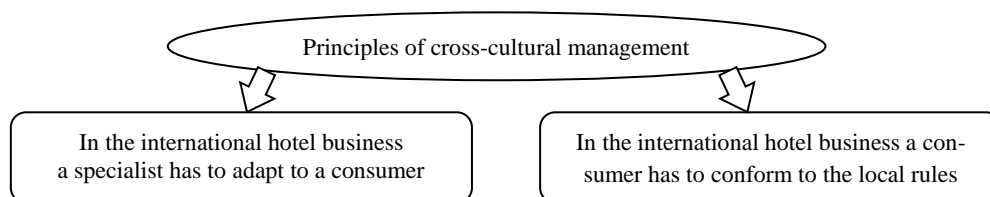

Fig. 1. Basic principles of cross-cultural management

Diversity and peculiarity of cultures are provided by competent HB managers. In higher education institutions, which train specialists for the hotel industry, the formation of

student cross-cultural competence is growing more urgent, which is manifested in understanding of the specifics of cross-cultural relations that arise in the multicultural space

when dealing with communicants that belong to more than two cultures.

The most characteristic areas of hotel business, where the intersection, interaction and collision of different cultures occur, are {4}:

- hotel business management;
- interaction of professional subcultures in hotel business;
- managing corporate values;
- hotel business communication in the external environment;
- hotel business marketing;
- managing human resources;
- relocation, employment and career growth in other region, country;
- interaction of regions of Ukraine.

Cross-cultural competence formation in future managers of hotel business is necessary because the national hotel industry has many regional, locally territorial peculiarities. Regional cultural and country-specific realities are important for hotel business.

Knowledge of the peculiarities of national culture and culture in the business sphere of other ethnic groups, nationalities, peoples, civilizations becomes rather significant, as the more diverse the cultured sphere of hotel business, the more apparent cross-cultural differences, the higher communicative obstacles, the more critical requirements to the cross-cultural competence of hotel business manager.

The following are the indices of cross-cultural competence of hotel business manager:

- awareness of manager's role in professional sphere of hotel business;
- continuous improvement of general and professional culture;
- increase of professional experience in managing business relations that arise in a multicultural environment: creation of tolerant interaction, successful communication, conditions of productive work and profitable business at the intersection of different business cultures;
- prevention and solution of intercultural conflicts within business environment.

Cross-cultural competence formation in future hotel business managers is associated with the improvement of the learning process itself focused on activating mental performance and forming professional skills of students.

An integral model is suggested to provide more efficient formation of cross-cultural competence in future managers in the process of professional preparation. Its structure consists of successive and interrelated elements and stages of the formation process during professional training at higher education institution (Fig. 2).

The target component of the model includes a social order, which is expressed in the need for professionals with formed professional culture in the hotel industry, thus the goal consists in the process of forming cross-cultural competence of future hotel business managers.

By specifying the purpose of the model, we have outlined a *task*: formation of educational-professional orientation and the leading motives of professional activity; provision of a set of knowledge, skills and abilities to achieve the quality and results of professional activity; formation of an individual style of future professional activity (Fig. 2).

Suggested model envisages realization of the main *functions* of the educational process of future hotel business managers (educational, motivational, developing, cognitive) and contains *components* (motivational, cognitive, pragma-

tist, reflexive, emotional-volitional). Components are closely interconnected [2].

The basic *principles* (scientificity; systematicity and succession; conscience, activity and independence; thoroughness; connection of theory and practice in educational process of professional preparation; motivational learning and accounting for personality individuality) and approaches (system, pragmatist, personality development, competency-based) have been determined.

The model depicts organizational-pedagogical conditions for forming cross-cultural competence of future hotel business managers: development of the individuality of future hotel business manager on the basis of educational process socialization with account for peculiarities of future professional activity in hotel business; organization of educational process focused on success motivation in future professional activity; combination of methodical principles of cross-cultural competence formation in future hotel business managers in the process of professional preparation and proper control of its formation.

The model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers contains a technological component, which includes the technology of professional culture formation: stages, forms, methods, means, etc. Implementation of the model of cross-cultural competence of future hotel business managers in the context of efficient professional activity under real working conditions requires the use of appropriate teaching methods, namely: lecture, seminar, practical session, independent and laboratory work, individual study, scientific conferences, trainings, brain rings, quizzes, business games, integrated and binary classes, excursions, etc. [2].

The following criteria of cross-cultural competence formation in future hotel business managers may be outlined: value-motivational attitude of a student toward the activity in hotel business; cognitive; pragmatist; reflexive.

Within the frames of our study, the technology of cross-cultural competence formation includes the following methods of control and correction (testing, questionnaire, self-control, consultations, individual tasks, interviews). Implementation of the model envisages the presence of specific results in forming cross-cultural competence of future hotel business managers, moving to a higher level of cross-cultural competence of future professionals from elementary to creative one (Fig. 2). Preparation should result in formation of cross-cultural competence of future hotel business managers.

Formation of cross-cultural competence in future hotel business managers is considered as a process of mastering stable, integrated and system professional knowledge that envisages the ability to apply them in new, non-standard situations, developing personality traits and general ethico-professional culture, which will ensure their efficient professional activity.

Elaborated model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers in the process of professional preparation (Fig.2) represents an efficient tool for designing professional training of skilled hotel industry manager in educational environment. This open model is constantly improved.

Therefore, the investigated model represents a complex system of interrelated elements. Stages of the study are aimed at the achievement of the goal of forming cross-cultural competence in future hotel business managers in the process of professional preparation through person-centered and competence-based training.

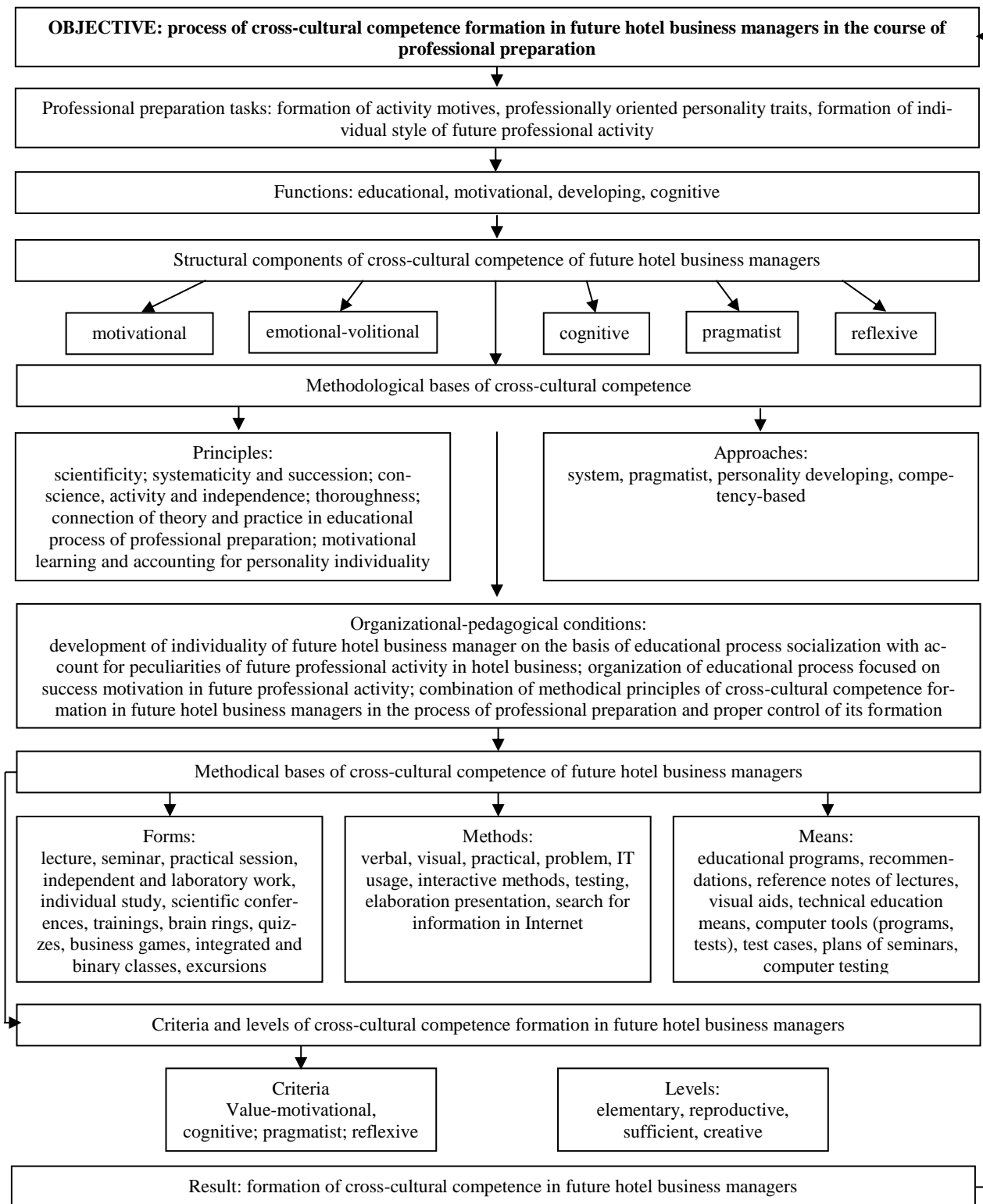

Fig. 2. Model of cross-cultural competence formation in future hotel business managers in the process of professional preparation.

In our opinion, further formation of cross-cultural competencies in future hotel business managers requires studying the peculiarities of introducing modern innovational educa-

tional technologies into the educational process, that take into account the direction of their professional preparation.

REFERENCES

1. Gordeyev RV Cross-cultural problems of international management [Electronic resource] / R.V. Gordeyev // Management in Russia and abroad. - №1. - 1998. - Access mode: <http://www.cfin.ru/press/management/1998-1/01.shtml>.
2. Liubarets V. V. Model and principles of formed professional competence of travel agents // V. V. Liubarets Herald of the Taras Shevchenko National University of Lugansk № 15 (250), Fifth, III, 2012
3. Myasoedov S.P. Cross-cultural management [Electronic resource] / S.P. Myasoedov // Management staff. - №7 – 2006. - Access mode: <http://www.top-personal.ru/issue.html?174>.
4. Shutkova E.Yu. "On Cross-Cultural Management". M: Bardo. 2007.

Формування готовності майбутніх ІТ-фахівців до професійної діяльності в процесі технічної підготовки

П. М. Малежик¹, Н. М. Зазимко², Г. В. Ткачук³

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м.Київ, Україна^{1,2}
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м.Умань, Україна³
Corresponding author. E-mail: petko@i.ua¹, zazymko@bigmir.net², tkachuk.g.v@udpu.edu.ua³

Paper received 11.11.18; Revised 15.11.18; Accepted for publication 18.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-14>

Анотація. На основі системного аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури наводиться теоретичне обґрунтування структури, змісту і сутності поняття «готовність до професійної діяльності майбутнього фахівця з інформаційних технологій», яка формується під час вивчення технічних дисциплін базового курсу підготовки. Методично обґрунтоване застосування такого підходу в навчанні забезпечує реалізацію дидактичного ланцюжка засвоєння знань, набуття умінь, вироблення навичок самостійної роботи. Структура професійної готовності розглядається як цілісне явище. Аналіз досліджень з проблеми інтеграції змісту освіти, а також різних підходів до неї, надав можливість виокремити рівні інтеграції і виявити їх функції, які спрямовані на формування цілісного сприйняття професійної діяльності. Показано, що взаємодія викладачів різних дисциплін сприяє формуванню конструктивістської парадигми, яка спрямована на здобуття нових знань і глибшого розуміння інноваційних ідей професійного розвитку молодого фахівця.

Ключові слова: *готовність до професійної діяльності, фахівці з інформаційних технологій, технічна компетентність, комп'ютерні технології, інтегроване навчання, міждисциплінарні зв'язки.*

Вступ. Одним із пріоритетних напрямів державної політики України є розвиток інформаційного суспільства та впровадження інформаційних технологій в усі галузі життєдіяльності людини. В зв'язку з цим виникає потреба в конкурентоспроможних фахівцях з інформаційних технологій, які здатні до засвоєння, генерування та практичної реалізації нових наукових ідей, розроблення та використання технічних пристроїв. Розв'язання проблем підвищення якості освіти здійснюється шляхом розвитку педагогічних систем – головних функціональних компонент освітньої системи, досягнення на цій основі високого рівня навчально-виховного процесу. Це значною мірою задається рівнем і характером розвитку навчального середовища (НС) – визначального компонента будь якої педагогічної системи, зумовлює, по суті, формування його якісного нового складу і структури [1, с.180].

У вдосконаленні змісту вищої освіти педагога орієнтуються на розвиток творчих здібностей студентів, рівень яких визначатиме професіоналізм фахівця. Результати аналізу досліджень дають змогу стверджувати про необхідність постійного стимулювання інтелектуального розвитку майбутніх ІТ-фахівців (фахівця з інформаційних технологій), задоволення їх потреб в актуальній, цілеспрямованій самостійній діяльності, формування в них моральних і психологічних якостей, які необхідні людині в умовах інформаційного суспільства. В свою чергу, питома вага інтегративних тенденцій у всіх напрямках діяльності сучасного суспільства зумовлює потребу в теоретичному обґрунтуванні та впровадженні у практику освіти інтегративного підходу, який наразі розвивається в педагогічних дослідженнях. Проте, ці наукові здобутки є розрізненими, вони потребують систематизації та узагальнення, дослідження генези та розвитку наукових шкіл із проблем інтеграції.

Огляд публікацій за темою. Загалом, технічна складова в професійній підготовці майбутніх вчителів інформатики розглядалася в дослідженні І. С. Войтовича [1], практично-технічна підготовка майбутніх учителів інформатики за умов змішаного

навчання ґрунтовно досліджена в роботі Г. В. Ткачук [2], професійно-орієнтоване навчання технічних дисциплін майбутніх фахівців комп'ютерних систем розглядалося Т. В. Бодненко [3], теоретико-методичні основи інтеграції змісту практико-технічної підготовки, зокрема, фахівців з комп'ютерної графіки і дизайну, обґрунтовані Д. О. Корчевським [4].

Аналіз вказаних джерел засвідчив, що нині у педагогічній науці приділяється належна увага проблемі технічної підготовки ІТ-фахівців, проте проблема становлення і розвитку інтеграційних процесів у педагогіці є малодослідженою, оскільки практично всі наукові розроблення обмежуються або теоретико-методологічними основами інтегративних процесів, або ж конкретними методичними розробками низьких рівнів інтеграції, зокрема міждисциплінарними зв'язками.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування ознак готовності майбутніх ІТ-фахівців до професійної діяльності у процесі вивчення ними низки технічних дисциплін.

Результати та їх обговорення. Підготовка є засобом формування готовності до діяльності, готовність є результатом і показником якості підготовки і реалізується та перевіряється у діяльності. Діяльність виступає метою підготовки і водночас виконує функції її регулювання та корекції [5, с.64].

Однією з інтегральних характеристик особистості, як суб'єкта навчання, є готовність до професійної діяльності. Спроможність фахівця досягати відповідного результату в наявних умовах, тобто ефективно виконувати професійне завдання, пов'язана з сформованістю визначеного рівня готовності до діяльності, яка і є по суті оптимальним станом для здійснення конкретного виду діяльності. Готовність до конкретної професійної діяльності залежить від сформованості психологічної структури діяльності та психологічних характеристик суб'єктів праці, їхнього професійного статусу [6].

Професійна підготовка передбачає отримання кваліфікованого і компетентного фахівця, який профе-

сійно здійснює свою діяльність. Така діяльність базується на основі професійної кваліфікації і компетентності в контексті певної професійної культури та існує у рамках заданої компетенції і досягає вищого прояву в майстерності як особливому способі інтеграції життя і професії. При цьому кваліфікацію і компетентність трактують як показники, що визначають особливості та риси фахівця у нормативній площині його професійної діяльності.

Професійна готовність розглядається як цілісне явище – складне особистісне утворення, багатопланова і багаторівнева система якостей, властивостей і станів, які в своїй сукупності дають певному суб'єктові змогу більш-менш успішно здійснювати діяльність.

Рис.1. Структура професійної готовності та її компоненти

Структура професійної готовності містить такі компоненти (рис.1):

- **мотиваційний** (професійні значимі потреби, інтереси та мотиви професійної діяльності);
- **орієнтаційно-пізнавальний** (знання та уявлення про зміст професії і вимоги до професійних ролей,

засоби вирішення професійних завдань, самооцінка професійної підготовленості);

– **емоційно-вольовий** (почуття відповідальності за результати діяльності, самоконтроль, вміння керувати діями як складовими процесу виконання професійних обов'язків);

– **операційно-дійовий** (мобілізація та актуалізація професійних знань, умінь і навичок, адаптація до вимог професійних ролей і умов діяльності);

– **настановно-поведінковий** (налаштування на високоякісну роботу).

Зазначимо, що в контексті нашого дослідження вагомими є дослідження О. Мороза [7], який визначає готовність як генералізовану схему функціональних компонентів. Він розглядає поняття «готовності» як психологічну підготовленість до виконання певної діяльності (потреба в діяльності, необхідність усвідомлення відповідності особистісних якостей вимогам діяльності, усвідомлена мотивація особистісних прагнень до певної спеціальності); теоретичну підготовленість до діяльності (наявність глибоких знань основ наук, відповідного рівня розвитку, знання вимог спеціальності до особистісних якостей і здібностей, володіння знаннями і методами постійного поповнення знань); практичну готовність до професії (вміння планувати й організувати роботу; вміння застосовувати набуті знання, вміння і навички на практиці, формування нових умінь і навичок); ідейно-політичну підготовку, світогляд і загальну культуру фахівця; необхідний рівень розвитку здібностей, які потребує та чи інша діяльність; професійно-визначену спрямованість особистості фахівця.

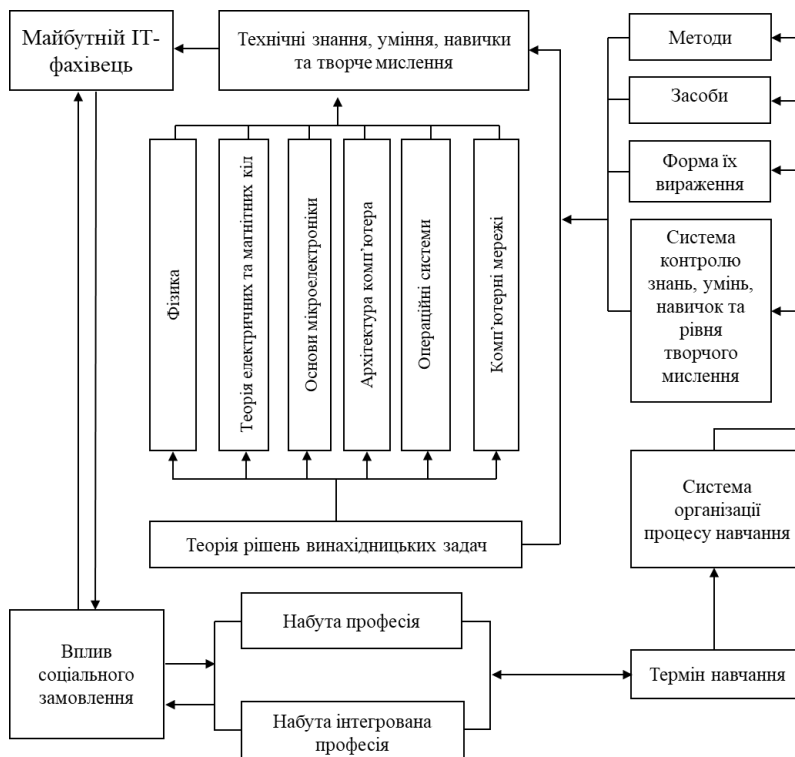

Рис.2. Схема інтегрованого розвивального навчання

На виявлення процесів інтеграції, які відбуваються в свідомості того, хто навчається спрямована концепція Ю. Самаріна – психофізіологічна теорія асоціати-

вно-рефлекторної природи розумової діяльності [8]. В основу цієї теорії покладено твердження автора, що будь-яке знання є асоціація, а система знань – система

асоціацій. Асоціації які виникають у процесі навчання він поділяє на такі види: локальні, частково системні, внутрішньо системні та міжсистемні, а визначення ролі різних асоціацій в ієрархічному розвитку системи знань надало змогу довести, що психологічною основою міждисциплінарних зв'язків є утворення міжсистемних і міждисциплінарних асоціацій, завдяки чому забезпечуються цілісність і систематичність навчання та системність знань студентів.

Інтеграція навчальних дисциплін є однією з дидактичних умов формування високого професійного рівня майбутнього фахівця, що складається із загального, спеціального та розвивального змісту. Загальний зміст є вже цілком усвідомленим та реалізованим у середній освіті, і полягає він, насамперед, у викладанні загальноосвітніх дисциплін, зокрема: математики, фізики, інформатики. Та не менш важливим є другий спеціальний зміст, який є необхідною умовою формування майбутнього ІТ-фахівця. Всі ці напрями знаходяться у взаємозв'язку, як показано на рис 2.

Система інтегративного змісту технічної підготовки, як свідчить педагогічний досвід її впровадження, надає змогу майбутнім ІТ-фахівцям поповнювати знання та розширювати практичні вміння і навички. Отже, засвоєння знань, практичних умінь стає передумовою формування конкурентно-спроможного професіонала. Розроблені нові дієві інтегративно-педагогічні концепції і системи доповнюють вже існуючі, не знецінюючи їх; трансформація компонентів здійснюється в такий спосіб, що зумовлює можливість збереження зв'язку між їх старими і новими властивостями. Інтеграція змісту сприяє реалізації наступності і здійсненню взаємовпливу традиційного та інноваційного аспектів змісту навчання, забезпеченню їх органічного зв'язку як в часовому вимірі, так і у вимірі на рівні міждисциплінарних зв'язків.

Аналіз досліджень з проблеми інтеграції змісту освіти, а також різних підходів до неї, дає можливість виокремити рівні інтеграції і виявити їх функції, які спрямовані на формування цілісного сприйняття професійної діяльності. Найголовніші з них:

– **змістовний рівень** – цілісне сприйняття професійної діяльності; створення умов для спадкоємності й безперервності в розвитку понять, до яких входять професійно-політехнічний об'єкт або технологічний процес, що виступають базою забезпечення єдності в інтерпретації загальнонаукових понять, встановлення зв'язку з практичною професійною діяльністю;

– **діяльнісний рівень** – реалізація наступності між учіннями, навичками і способами мислення, властивими різним дисциплінам; розвиток навичок аналітико-синтетичної та професійно-творчої діяльності; формування умінь вирішувати комплексні між предметні завдання, що вимагають пізнавальної взаємодії з об'єктами праці й виробництва;

– **ціннісно-розвивальний рівень** – усвідомлення процесу пізнання як особистісно значущого, розуміння суті й соціальної ваги своєї майбутньої професії. Формування і розвиток професійного інтересу, творчого ставлення до професійної діяльності, надання можливості саморозвитку, самореалізації і самоактуалізації в навчальній та професійній діяльності.

Таким чином, інтеграційний підхід до підготовки майбутніх ІТ-фахівців визначається як сукупність форм і методів, що характеризують процес і результат розвитку професійної компетентності, супроводжуються зростанням системності знань, комплексності вмінь студента, виражаються у теоретичній і практичній підготовленості та сприяють усебічному розвитку особистості. Процес технічної підготовки майбутніх ІТ-фахівців передбачає насамперед інтегративний підхід, адже за предметного підходу до змісту знань не рідко спостерігається їх створення, зокрема не відповідність форм, методів і змісту.

Для діагностики результатів створених інтегрованих курсів, навчальних курсів, метапредметів, інтегрованих моделей ми спиралися на методи, відібрані та запропоновані в роботі [9], оскільки вважаємо їх найбільш повними та ефективними. Виокремимо деякі з них:

– **аксіоматичний** – чітке визначення ключових понять, які використовуються в результаті інтеграції змісту навчання, зокрема правильне конструювання аксіом із первинних тверджень. Важливо, що поняття об'єднуються логічними, однозначними взаємозв'язками. Правильне виведення із системи аксіом подальших тверджень здійснюється через введення нових, складніших об'єктів на основі первинних понять і термінів за допомогою явних означень;

– **антиномний** – всі інтегровані об'єкти мають бути схожими між собою, оскільки будуються і функціонують на основі єдиних закономірностей і вимог. Тут кожний зінтегрований об'єкт є особливим та індивідуальним, має певні відмінності, зумовлені його змістом, метою, формами реалізації в навчальному процесі тощо;

– **герменевтичний** – метод близький до інтеграційного аналізу, адже в герменевтиці, як і в інтеграції головними є відношення між частиною і цілим, оскільки для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, а для розуміння окремих частин уже потрібно мати уявлення про суть цілого. У разі створення чи дослідження зінтегрованого об'єкту, співвідношення частин і цілого займають чільне місце;

– **гомеометричний** – розглядання зінтегрованого об'єкту розділеним на необмежену кількість різноякісних складових, кожна з яких, своєю чергою є необмеженою сукупністю. Тут інтегративне ціле виявляється як різноманітна єдність якісно відмінних одна від одної частин, що перебувають у паритетних стосунках, які виводяться один з одного, і не зводяться одна до одної. Водночас ці частини виводяться з цілого, але не зводяться до нього, як і ціле не зводиться до них. Проте, будучи рівноправними, частини цілого все таки підпорядковуються цілому. Цей факт є надзвичайно важливим в діагностиці зінтегрованого об'єкта різнорідних, незвідних елементів, об'єднаних спільною метою;

– **метод «широкого фронту»** – початковий опис найзагальніших характеристик системи, який згодом деталізується. Зінтегрований об'єкт має бути цілісною системою і відповідати вимогам принципу системності;

– **метод подвійного входження базисних компонентів в інтегративне ціле** – коли кожний з базисних компонентів будь-якої підсистеми змісту освіти входить у його загальну структуру двояко: як наскрізна лінія щодо структурних компонентів, та як один з явно виражених компонентів. Цей метод дає змогу розглядати компоненти зінтегрованого об'єкту одночасно як представників тієї чи іншої галузі діяльності, та як елементи інтегративного новоутворення, сформованого через об'єднання вибраних компонентів;

– **методи емпіричного аналізу** – коли проводиться аналіз уже сформованих дисциплін інтегративного характеру та вивчаються можливості побудови нових зінтегрованих об'єктів змісту професійної підготовки на основі наукових розроблень, адже, нині набагато важливіше діагностувати зінтегровані об'єкти, ніж створювати нові без належного теоретико-методологічного обґрунтування. Саме результати діагностики існуючих зінтегрованих об'єктів дають можливість виявити закономірності їх функціонування в реальних умовах навчального процесу;

– **методологічний експеримент** – перевірка використаних в процесі інтеграції змісту нових соціальних орієнтирів, ключових ідей наскрізного характеру, пізнавальних засобів тощо. Водночас передбачається функціонування одного і того самого зінтегрованого об'єкта за різних умов та фіксація результатів за допомогою діагностичних методик. Досить часто до методологічного експерименту відносять уявний експеримент, який не лише імітує навчальну частину чи професійну діяльність в її конкретних виявах, а й відтворює її загальні характеристики. Якщо в першому випадку методологічний інструментарій (знання, методи, вміння і навички) опосередковано виявляється через ситуації, то в уявному експерименті зазначені ситуації опосередковуються методологічним інструментарієм. Це підвищує роль методу уявного експерименту в дослідженні інтеграції змісту професійної підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Формування педагогічної системи як системи поглядів на явища чи процеси, передбачає як координацію, так і субординацію інтегративних зв'язків, коли більшість елементів системи визначається іншими її елементами та підпорядковується цілому. Тут окремі явища можуть бути цілими ієрархіями підсистем, які якісно відмінні від інших. Тому результатом інтегративного процесу однозначно є інтегративна система. Отже, виокремимо інтеграцію як єдиний процес взаємодії елементів, де водночас забезпечується системність кінцевого результату процесу та зберігаються індивідуальні властивості елементів інтеграції.

Інтеграційні процеси не тільки не заперечують, а зумовлюють процеси диференціації. Важливим результатом інтеграції є те, що внаслідок якісних перетворень елементів знань обсяг інтегрованих знань менший за обсяг елементів знань, що інтегруються. Це стає можливим завдяки уникненню дублювання знань у різних навчальних дисциплінах.

Основне покликання майбутніх ІТ-фахівців – стати розробниками систем, які задовольнятимуть потреби замовників. Уже у процесі підготовки у закладі вищої

освіти їх слід заохочувати та вмотивовувати до руху від традиційного погляду «одне рішення підходить всім» до інноваційного – «одне рішення не є рішенням».

Міждисциплінарний підхід у навчанні дає студентів зможу формувати зв'язки між ідеями і концепціями різних дисциплін. Студенти навчаються таким чином, щоб мати можливість застосувати знання однієї дисципліни у процесі вивчення іншої, що є одним із способів поглиблення навчального досвіду. Аналіз зарубіжних джерел засвідчує, що використання найбільш ефективного підходу до міждисциплінарного дослідження майбутнім фахівцям створює умови для вибору курсів, які мають інтерес для них, та побудови своєї міждисциплінарної траєкторії.

Важливе значення для міждисциплінарного підходу має процес встановлення зв'язків між різними поняттями. Наведемо деякі переваги цього процесу:

– студенти мають високу мотивацію, оскільки зацікавлені в продовженні вивчення тем, які їм цікаві. Знання стають значущими, цілеспрямованими і глибшими як результат досвіду навчання;

– студенти детально вивчають теми, тому що вбачають різноманітні перспективи використання засвоєних знань;

– у студентів розвиваються навички критичного мислення – вони виходять за межі дисципліни, щоб дослідити різні точки зору, порівнюють і протиставляють поняття у предметних галузях;

– студенти розвивають вміння синтезувати ідеї з різних точок зору та здійснювати пошук альтернативного способу оволодіння знаннями;

– вивчення теми в межах дисципліни мотивує студентів засвоювати нові знання в різних предметних галузях;

– у студентів формуються навички критичного мислення, синтезу і дослідження, які можуть бути застосовані у майбутньому;

– міждисциплінарні знання сприяють підвищенню творчого потенціалу.

Висновки. Загалом ефективно впровадження міждисциплінарного підходу пов'язане з потребою у співпраці педагогів та інтегрування їхнього досвіду у процес навчання. Взаємодія викладачів різних дисциплін сприяє формуванню конструктивістської парадигми, яка спрямована на здобуття нових знань і глибшого розуміння інноваційних ідей професійного розвитку молодого фахівця.

Основними чинниками інтеграції змісту технічної підготовки майбутніх ІТ-фахівців можна вважати такі: сформованість цілісної системи знань і вмінь застосовувати свою професійну компетентність у професійній діяльності; здатність до міждисциплінарного бачення і розв'язання професійних проблем; спроможність самостійно інтегрувати знання і способи мислення; вироблення навичок і вмінь виконувати професійно-творчу діяльність; гнучкість аксіосфери майбутніх ІТ-фахівців, її відкритість для дальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович І. С. Професійно-орієнтована технічна підготовка майбутніх учителів інформатики. Монографія. Київ: РВВ НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. 352 с.
2. Ткачук Г. В. Практично-технічна підготовка майбутніх учителів інформатики в умовах змішаного навчання : монографія. Умань : Соцінський М. М., 2018. 318 с.
3. Бодненко Т. В. Професійно-орієнтоване навчання технічних дисциплін майбутніх фахівців комп'ютерних систем: монографія. Черкаси: ІнтрولیгаТОР, 2016. 372 с.
4. Корчевський Д. О. Теоретико-методичні основи інтеграції змісту практико-технічної підготовки фахівців з комп'ютерної графіки і дизайну: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2004. 551 с.
5. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
6. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва : Наука, 1982. 186 с.
7. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпченко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. Київ: Педагогіка, 1997. 168 с.
8. Самарин Ю. А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников. 2-е изд., испр. Гатчина : Ленингр. обл. ин-т экономики и финансов, 2009. Вып.25, Ч.3. С. 53–60.
9. Чапаев Н. К. Структура и содержание теоретико-методологического обеспечения педагогической интеграции: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Уральский государственный профессионально-педагогический университет. Екатеринбург, 1998. 568 с.

REFERENCES

1. Voitovych I. S. Professionally-oriented technical training for future teachers of computer science. Monohrafiia. Kyiv: RVV NPU Dragomanov, 2013. 352 c. (in Ukr.)
2. Tkachuk H. V. Practically technical training future teachers of computer science in the conditions of blended learning: Monohrafiia. Uman : Sochinskyi M. M., 2018. 318 c. (in Ukr.)
3. Bodnenko T. V. Professional-oriented training of technical disciplines of future specialists of computer systems: Monohrafiia. Cherkasy: IntrolihaTOR, 2016. 372 c. (in Ukr.)
4. Korchevskiy D. O. Theoretical and methodological bases of integration of the content of practical training of specialists in computer graphics and design. Doctoral's thesis. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv, 2004. 551 c. (in Ukr.)
5. Dubaseniuk O. A. Theory and practice of professional educational activity of a teacher: Monohrafiia. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. Ivana Franka, 2005. 367 c. (in Ukr.)
6. Shadrykov V. D. Problems of systemogenesis of professional activity. Moscow : Nauka, 1982. 186 c. (in Rus.)
7. Moroz O. H., Slastonin V. O., Filipchenko N. I. Preparing a Future Teacher: Content and Organization. Kyiv: Pedahohika, 1997. 168 c. (in Ukr.)
8. Samaryn Yu A. Essays on the psychology of the mind. Features of mental activity of schoolchildren. Gatchina : Lenynhr. obl. yn-t ekonomyky y fynansov, 2009. Volume 25, Ч.3. Pp. 53–60. (in Rus.)
9. Chapaev N. K. The structure and content of the theoretical and methodological support of pedagogical integration. Doctoral's thesis. Uralskiy gosudarstvennyiy professionalno-pedagogicheskiy universitet. Yekaterinburg, 1998. 568 c. (in Rus.)

Formation of willingness of future IT specialists for professional activity in the process of technical training

P. M. Malezhyk, N. M. Zazymko, H. V. Tkachuk

Abstract. On the basis of the systems analysis of psycho-pedagogical and scientific-methodical literature, it was described the structure, content and essence of the concept of "readiness for the professional activity of the future specialist in information technologies", which is formed during the study of the technical disciplines of the basic course. The methodically grounded application of such an approach in training ensures the implementation of the didactic chain of knowledge, to acquisition the skills and forming the abilities of independent work. The structure of professional readiness is considered as a coherent phenomenon. The analysis of studies on the integration of the content of education, as well as various approaches to it, provided an opportunity to identify the levels of integration and identify their functions, which are aimed at forming a holistic perception of professional activity. It is shown that the interaction of teachers of different disciplines contributes to the formation of a constructivist paradigm, which is aimed at gaining new knowledge and understanding the innovative ideas of the professional development of a young specialist.

Keywords: *willingness for professional activity, IT professionals, technical competence, Computer Technology, integrated learning, interdisciplinary connections.*

Соціально-особистісна та професійно-технічна спрямованість іншомовної підготовки як чинник формування готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення

Л. Г. Теремінко

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tereminkolarisa@gmail.com

Paper received 27.11.18; Revised 02.12.18; Accepted for publication 05.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-15>

Анотація. У статті проаналізовано потенціал соціально-особистісної та професійно спрямованої іншомовної підготовки у формуванні готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення. З'ясовано, що інтеграція змісту професійної та іншомовної підготовки, соціально-особистісна й професійно-технічна спрямованість вивчення іноземної мови сприяє творчій самореалізації особистості майбутнього фахівця з інженерії програмного забезпечення, активізації його внутрішніх резервів, розвитку індивідуальності та потенційних здібностей, професійної та іншомовної компетентності, що, у свою чергу, впливає на формування готовності до професійної мобільності.

Ключові слова: *готовність до професійної мобільності, фахівець з інженерії програмного забезпечення, соціально-особистісна та професійно спрямована іншомовна підготовка, Інтернет-ресурси, ІКТ, метод проектів.*

Вступ. Підготовка професійно мобільних фахівців з інженерії програмного забезпечення, готових до творчої діяльності на всіх етапах життєвого циклу розробки систем, від їх конструювання до впровадження, є актуальною проблемою сьогодення. Соціально-особистісна та професійно-технічна спрямованість іншомовної підготовки є важливим чинником формування готовності до професійної мобільності, що дає змогу змоделювати предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, сприяє формуванню стійкої мотивації до навчання та готовності до професійної мобільності, розумінню сенсу свого соціального й професійного розвитку.

Короткий огляд публікацій з теми. Теоретичні основи викладання іноземної мови у вищій технічній школі в умовах неперервної освіти розробляли Л. Абдрахманова, Т. Абрамкіна, Ж. Айтуганова, Т. Алдонова, А. Багрова, Н. Гальскова, Н. Гез, Є. Зіміна, М. Івкіна, О. Мартинова, Є. Соловова, Л. Конопляник, І. Бім, І. Зимня, Г. Китайгородська, Є. Пасов, Т. Хатчінсон та ін.

Формування професійної мобільності фахівців ВЗО в процесі іншомовної підготовки досліджували Л. Меркулова, О. Кердяшова, В. Стичкова, О. Старшинова, М. Вотінцева, Н. Чіжова, В. Солоненко.

Однак, аналіз психолого-педагогічних праць свідчить про те, що проблема формування готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення в процесі іншомовної підготовки досі ще не досліджувалась.

Актуальність окресленої теми та її недостатня розробленість зумовили постановку **мети** статті: проаналізувати потенціал соціально-особистісної та професійно спрямованої іншомовної підготовки у формуванні готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення.

Матеріали та методи. Для розв'язання завдань нашого дослідження було використано теоретичні (вивчення наукової літератури, аналіз, синтез, систематизація) і емпіричні (спостереження, бесіда, анкетування, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду) методи.

Результати та їх обговорення. Аналіз професійної

діяльності та підготовки фахівців з інженерії програмного забезпечення, наукових досліджень проблеми готовності до професійної мобільності, опитування респондентів в процесі констатувального експерименту дають можливість визначити поняття «готовність до професійної мобільності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення». На нашу думку, це інтегративна якість особистості, що означає здатність та уміння мобілізувати свої зусилля для пристосування до умов професійної діяльності, технологічних процесів і змін, що в ній відбуваються, а також підвищення своєї освіченості та кваліфікації. Вона передбачає усвідомлення постійної потреби вибору та вивчення різних методів та технологій розробки програмного забезпечення, здатність до виконання різних посадових обов'язків в межах професійної діяльності, полягає в самоаналізі та самооцінці, прагненні професійно розвиватися, досягати успіху. Це інтегративне динамічне новоутворення в структурі особистості майбутнього фахівця, що виражає відкритість до змін, ступінь усвідомлення сутності мобільності та проявляється в аналітичному способі мислення, вмінні оцінити ситуацію, співставити її зі своїми можливостями, потребами, установками та мотивами професійного саморозвитку.

Особистісно та професійно спрямована іноземна мова має потужний дидактичний потенціал у формуванні готовності до професійної мобільності. Володіння іноземною мовою розширює можливості самореалізації сучасного фахівця, робить його професійний портрет гармонійним, доповнюючи такими особистісними та професійними якостями, як комунікабельність, допитливість, ерудиція, здатність творчо мислити, своєчасно і адекватно реагувати на зміни, працювати в команді, приймати самостійні нестандартні рішення, генерувати нові оригінальні ідеї, вирішувати творчі завдання.

Підібраний нами соціально-особистісний та професійно орієнтований зміст навчального матеріалу з іноземної мови розкриває досвід професійної мобільності в Україні та за кордоном, затребуваність готовності до неї в сучасних умовах, особливості та специфіку майбутньої професійної діяльності. Автентичні

та адаптовані тексти, що спираються на міжпредметну інтеграцію з профільними дисциплінами, дають можливість поглиблювати знання з таких предметних галузей інженерії програмного забезпечення, як: операційні системи та людино-машинний інтерфейс; бази даних; інформаційні системи; конструювання, моделювання, архітектура та проектування програмного забезпечення; безпека комп'ютера, програм та даних; мультимедійні засоби та ін. Опанування фахової термінології, поглиблення навичок вивчаючого та переглядового читання формують самоосвітню компетенцію майбутніх фахівців, дають змогу вивчати нові технології розробки програмного забезпечення іноземною мовою, що підвищує конкурентоспроможність та готовність до професійної мобільності. Робота з фаховою літературою розвиває навички самостійної роботи, вміння ефективно користуватися довідковою літературою, аналізувати, синтезувати та реферувати прочитане. Актуальна, варіативна, проблемно-дискусивна тематика, підбір типових мовленнєвих ситуацій професійного спілкування, статті з періодичних видань та епізоди з фільмів, що демонструють останні науково-технічні досягнення в галузі інженерії програмного забезпечення, дають можливість занурення в контекст майбутньої професійної діяльності, активізують пізнавальну та інтелектуальну діяльність, розвивають критичне мислення.

Навчальний посібник «Professional English. Fundamentals of Software Engineering» з грифом міністерства МОН, розроблений автором дослідження з метою використання на практичних заняттях з англійської мови професійного спрямування, висвітлює основну тематику профільної підготовки фахівців з інженерії програмного забезпечення. До його складу входять дванадцять розділів, присвячених конкретним питанням зазначеної галузі. Основу кожного розділу складають автентичні тексти фахової тематики, які супроводжуються англо-українськими словниками для введення професійної лексики та комплексом передтекстових і післятекстових вправ різного спрямування (лексичних, лексико-граматичних, комунікативних), націлених на закріплення та контроль засвоєння студентами навчального матеріалу, що сприятиме їх майбутній професійній, інженерній і науковій діяльності в умовах глобалізованого світу. Посібник завершується розділом «Supplementary Reading», який містить додаткові оригінальні тексти з поясненням важких для розуміння та перекладу словосполучень, призначених для самостійного опрацювання під час аудиторної роботи. Аудиторна та самостійна робота з посібником занурює в контекст майбутньої професійної діяльності завдяки інтеграції змісту іншомовної та професійної підготовки, сприяє розвитку мотивації до оволодіння іншомовною професійною компетентністю, дає впевненість в своїх силах, розвиває прагнення до саморозвитку з метою досягнення творчої самореалізації і неповторності, що є основою для переходу особистості на більш високий рівень самосвідомості та відповідає вимогам до сучасного професійно мобільного фахівця.

Особистісно орієнтоване навчання забезпечує розвиток індивідуальних здібностей майбутнього фахівця як суб'єкта спілкування й взаємодії, та ґрунтується

на наступних принципах:

- визнання навчання, як визначального джерела (детермінанти) розвитку професійної особистості майбутнього фахівця;

- розкриття індивідуальності студента й створення найбільш сприятливих умов для розвитку і формування особистості за допомогою заздалегідь визначених у нормативних документах (запланованих) якостей, властивостей, здібностей;

- розуміння розвитку (вікового, індивідуального), як накопичення знань, вмінь, навичок (збільшення їх обсягу, ускладнення змісту) і оволодіння соціально-значущими еталонами у вигляді понять, ідеалів, зразків поведінки;

- навчання кожного студента на рівні актуалізованих потенційних можливостей, виділення типових характеристик особистості та пристосування навчання до типологічних особливостей різних груп [1, с. 71-72].

Варіативність змісту навчального матеріалу, можливість вибору різноманітних методів, форм та засобів навчання сприяють розвитку соціально-особистісної складової готовності до професійної мобільності. Використання на заняттях з іноземної мови ситуацій повсякденного життя, наприклад, знайомство, самопрезентація, працевлаштування, покупка житла, транспорт, громадське харчування, обговорення проблем, пов'язаних з облаштуванням на новому місці, удосконалює навички діалогічного та монологічного мовлення, розвиває здатність до іншомовної комунікації. «Соціальний контекст, у якому відбувається обговорення теми занять, породжує особливі емоційно-мотиваційні імпульси, котрі допомагають визначити координати власної діяльності. При цьому, діалогічна взаємодія викладача і студентів ґрунтується на взаєморозумінні та повазі, що зумовлені дидактичним положенням про залежність ефективності навчально-виховного процесу від організації оптимального педагогічного спілкування та сприяють розвитку творчого потенціалу, забезпеченню особистісно-формульованої функції» [1, с. 72-73].

Диференціація та структурування мовного навчального матеріалу за рівнями його засвоєння, можливість зміни текстів вправ, змісту завдань, оновлення їх тематики, з одного боку, створюють умови для своєчасного реагування вищої школи на суспільні зміни, з іншого - розвивають психологічну та соціальну адаптивність майбутнього фахівця.

Науковець Л. Меркулова [2] виділяє основні підходи до відбору особистісно орієнтованого змісту іншомовної підготовки:

- компонентний склад змісту навчання в інтересах розвитку вільної активної особистості містить не лише знаннєвий, але й діяльнісний компонент та спрямований на розвиток досвіду творчої діяльності й ціннісні орієнтації;

- при відборі іншомовного змісту навчання в більшій мірі враховуються інтереси й актуальні для сучасних студентів проблеми (текстовий матеріал, теми для обговорення, залучення аудіовізуального матеріалу, Інтернету);

- відбір матеріалу передбачає деяку надлишковість і виділення двох рівнів (рівня пред'явлення і рівня

опитування, який трохи нижче рівня пред'явлення), що дозволяє здійснювати диференційований і навіть індивідуальний підхід до навчання, ставить студентів у ситуацію вибору, спонукає до більшої самостійності та активності;

- націленість на розвиток студентів, в тому числі інтелектуальний, вимагає проблемної подачі матеріалу, що має знаходити відображення в підручниках - основних «носіях» змісту навчання; те саме стосується спеціальних завдань на розвиток рефлексії, яка сприяє становленню самосвідомості та самооцінки особистості;

- при відборі змісту важливо передбачити такі матеріали, які апелюють до особистого досвіду студентів, їх почуттів та емоцій, спонукають їх до порівнянь і зіставлень, висловлення власної думки, що стимулює розвиток критичного мислення, ціннісних орієнтацій.

Варіантами індивідуалізації є:

- диференціація навчання, тобто групування студентів на основі їх окремих особливостей або комплексів цих особливостей для навчання за кількома окремими навчальними планами та (або) програмами;

- індивідуалізація навчальної роботи у групі;

- проходження навчального курсу в індивідуальному темпі, прискорення (акселерація) або уповільнення (ретардація).

Таким чином, диференціація дає можливість розділити контингент студентів на окремі групи за будь-якою ознакою (ознаками), а індивідуалізація - надати можливість кожному студенту максимально реалізувати свої можливості. Найбільш ефективно враховувати можливості і потреби людини дозволяють професійно орієнтовані технології навчання, в яких технологічні компоненти процесу навчання і формування професійно важливих якостей диференціюються з урахуванням різних властивостей і якостей особистості [2, с. 241].

Індивідуалізація навчання при відборі змісту навчального матеріалу обумовлює обов'язкове врахування не тільки індивідуально-психологічних особливостей особистості студентів (їх темперамент, риси характеру, емоційно-вольові якості та ін.), рівня підготовки з іноземної мови, а й особливостей їх зорового сприйняття, пам'яті, уяви, співвідношення наочно-образного і логічно-абстрактного мислення. Інтегративний зміст іншомовної підготовки сприяє створенню насиченого професійно орієнтованого освітнього середовища, забезпечує стійку мотивацію до процесу формування готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців.

Оскільки готовність до професійної мобільності передбачає здатність майбутнього фахівця до швидкого пошуку, аналізу й продуктивного застосування інформації, оперативного вибору ефективних способів виконання завдань як репродуктивного, так і творчого характеру, зміст навчального матеріалу повинен відповідати вимогам швидкості та непередбачуваності під час виконання поставлених завдань. Ефективними також є завдання різних рівнів складності, дотримання часової обмеженості їхнього виконання, а також запровадження організаційних форм навчання змагального характеру, що потребує вияву активності та

вольових якостей.

Інтернет-ресурси є потужним джерелом соціально-особистісного й професійно спрямованого змісту іншомовної підготовки, що дає змогу підготувати професійно мобільного фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти та інноваційної діяльності. Використання сучасних освітніх Інтернет-ресурсів допомагає реалізувати особистісно орієнтований підхід у навчанні, забезпечує його індивідуалізацію й диференціацію з урахуванням можливостей майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення та рівня їх підготовки, дає змогу створення сприятливого середовища для ефективного засвоєння навчальної інформації, розвитку мовленнєвих навичок та поглиблення необхідних вмінь. Оскільки комунікативна компетентність – одна з важливих вимог до майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення, що забезпечує їх професійну мобільність, то метою навчання іноземній мові є формування умінь орієнтуватися в іншомовному середовищі й адекватно спілкуватися в різних ситуаціях для ефективного виконання запропонованих завдань. Здатність майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення до комунікації розвивається шляхом залучення їх до вирішення реалістичних, змістових завдань, що стимулює створення оригінальних висловлень, підвищує їх впевненість у собі, робить їх більш самостійними та відповідальними за просування до кінцевого результату у навчанні. Позитивний вплив на іншомовну підготовку фахівців має той факт, що Інтернет пропонує низку спеціальних технічних засобів, спрямованих на поліпшення сприйняття інформації. Завдяки використанню Інтернет-ресурсів викладач у змозі охопити повний спектр основних складових мовленнєвої компетентції, а саме формування та розвиток фонетичних, лексичних та граматичних навичок. Інтернет розвиває соціальні й психологічні якості фахівців з інженерії програмного забезпечення та відіграє важливу роль у створенні сприятливої для продуктивного навчання атмосфери [5, с. 54].

Засоби ІКТ забезпечують широку зону контактів, можливість спілкування через Інтернет з будь-якою людиною, незалежно від її просторового розташування, вони є доступними у будь-який зручний час.

Особливо доцільним є використання матеріалів Інтернет при роботі над проектом. Для вирішення проектного завдання студенти повинні володіти такими вміннями:

- інтелектуальними: вміння працювати з інформацією, з текстом (виокремлювати головну думку, проводити пошук, аналіз інформації), з різноманітним довідковим матеріалом;

- творчими: вміння генерувати ідеї, знаходити багато варіантів вирішення проблеми, прогнозувати наслідки рішень;

- комунікативними: брати участь у дискусії, відстоювати свою точку зору, вміння лаконічно висловлювати думки [4].

Метод проектів формує вміння особистості самостійно обирати рішення, розвиває дослідницьку та креативну діяльність майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення. Наведемо приклади таких проектів: «Співбесіда на посаду розробника ІТ ком-

панії», «Професійні конфліктні ситуації», «Нарада розробників», «Аналіз вимог до програмного забезпечення» тощо. Перед навчальною групою ставилась мета: відповідно до назви проекту («Співбесіда на посаду розробника ІТ компанії») успішно пройти співбесіду на зазначену посаду. Студенти розробляли детальний план своєї презентації, резюме, визначали умови реалізації поставленої мети, обговорювали її у сформованих за бажанням малих групах (3 - 5 осіб) та представляли проект у вигляді ділової гри.

Під час роботи над проектом студенти самостійно виділяли із заданої викладачем або іншими групами ситуації професійні проблеми, розподіляли їх на підпроблеми, визначали методи, засоби та шляхи вирішення цих проблем. Захист проектів відбувався групами та передбачав широке обговорення запропонованих рішень.

Квазіпрофесійна діяльність (ділові та професійні ігри, аналіз та імітація конкретних професійно-комунікативних ситуацій, навчальні дискусії) в процесі обговорення проектів розвивали професійне мислення та мовлення.

Висновки. Отже, інтеграція змісту професійної та іншомовної підготовки, соціально-особистісна й професійно-технічна спрямованість вивчення іноземної мови сприяє творчій самореалізації особистості майбутнього фахівця з інженерії програмного забезпечення, активізації його внутрішніх резервів, розвитку індивідуальності та потенційних здібностей, мотивації до самовдосконалення й самоосвіти, що зумовлюють формування готовності до професійної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаврухіна Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх авіаційних диспетчерів у вищих навчальних закладах авіаційного профілю : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Київ, 2015. 223 с.
2. Меркулова Л. П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка : дис. ... докт. педаг. наук : 13.00.08 / Самара, 2008. 455 с.
3. Міхненко Г. Е. Формування інтелектуальної мобільності майбутніх інженерів в умовах освітнього середовища технічного університету : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04/ Київ, 2016. 245 с.
4. Правдина М. В. Интеграция общетехнической и иноязычной подготовки как средство формирования инженерной культуры студентов технического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02, 13.00.08 / Н. Новгород, 2006. 183 с.
5. Теремінко Л. Г. Використання інтернет-ресурсів в іншомовній підготовці майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення з метою формування готовності до професійної мобільності. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Košice, Slovakia, 2018. Vol. 6, No. 6/2018. P. 53-55.

REFERENCES

1. Lavrukhnina T. V. Forming communicative competence of future air traffic controllers in aviation higher educational institutions : Ph.D. thesis : 13.00.04 / Kyiv, 2015. 223 p.
2. Merkulova L. P. Forming professional mobility of technical specialists by means of a foreign language: doctoral thesis : 13.00.08 / Samara, 2008. 455 p.
3. Mikhnenko H. E. Forming intellectual mobility of future engineers in the technical university educational environment: Ph.D. thesis : 13.00.04/ Kyiv, 2016. 245 p.
4. Pravdina M. V. Integration of general technical and foreign language training as a means of forming engineering culture of technical university students : Ph.D. thesis : 13.00.08 / N. Novgorod, 2006. 183 p.
5. Tereminko L. H. Using Internet resources in future software engineers' foreign language training with the purpose of forming readiness for professional mobility. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Košice, Slovakia, 2018. Vol. 6, No. 6/2018. P. 53-55.

Socially personal and professionally oriented foreign language training as a factor of forming readiness for professional mobility of future software engineers

L. H. Tereminko

Abstract. The article analyzes the potential of socially personal and professionally oriented foreign language training in forming readiness for future software engineers' professional mobility. Integration of the content of professional and foreign language training, socially personal and professionally technological orientation of studying a foreign language proves to facilitate the creative self-realization of the future software engineer, activate his internal reserves, develop individuality and potential abilities, professional and foreign competence, which, in turn, affects the formation of readiness for professional mobility.

Keywords: readiness for professional mobility, software engineer, socially personal and professionally oriented foreign language training, Internet resources, ICT, project method.

Peculiarities of developing professional competencies of commodity trading experts in construction

P. V. Zakharchenko, O. M. Gavrysh, O. P. Yudicheva

Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: tkd362@ukr.net

Paper received 09.11.18; Revised 13.11.18; Accepted for publication 15.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-16>

Abstract. The article considers modern approaches and possibilities of using a competency-based approach for training commodity specialists for construction area. A brief description of the pedagogical research in Ukraine which is devoted to the implementation of a competency-based approach during study has been given. The key professional competencies required for commodity trading experts in construction have been formulated and substantiated. The main directions for expanding and deepening of professional competencies of the commodity specialists who are trained by higher educational establishments of Ukraine have been outlined.

Keywords: *competency, competency-based approach, commodity research, commodity trading experts, construction.*

Introduction. The National Strategy of Education Development in Ukraine for the period up to 2021 [1] states that the key task of education in the XXI century is the development of thinking oriented towards the future. This document reasons that the modern labor market requires from a graduate not only to have profound theoretical knowledge, but also the ability to apply it independently in non-standard, constantly changing life situations, the transition from a knowledge society to the society of life-competent citizens. One of the strategic directions of state policy in the field of education is to modernize its structure, content and its organization on the grounds of a competency-based approach.

A brief overview of publications on the topic. A significant amount of pedagogical research in Ukraine is devoted to the implementation of a competency-based approach in study, as well as to the development of such a system of diagnostic tools, which will be used not only to evaluate the knowledge and skills of a graduate of a higher school, but to assess his/her competence and competencies. In their works, scientists pay considerable attention to the deep essence of this approach.

The author of the paper [2] believes that in modern science there is a steady tendency not only to establish the concept of "a competency-based approach", but also to understand its essence, since the implementation of this approach is based on the awareness that social progress doesn't depend only on economic growth – it is also dependant on the level of personal development. The author concludes about the necessity of the transition from the qualification that a specialist acquires once and for all to the competency that allows to change professional activities due to social and economic changes, dynamics of the labor market, and the concept of the Bologna process. In the work [3] the emphasis is placed on the fact that a competency-based approach determines the result-based education. Competence is the goal of educational activity, and competency is a measure, degree, completeness of its achievement by a specific educational actor. The ultimate result of learning is the development of people's competencies, the transfer of emphasis from the level of knowledge of the people involved in study to their ability to apply the information to solve practical problems.

The author of the paper [4] emphasizes that competency should not be opposed to knowledge, abilities or skills. The concept of competency is wider than the concepts

mentioned above. It contains the outcomes of learning (knowledge and skills), a system of values, habits, etc.; Competencies are formed in the process of learning, not only at secondary and higher schools; they are also influenced by the family, friends, work, politics, religion, culture, etc. The paper [5] states that the existing standards of higher education are based on the qualification model of a specialist. As a result of this, a knowledge component dominates in the standards; these standards can't assess the quality of education on the basis of such indicators as readiness of graduates for future professional activities and the level of professional motivation.

The program competencies are classified into general and special (professional, subject-oriented) ones. General competencies include competencies that characterize knowledge, abilities, and skills that are universal by nature and are acquired within a particular educational program. Professional competencies are the key competencies that are used to get any professional degree of training and are directly related to the special knowledge necessary to carry out the core professional activities.

Commodity trading experts have played and play a key part in organizing trade in non-food and food products. They have always had an important mission - to provide consumers with high-quality and safe goods in the fullest and widest assortment. At present, there is a significant expansion of the area for the use of commodity specialists in Ukraine; the considerable attention is paid to the list of key professional competencies that future professionals acquire during their training.

Taking into account the requirements of the present time, it is justified to use a competency-based approach in the educational process of higher schools of the commodity profile in the context of training specialists for trade. The authors of the paper [6] state that the introduction of a competency-based approach in the system of training specialists can solve urgent issues that exist today in the field of national higher education and are related to training of modern commodity specialists. According to the authors, this will allow the following:

- to improve the quality of training specialists of this profile and to extend the level of their professional competencies to the needs of modern markets;
- to develop a more thorough theoretical and methodological approach to assortment development, quality and safety of non-food products and radical reorganization of

its own educational and methodological base of training commodity specialists at higher schools on this basis.

Table 1. Characteristics of key professional competencies of a commodity expert in construction

№	Name and characteristics of competency
1.	Knowledge of the basic terms and concepts related to the technology of manufacturing, purpose, assortment, quality assessment of construction products
2.	Knowledge of classification, properties and areas of application of construction products
3.	Ability to distinguish and provide a commodity-specific characteristic of basic properties of construction products
4.	Ability to distinguish and characterize the composition of construction products, peculiarities of their manufacturing and application
5.	Knowledge of the main factors influencing quality and safety of construction products
6.	Ability to carry out an expert research on quantity and quality of construction products with drawing a substantiated conclusion
7.	Knowledge of the causes of defects in construction products and the ability to assess their impact on quality
8.	Knowledge of peculiarities of labeling and packing of construction goods made in Ukraine and abroad
9.	Knowledge of the peculiarities of the use of construction goods
10.	Knowledge of the current normative documentation on construction goods and the ability to use it
11.	Ability to conduct sampling and to assess quality and safety of construction products

The work [7] is devoted to study of modern approaches and possibilities of using a competency-based method for training commodity experts at higher educational establishments of Ukraine. The conclusions on the urgent need for conducting in-depth commodity research of the issues related to the formation and evaluation of key professional competencies of commodity specialists have been made. The authors of the paper [8] have substantiated the content and the list of key professional competencies of commodity specialists in trade, as well as have paid attention to the way these competencies comply with the requirements of the modern domestic market. The peculiarities of developing professional competencies of com-

modity experts in knitting have been considered in the work [9]. This work gives a number of reasons determining the necessity of using a competency-based approach and the contextual form of training for preparing commodity specialists.

market or supermarket departments, and trade firms. Under these conditions, the need for commodity specialists with certain key professional competencies is undeniably substantiated and very important.

In the work [10], the peculiarities of the professional activity of commodity trading experts in construction are generalized. In accordance with the specifics of the activity and the object this activity is aimed at, some basic professional competencies of Bachelors of the commodity profile have been defined; their practical activity will be aimed at the organization of trade in construction products.

The purpose of the article is to reveal the aspects of a competency-based approach in education as the focus area of its modernization and to analyze the peculiarities of developing professional competencies during training commodity trading experts in construction.

Materials and methods System analysis, generalization of data comparison from the research issue based on the study of scientific pedagogical and methodological literature, pedagogical experiment.

Results and discussion. Construction products are a special group of non-food products whose range is constantly expanding and renewed due to the use of modern raw materials and innovative production technologies. This group of goods is aimed not only at an individual consumer, but also at special construction companies and firms involved in construction, arrangement, repair of various premises. Therefore, construction products are often sold through a number of specialized stores, hyper After all, only professionals can skillfully and thoughtfully form a range of types and subtypes of construction products, understand all the nuances of labeling, evaluate quality, focus on safety of certain goods and provide advice about their use and storage conditions to consumers. Table 1 outlines the main key professional competencies of commodity specialists whose future professional activity will be related to trade in construction products.

Table 2. Characteristics of competencies required for conducting expert studies and determining quality and safety of construction products

Name of competency	Degree of a specialist's training		
	Bachelor	Master	Doctor of Philosophy
Knowledge of basic terms and concepts related to the technology of manufacturing, purpose, assortment, assessment of quality of construction products	Knowledge of basic terms and concepts	Full understanding of the essence of basic terms and concepts	Complete understanding of the deep essence of basic terms and concepts, their logical connection and comparison at the domestic, European and world level
Ability to conduct sampling and to assess quality and safety of construction products	Ability to carry out sampling and organoleptic quality assessment	Ability to carry out sampling, quality assessment using organoleptic and certain physical and chemical indicators	Ability to conduct sampling, quality assessment using organoleptic, physical and chemical indicators as well as safety indicators with the help of modern equipment
Ability to assess the composition of construction products	By labeling, external features	With the help of chemical methods	With the help of physical and chemical methods
Ability to apply construction products in buildings and carcasses	In accordance with the instructions	In accordance with the instructions, taking into account the features of buildings and carcasses, as well as external and internal negative environmental factors	Analysis of domestic and world experience. Providing scientifically substantiated recommendations for application

It is clear that the trade sector needs commodity experts of different degrees of professional training - Bachelors, Masters and Doctors of Philosophy. Their competencies are similar while differing in their depth, which is due to the content of training at higher schools (Table 2).

The list of competencies necessary for assessment of the quality and safety level, the structure of assortment, properties of construction products requires further substantiation, refinement and specification, taking into account all peculiarities of training commodity trading experts in construction. These competencies must be reconsidered and compiled with the needs and demands of the product market in order to form a result-oriented specialist.

Competency in a certain field is a combination of relevant knowledge and skills that allow a reasonable assessment of a particular area and effective performance in it. But one can draw conclusions objectively, reasonably and comprehensively only provided that a certain area is maximally studied both at the domestic and world level. To prepare a modern commodity trading expert in construction, who will quickly respond to changes in the market of building technologies and goods, have a complete picture of manufacturers and suppliers and assess quality of their products is impossible without the experience gained by specialists of similar area in the leading countries worldwide.

Graduates of higher educational establishments of the commodity profile can extend their professional competencies during seminars, short-term lecture courses on specific educational disciplines at the universities with

similar specialties all over the world. This process can be facilitated by bilateral cooperation agreements and exchange of students. The combination of professional competencies acquired in home educational institutions and obtained while studying abroad can lead to a positive synergistic effect resulting in the formation of a highly skilled and highly-demanded specialist.

However, only the student fluent in foreign languages, especially in the language for specific purpose, can go that way. The correct and unambiguous understanding of the terms and concepts when it comes to building materials, products and structures will contribute to the proper application of the gained key professional competencies by a commodity trading expert while fulfilling basic professional tasks. In this case, we can talk about the close relationship of general and professional competencies.

Conclusions. Nowadays it is necessary to work on the formulation, substantiation and specification of professional competencies of commodity trading experts in construction, to comply these competencies with the needs of the modern market of construction goods, which undergoes constant changes. To expand the range of key professional competencies of future commodity experts students should practice the experience of mastering certain special disciplines at foreign higher schools with related specialties. The prerequisite for commodity trading experts in construction to acquire professional competencies is a good command of a foreign language, which is very important for a person's mobility and mastering best practices.

ЛИТЕРАТУРА

1. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
2. Часникова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607.
3. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти // Педагогічна наука. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2009. 2, С. 41–51.
4. Яшук С. Компетентнісний підхід у підготовці магістрів технологічної освіти // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2012. 2, С. 341–348.
5. Фурдуй С.Б. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціальної сфери // Молодий вчений, 2017. 3 (43), С. 485–489.
6. Пушкар Г. О., Семак Б. Д. Особливості використання компетентнісного підходу у ЗВО сфери вітчизняної торгівлі // Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 20–22 березня 2018 р.). Полтава: ПУЕТ, 2018, С. 329–332.
7. Галик І. С., Семак Б. Д. Компетентнісний підхід – основа професійної підготовки товарознавців у вищих навчальних закладах // Вісник Львівського торговельно-економічного університету, 2017. 18, С.16–21.
8. Галик І. С., Ніколайчук Л. Г., Семак Б. Д. Експертиза професійних компетентностей товарознавців сфери торгівлі // Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 20–22 березня 2018 р.). Полтава: ПУЕТ, 2018, С. 329–332.
9. Пахолук О. В., Галик І. С., Семак Б. Д. Формулювання професійних компетентностей товарознавців торговельного трикожного підприємства // Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 20–22 березня 2018 р.). Полтава: ПУЕТ, 2018, С. 350–354.
10. Захарченко П. В., Юдічева О. П., Алавердян Л. М. Компетентнісно-орієнтований підхід до підготовки фахівців з товарознавства та комерційної діяльності в будівництві // Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет – конференції (м. Полтава, 19–20 квітня 2018 р.). Полтава: ПУЕТ, 2018, С. 44–46.

REFERENCES

1. On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021: Decree of the President of Ukraine dated June 25, 2013 № 344/2013 // Legislation Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
2. Chasnykova, O. V. Competency approach in education as the basis of its reform. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607.
3. Hulay, O. I. Competency approach as the basis of a new education paradigm // Pedagogical sciences. Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, 2009. 2. P. 41–51.
4. Yashchuk, S. Competency approach in preparation of masters of technological education // Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University. 2012. 2. P. 341–348.
5. Furdui, S. B. Competence Approach in Higher School in

- Ukraine: Development and Implementation of Ideas in the Training of Specialists in the Sphere of Socionomics // *Young Scientist*, 2017. 3 (43). P. 485–489.
6. Pushkar, H. O., Semak, B. D. Features of the use of a competent approach in the area of domestic trade // *Urgent Issues of the Theory and Practice of Commodity Expertise: Conference papers 5th International Scientific and Practical Internet Conference (Poltava, March 20–22, 2018.)*. Poltava: PUET, 2018. P. 357-360.
 7. Galyk, I. S., Semak, B. D. Competence Approach - the Basis of Professional Training of Commodity Research Specialists in Higher Educational Institutions // *Visnyk of Lviv Trade and Economic University*, 2017. 18. P.16–21.
 8. Galyk, I. S., Nikolaychuk, L. H., Semak, B. D. Expertise of professional competencies of merchants in the sphere of trade // *Urgent Issues of the Theory and Practice of Commodity Expertise: Conference papers 5th International Scientific and Practical Internet Conference (Poltava, March 20–22, 2018.)*. Poltava: PUET, 2018. P. 329–332.
 9. Pakholyuk, O. V., Galyk, I. S., Semak, B. D. Formulation of professional competencies of commodity traders of a commercial knitting enterprise // *Urgent Issues of the Theory and Practice of Commodity Expertise: Conference papers 5th International Scientific and Practical Internet Conference (Poltava, March 20–22, 2018.)*. Poltava: PUET, 2018. P. 350–354.
 10. Zakharchenko, P. V., Yudicheva, O. P., Alaverdyan L. M. Competency-oriented approach to the training of specialists in commodity research and commercial activities in construction // *Network Business: Becoming, Problems, Innovations: Conference papers 8th International Scientific and Practical Internet Conference (Poltava, April 19–20, 2018.)*. Poltava: PUET, 2018. P. 44–46.

PSYCHOLOGY

Психологічний аналіз особистісно-професійної спрямованості студентів на етапі первинної професіоналізації

С. І. Білозерська, С. О. Мащак

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна
Corresponding author. E-mail: lana_sun@meta.ua

Paper received 18.11.18; Revised 22.11.18; Accepted for publication 24.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-17>

Анотація. В статті проаналізовано етапи дослідження професіоналізації майбутнього педагога. Звернуто увагу на особистісно-професійну спрямованість майбутніх педагогів як суб'єктів професійної діяльності та особливості ставлення студентів до своєї професійної діяльності. Подається авторське розуміння даного процесу та виділяються його рівні. Визначені рівні дали можливість охарактеризувати не тільки індивідуальні особливості студентів, а й обґрунтовано визначити, яку віддачу слід очікувати від студентів при тих умовах, які створені у вищому педагогічному закладі, а також зрозуміти, які з мотиваційних умов необхідно змінити перш за все. Виокреслюються подальші шляхи вдосконалення та підвищення ефективності професійного розвитку майбутніх вчителів. В статті проаналізовано етапи дослідження професіоналізації майбутнього педагога. Звернуто увагу на особистісно-професійну спрямованість та особливості ставлення студентів до своєї професійної діяльності.

Ключові слова: мотивація, особистісно-професійна спрямованість, професіоналізація, суб'єкт педагогічної діяльності, профпридатність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Спеціальна фахова підготовка розвиває зацікавленість людини у професіоналізації, яка є реальним поступом у становленні суб'єкта професійної діяльності. У широкому соціальному змісті професіоналізація – це створення і розвиток суспільних інститутів, а також правил і норм, пов'язаних з формуванням професійної структури суспільства, у вузькому – процес формування професійних груп, що мають специфічні інтереси й цінності та процес формування професійних позицій і ролей [1]. Забезпечуючи придатність і готовність індивіда до виконання тієї або іншої професійної ролі, професіоналізацію можна розглядати «як процес наближення стану професійної діяльності особистості до професіограми (об'єктивних характеристик професійної діяльності, напрацьованих суспільством), до еталону моделі фахівця» [6, с.63].

Виходячи з інтерпретації психологічної сутності професіоналізації, а також з власних теоретичних міркувань про основні її характеристики, важливим видається питання дослідження особистісно-професійної спрямованості студентів в процесі професійного навчання у виші. Недооцінка рівня особистісно-професійної спрямованості майбутнього педагога та неврахування її особливостей при організації освітнього процесу в педагогічному навчальному закладі призводить як до небажаних змін у структурі особистості студента, так і до суттєвих недоліків у його професійній підготовці.

Аналіз останніх досліджень. Професійне становлення та мотивація, формування професійних ролей, знань і навичок, а також питання психологічного забезпечення діяльності та розвитку фахівця розглядається у працях Г. Балла, М. Боришевського, С. Максименка, В. Москальця.

Р. Миленковою охарактеризовано структурні компоненти самоосвіти як категорії, педагогічні умови та складності реалізації процесу формування механізму самоосвіти як компоненту особистісно-професійного розвитку студента у навчально-виховному процесі [4]. Звернуто увагу на основні завдання професійно-

особистісного саморозвитку: формування у студентів здатності мислити неординарно, вироблення навичок обґрунтування власних позицій і життєвих цінностей, розвиток уміння співпрацювати, вступати у партнерський діалог, виявляючи при цьому толерантність, педагогічний такт, доброзичливість та ін. [5]

На думку В. Ямницького, оволодіння навичками та вміннями емоційної саморегуляції діяльності студентів в комплексі (розвиток педагогічної техніки, психологічного тренінгу зі складання ситуації успіху та аутогенного тренування), найбільш ефективно сприяють професійному становленню майбутнього фахівця [7].

У працях К.Роджерса, І.Річардса, К. Чарнецькі, D. Super, M.Y. Vahn виокремлюються такі основні напрями професійного розвитку: розвиток професійної спрямованості та необхідних здібностей; професіоналізація й удосконалення психічних процесів і станів; вироблення життєвої позиції і конкретизація життєвих планів; підвищення рівня самостійності й відповідальності; зростання рівня вимог у сфері майбутньої професії; етичний, естетичний і духовний розвиток; підвищення ініціативи і творчості; формування психологічної готовності до професійної діяльності; підвищення питомої ваги самовиховання і формування якостей, необхідних у майбутній діяльності.

Численні дослідження (Т.Іванова, А.Левін, Н.Кузьміна), присвячені діяльності студентів ВНЗ, показали наявність низки негативних явищ, сформованих у системі професійного становлення. Так, Т. Іванова, А.Левін [2] досліджуючи мотивацію професійного вибору студентів, встановили збільшення частки зневірених у своєму професійному виборі студентів (задоволеність своїм вишом знижується при переході з курсу на курс). Вчені констатують факт зниження інтересу до навчання при переході на старші курси, збільшення частки студентів, незадоволених своїм професійним навчанням. Виявлено також, що професійна діяльність сприймається студентами як далека, зовнішньо

нав'язана діяльність, що освоюється лише в силу необхідності [2].

Як бачимо, вчені по-різному описують зміст, структуру професійного становлення та розвитку студента. Ці різноманітні описи не стільки суперечать, скільки доповнюють один одного, відбиваючи всю багатогранність зазначеної проблеми. Тому для нас важливим є розгляд питання оптимізації процесу навчання та вдосконалення професійної підготовки майбутнього педагога з урахуванням особистісних якостей та особливостей його професійної діяльності.

Мета статті: з'ясування сутності професіоналізації майбутнього педагога, в основі якої лежить його розвиток як члена професійної спільноти та аналізі рівнів особистісно-професійної спрямованості майбутніх педагогів як суб'єктів професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу Сучасні підходи до структурування професіоналізації вчителя дають можливість виокремити два різні її аспекти: перший пов'язаний із вдосконаленням умов праці вчителя; другий – розвиток професійних вмінь, так як вдосконалення умов праці не завжди веде до розвитку педагогічної майстерності, а, навпаки, може сприяти автоматичному виконанню діяльності. Метою педагогічної освіти є підготовка фахівця, здатного до застосування інновацій, який постійно підвищує свій професійний рівень і самовдосконалюється. Сказане, ще раз підтверджує те, що діяльність викладача вищої школи вимагає не тільки грамотного знання свого предмета, але й всебічної педагогічної підготовленості, глибоких психологічних знань, володіння різноманітними прийомами та методами й методами викладання.

Знання і розуміння викладачем ВНЗ закономірностей і тенденцій процесу професіоналізації стимулюватиме готовність студента до продуктивного та творчого вирішення майбутніх професійних завдань і формування у майбутніх педагогів того рівня конкурентоспроможності, що дозволить їм активно включатись в освоєння професійної діяльності та творчо й продуктивно вирішувати майбутні професійні завдання.

Узагальнюючи наявні підходи до проблеми періодизації професійного розвитку, можна визначити наступні етапи професіоналізації:

1. Допрофесіоналізму (особистісне та професійне самовизначення, виникнення професійних інтересів, формування професійної мотивації в ході освітнього процесу). Її критерієм є соціально і психологічно обґрунтований вибір професії.

2. Професійного становлення (первинна професіоналізація, освоєння професії, професійна адаптація та індивідуалізація професійної діяльності). Ціль цієї стадії – репродуктивне засвоєння професійних знань, навичок і умінь; подальший розвиток самовизначення в обраній професії; самоусвідомлення правильності зробленого вибору та узгодження між собою життєвих і професійних цінностей, цілей, установок.

3. Професійне вдосконалення (розвиток і вдосконалення професійної діяльності на переддипломній практиці і в ході державної атестації випускників). Він пов'язаний з процесом активного входження в професію. Критерієм цього етапу є досить високі показники діяльності, визначений рівень розвитку професійно важ-

ливих характеристик і психологічний комфорт, прагнення до само актуалізації.

4. Реалізація особистості в професії. Цей етап характеризується високим рівнем самореалізації, творчим виконанням професійних функцій, володіння професійними духовними цінностями, орієнтаціями і їх дотримання, засвоєння на високому рівні вищих зразків засобів праці, вироблених у професії; удосконалення психофізіологічних та психологічних особливостей професіонала.

Н. Кузьміна зазначала, що «...праця ефективна тільки за наявності смислу професійної діяльності. Сукупність смислів утворює систему особистісних духовних цінностей людини, її особистий професійний менталітет, її індивідуальне професійне кредо. Важливо, щоб людина володіла смислотворчістю, тобто вмiла черпати все нові й нові смисли зі своєї професії. Якщо рівень смислотворчості низький, то вчитель пасує перед найменшими труднощами» [3, с.107]. Таким чином, весь процес професійного навчання у вищій повинен бути спрямований на формування навичок у майбутнього вчителя професійного самовизначення, бо усвідомлення правильності вибору професії є стимулом для подальшого професійного розвитку. Гуманітарні, фундаментальні, спеціальні та психолого-педагогічні дисципліни, що викладаються у педагогічних вищих навчальних закладах повинні орієнтуватися на майбутню професію студента, формувати й розвивати професійні якості, що забезпечують високу ефективність його професійної діяльності.

Серед умов, які впливають на процес становлення майбутнього педагога, і які діють на означених рівнях, слід зважати на такі:

1. Ціннісне ставлення до професіоналізму: врахування даного фактору підвищить рівень суспільної, фахової, особистісної значущості професіоналізму як якісної характеристики діяльності, зокрема, педагогічної. Необхідно не тільки змінити уявлення студентів про професіоналізм як про цінність, але й забезпечити умови для професійного зростання фахівців (сьогодні можна спостерігати відсутність чіткої системи відбору студентів у вищі навчальні заклади та відсутність заохочення як до вибору спеціальності, так і під час навчання).

Проте слід наголосити, що в період професійного навчання, на етапі первинної професіоналізації може проявлятися і псевдопрофесіоналізм. Основними його причинами виступають, з одного боку, невідповідність індивідуальних характеристик вимогам педагогічної діяльності, несформованість педагогічних здібностей, недостатній розвиток здатності визначати бар'єри, що перешкоджають професійному розвитку, відсутністю сформованого індивідуального стилю діяльності, розрив між реальним образом професіонала й існуючим у суспільстві еталоном, з іншої – низький рівень наукової кваліфікації викладачів.

2. Престиж педагогічної професії, що забезпечить академічну свободу учителя і зорієнтованість на дитину. Сьогодні ми спостерігаємо явище падіння соціального статусу педагога, старіння психолого-педагогічних і предметно-методичних знань у професійній діяльності вчителів, так як великий відсоток працівників освіти зі стажем понад 20 років.

3. Соціальна домінантність педагога, що передбачає необхідність наявності високого рівня відповідальності

за результати своєї праці, почуття обов'язку перед суспільством в цілому і перед окремими людьми.

Вказані умови дозволяють стверджувати про залежність стабільності та ефективності процесу самовдосконалення в процесі навчання у ВНЗ як від освітнього рівня, так і від індивідуальних особливостей особистості студента.

Особливості процесу професіоналізації та аналіз змістово-процесуальних утворень студентів дозволили з'ясувати значущість майбутньої професії для них, потреби у спілкуванні, схваленні та виділити чотири групи мотивів вибору педагогічної діяльності:

1) вузькоособистісні мотиви вибору професії вчителя (любов до основного предмету);

2) мотиви, що перебувають поза сферою педагогічної діяльності (отримати диплом, відсутність інших варіантів вибору);

3) пізнавальні мотиви, що характеризуються стійкими професійними інтересами та здатністю виконувати свої обов'язки.

Виділені групи студентів спонукали нас до складання мотиваційного портрету студента, як майбутнього педагога. Для цього ми скористалися методикою діагности спрямованості особистості Б. Баса (опитувальник Смедкала-Кучера). Даний опитувальник спрямований на діагностику особистісної та професійної придатності, що поєднує у собі рівень внутрішньої свободи у ситуації вибору і здатності приймати відповідальність за процес та результат своєї діяльності.

Система критеріїв дозволила визначити особливості професійної спрямованості, яка виражалась наступними рівнями: амбівалентним, низьким, середнім та високим.

Таблиця 1. Рівні сформованості особистісно-професійної спрямованості майбутнього педагога

Рівні	Показник професійної спрямованості	К-сть студентів, %
Амбівалентний	Незадоволені процесом навчання, власним життям та собою; переважання зовнішньої мотивації. Пасивність щодо особистісного та професійного розвитку. Наявність внутрішньо особистісних конфліктів, високий рівень тривожності, невпевненість у власних силах; низький рівень саморегуляції, самооцінки та самоконтролю	7,7
Низький	Відсутність власної точки зору, низький рівень реалізації особистісних та професійних планів. Нездатність будувати міжособистісні відносини; слабка орієнтація щодо професійних здатностей, реалізації професійних планів. Невміння відстоювати власну точку зору. Низький рівень професійного та особистісного самовизначення.	29,8
Середній	Вирізняються групо центричним типом спрямованості. Прагнення до спілкування та педагогічної взаємодії. Переважання внутрішніх мотивів, зокрема ситуативних, пізнавальна активність. Середній рівень щодо особистісного та професійного саморозвитку.	35,7
Високий	Високий рівень внутрішньої мотивації, вміння регулювати власну діяльність у відповідності до соціальних норм. Високий рівень пізнавальної активності в процесі професійного самовизначення та саморозвитку. Особистісна зрілість: адекватність самооцінки, самоконтролю, саморегуляції та рівня домагань.	26,75

За результатами емпіричного дослідження можна стверджувати, що у більшості студентів – майбутніх педагогів виявився середній рівень особистісно-професійної спрямованості, яка відображає інтенсивність, з якою студенти прагнуть до педагогічної взаємодії та підтримки гармонійних стосунків, що часто перешкоджає виконанню певних професійних завдань. Вони вирізняються потребою в емоційному спілкуванні, тому проявляють інтерес не до кінцевого результату, а розвитку самої спільної діяльності; інших сприймають як своїх партнерів і прагнуть до їхнього розвитку і виховання. Для них характерне цілеспрямоване засвоєння системи знань, практичних навичок та умінь, образів виконання рухів, дії, діяльності у вибраній професійній діяльності.

Студенти, в яких виявлено низький рівень спрямованості (29,8%) сильно спрямовані на себе, тому характеризуються як люди неприємні, агресивні, догматичні, інтровертовані, підозрілі, ревниві, консервативні, невпевнені в собі. Вони очікують безпосереднього задоволення (винагороди) тільки для себе незалежно від роботи, яку виконують, тому їм важко буде втілити освітні цілі у навчально-виховний процес.

Амбівалентний рівень (7,7%) характеризує студентів, які є умовно професійно непридатними до педагогічної діяльності. Вони найчастіше зайняті собою, своїми переживаннями і мало уваги будуть звертати на потреби своїх учнів. Такі студенти відрізняються від інших мотивами власного благополуччя, прагнення до престижу і

переваги. Амбівалентні вчителі будуть щиро прагнути бути «хорошими» педагогами, але бути хорошими для них означає бути улюбленими усіма без винятку і, постійно перебуваючи в центрі уваги, отримувати схвалення. Негативні сторони їх амбівалентності виявляються у випадку конфліктної ситуації, коли будь-хто з учнів чи колег відмовляється ними захоплюватися.

За сприятливих умов професійної освіти такі студенти, не усвідомлюючи свою амбівалентність, можуть домогтися певних позитивних результатів у педагогічній діяльності.

Майбутні педагоги, яким притаманний високий рівень спрямованості, відрізняються переважанням мотивів, пов'язаних з досягненням як власної мети так і навчальної мети групи (класу учнів). Вони можуть інтенсивно й захоплено працювати, успішно опановуючи нові навички та вміння, домогтися високих досягнень у самонавчанні та самовихованні та у навчанні та вихованні своїх учнів. Прагнуть опанувати різні педагогічні технології. У них постійне прагнення завдати блага іншим, вміння реалізувати у відповідних умовах власні потенції. У них виражене прагнення до розкриття власних можливостей, сил, здібностей та до професійного зростання й творчого самовираження.

Визначені рівні особистісно-професійної спрямованості студентів дали можливість охарактеризувати не тільки індивідуальні особливості студентів, а й обґрунтовано визначити, яку віддачу слід очікувати від студентів при тих умовах, які створені у вищому педагогічному

закладі, а також зрозуміти, які з мотиваційних умов необхідно змінити перш за все.

Емпіричні дані засвідчили, що значна кількість студентів продемонструвала недостатній рівень розвитку особистісно-професійної спрямованості на етапі первинної професіоналізації, що зумовлює пошук адекватних психолого-педагогічних умов її оптимізації. Серед них можна визначити наступні:

1. Процес професіоналізації буде оптимальним, якщо досягнення освітніх цілей і задач буде реалізуватися через активізацію індивідуального стилю діяльності студентів: чим швидше він буде включений в педагогічну діяльність як суб'єкт навчання, розвитку і виховання, тим швидше оволодіє практичними професійними і морально-психологічними методами і формами роботи.

2. Для професіоналізації важливе глибоке вивчення студентами теоретичних курсів з психології і педагогіки, значення яких знижується через зосередженість їх викладання на теоретичних знаннях, які, на думку інших, недостатньо пов'язані з безпосередньою практичною діяльністю студентів в школі. (практика без сучасної теоретичної підготовки, ґрунтовних наукових знань не може забезпечити розвиток професіонала).

3. Узгодженість взаємодії школи і вищого педагогічного закладу відповідно профорієнтації. Залучення студентів в різноманітні види профорієнтаційної діяльності

в школах з метою корекції мотиву вибору професії вчителя та науково-дослідної діяльності; формування готовності вчителів до проведення педагогічних досліджень.

4. Спеціальне формування у майбутніх педагогів здібності до антиципації імовірнісних варіантів майбутнього як ключової ланки у структурі психологічного механізму процесу професіоналізації.

Отже, для організації освітнього простору в педагогічному університеті слід акцентувати увагу на розвиток особистісно-професійних якостей та особистісно-професійної спрямованості студентів на етапі первинної професіоналізації, здійснювати пошук адекватних психолого-педагогічних умов її оптимізації.

Висновки. Навчальна діяльність у виші є провідним засобом професіоналізації майбутнього педагога, що надає можливість удосконалювати й розширювати його особистісні й професійні якості. Виступаючи рушійною силою професійного розвитку, професіоналізація, по-перше, сприяє засвоєнню важливої соціальної ролі – «професії», яка має визначений статус і престиж; по-друге, дозволяє передбачити придатність і готовність студента до виконання уже професійної ролі.

Перспектива подальших досліджень вбачається у дослідженні впливу професійних цінностей і пріоритетів на особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білозерська С.І. Стратегії та моделі професіоналізації майбутнього педагога. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога. Монографія / за ред. проф. М.В. Савчина. – Дрогобич, 2014. – С. 133-151.
2. Иванова, Т.А., Левин, А.Я. Мотивация учебной деятельности студентов // Психологические механизмы регуляции поведения и оптимизации трудовой и учебной деятельности: Межвуз. сб. / под ред Г.С. Шляхтина. - Горький: Горьк. гос. ун-т, 1987. С. 77 - 84.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
4. Миленкова Р. В. Готовність до самоосвіти як компонент

- особистісно-професійного розвитку студентів та проблеми її формування [Текст] / Р. В. Миленкова // Теоретичні питання науки, освіти та виховання науки : збірник наукових статей. – Київ, 2011. – Вип. 43. – С. 31–34.
5. Мирончук Н.М. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Київ, 2013. – Випуск 76. – С. 209-214.
6. Поваренков Ю.П. Психология профессионального становления личности. - Курск: КГПИ, 1991. – 174с.
7. Ямницький В.М. Здатність до саморегуляції як основа професіоналізації спеціаліста /ВМ Ямницький// - Психологія: реальність і перспективи, 2013. – С.26-29

REFERENCES

1. Bilozerska S.I. Strategies and models of future teacher professionalization. Personally-professional development of future teacher. Monograph/by edit prof. M.V.Savchyn.–Drohobych 2014.p. 133-151.
2. Ivanova, T.A., Levin, A.Ya. Motivation of students learning activities// Psychological mechanisms of behavior regulation and optimization of labor and educational activities: Intercollegiate sb. /by edit. Kh.S. Shliakhtyna. - Horkyi:Horkyi. State univer., 1987. p. 77 - 84.
3. Kuzmina N.V. The professionalism of the personality of the teacher and master of industrial training / N.V.Kuzmina. – M.: High school, 1990 – 119 p.
4. Milienkova R. V. Readiness for self-education as a component of personal and professional development of students and problems

- of its formation [Text] / R. V. Milienkova// Theoretical questions of science, education and science education: collection of scientific articles. – Kyiv, 2011. – Public. 43. – p. 31–34.
5. Myronchuk N.M Professional-personally self-development of the future teacher: the essential characteristics and ways of formation. // New learning technologies: scient.-Methodical collect. – Kyiv, 2013. – Publication 76. – p. 209-214.
6. Povarienkov Y.P. Psychology of the professional development of personality. - Kursk: KSPU, 1991. – 174p.
7. Yamnytskyi V.M. Ability to self-regulation as the basis of specialist professionalism/V.M. Yamnytskyi// - Psychology: Reality and Perspectives, 2013. – p.26-29

Psychological analysis of personally-professional orientation of students at the stage of primary professionalization S. I. Bilozerska, S. O. Mashchak

Abstract. The article analyzes the stages of the study of the professionalization of future teachers. The attention is paid to the personal professional orientation of future teachers as subjects of professional activity and especially the attitude of students towards their professional activities. The author's understanding of this process is presented and its levels are defined. The level identification has made it possible to characterize not only the individual characteristics of the students, but also to reasonably determine what kind of feedback should be expected from the students under the conditions established in higher educational institutions, as well as to understand which of the motivational conditions should be changed first of all. Further ways of improving and increasing efficiency of the professional development of future teachers are outlined.

Keywords: motivation, personal professional orientation, professionalization, subject of pedagogical activity, professional integrity (competency).

Асиміляція цінності успіху як мотиваційна основа життєвої стратегії сучасної молоді

Д. С. Черняк¹, Т. І. Кадлубович²

¹Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: daryna1804@gmail.com

Paper received 23.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-18>

Анотація. Метою статті є аналіз проблеми цінності успіху як мотиваційної основи життєвої стратегії сучасної молоді на основі дослідження сприйняття успіху студентами-першокурсниками одного з технічних закладів вищої освіти України. У статті робиться спроба узагальнити погляди сучасних студентів на поняття «успіх», «успішна людина», «приси успішної людини». Зазначено, що для сучасної молоді прагнення до успіху є однією з провідних життєвих цінностей, мотиваційною основою життєвої стратегії.

Ключові слова: успіх, успішність, риси успішної людини, філософія успіху.

Філософія завжди була покликана допомагати людям зрозуміти світ та дати відповіді на найважливіші питання, які постають перед ними. Такими були проблеми створення світу, першооснови, сенсу буття, екзистенціальні питання тощо. У сучасному динамічному інформаційному суспільстві зростає увага до проблем успіху та успішності, успішної людини та особистості. Кожен член суспільства намагається досягнути успіху, стати успішним. В медійному вимірі все частіше вдаються до обговорення показників рейтингів успішних країн, регіонів, продажів, підприємств, компаній, бізнесменів, політиків тощо. Численні психологічні тренінги пропонують навчити як досягти вершин успіху, який пов'язують із матеріальною складовою, обіцяють розкрити «формулу» успіху. Тому залучення категорії «успіх» у філософський дискурс є закономірним у низці спроб розібратися в одвічних питаннях: «Як мені прожити гарне життя?», «Як досягнути щастя?», «Як стати успішним?».

Підвищена увага до категорії «успіх» та прагнення людей досягнути успіху викликала до життя масу популярної психологічної та бізнес-літератури: «1001 шлях до успіху», «Алхімія успіху», «Астроуспіх», «Пристає до успіху», «Мова успіху», авторами яких є бізнесмени, мільйонери та громадські діячі (Б. Гейтс, В. Говард, К. Гоулдер, Д. Карнегі, С. Паркінсон, Е. Сабат, Д. Фокс, Н.Правдіна, Ю.Щербатих та ін.).

Сучасні науковці наполягають на тому, що категорія «успіх», хоча і є «міждисциплінарною», вивчена недостатньо системно та комплексно. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень присвячених проблемі успіху дозволяє виділити ключові питання вивчення цього феномену: зокрема, визначення сутності, історичного генезису поняття «успіх», дослідження мети, світоглядної основи, критеріїв, різновидів, ціни, шляхів досягнення успіху, успішності в історії європейської та вітчизняної культури. Зокрема, аналізуючи наукові публікації з даної проблематики, можна прослідкувати, що поняття «успіх» розглядається переважно в історичному контексті (Н.Нефьодова, Ю.Курицька, Д.Канарський, Є.Караханян та ін.). Досліджуються психологічні механізми та фактори досягнення успіху (О.Валяєва, Л.Балецька та ін.), робиться спроба класифікації (Д.Бухоменкова, Є.Караханян та ін.).

«Успіх» є фундаментальним поняттям та комплексним соціокультурним феноменом, що проявляється в різних контекстах: філософському, соціальному, психологічному, управлінському, освітньому. Але недостатньо вивчений феномен «успіх» як філософська проблема та екзистенційна цінність, мотиваційна основа життєвої

стратегії сучасної людини.

Серед дослідників і досі немає одностайності щодо визначення змісту поняття «успіх». Якщо звернутися до етимології поняття успіх, то можна побачити, що успішність пов'язана зі здатністю встигати реалізовувати свої плани вчасно. Успіх – «показник того, наскільки людина відбулася як особистість», «це отримання максимального результату при найменших витратах енергії, часу, зусиль, що відповідає внутрішнім глибинним потребам людини та супроводжується переживанням задоволення». [4, 7]

Прагнення до успіху (ділового, життєвого, соціального) посідає чільне місце в системі ціннісних орієнтацій сучасної людини. Метою статті стало вивчення феномену «успіх» як мотиваційної основи життєвої стратегії на основі аналізу результатів анкетування студентів-першокурсників різних спеціальностей (майбутні хіміки, дизайнери, ІТ-спеціалісти, економісти) одного з технічних закладів вищої освіти України. Досягнення життєвого успіху для людини означає реалізацію своїх найвагоміших бажань і прагнень, а тому завданням опитування стало з'ясування питань змісту понять «успіх», «успішність», визначення рис успішної людини та шляхів досягнення успіху в сучасному суспільстві очима студентів-першокурсників. Саме бажання здобувати освіту може слугувати показником прагнення реалізувати себе в соціумі та досягти в майбутньому професійного успіху.

Матеріалами дослідження стали відповіді студентів-першокурсників на питання анкети «Що таке успіх?». Методами дослідження є анкетування, кількісний та якісний аналіз емпіричних даних, порівняння та узагальнення результатів. В опитуванні брало участь 128 студентів-першокурсників.

Переважна більшість респондентів визначає успіх як результат наполегливої, цілеспрямованої, систематичної праці, яка дає позитивний результат. Так 44% студентів визначили успіх як позитивний результат праці, 29% вказали, що успіх – це досягнення мети. Ось лише деякі висловлювання: успіх – це «досягнення людиною поставлених цілей в усіх сферах діяльності», «позитивний результат, який людина отримує від систематичного виконання своєї роботи», «результат тяжкої, наполегливої праці», «винагорода за важку роботу», «явище, коли людина досягає певного становища в суспільстві, реалізує свої плани та мрії», «поступове, цілеспрямоване досягнення своєї мети, здійснення мрій», «докладання зусиль та титанічна праця», «коли людина багато працює, робить щось для певної мети, має гарні, високі, позитивні результати», «стан, коли почуваш себе добре, задоволений собою».

Успіх визначають як позитивний результат діяльнос-

ті, реалізацію намічених життєвих планів, і, як правило, пов'язують з професійною діяльністю, проте молоді люди припускають, що особистість себе реалізовує в різних сферах, тому для когось успіх пов'язаний з кар'єрним зростанням, у когось з благополуччям та міцною родиною, реалізацією себе в дітях. До того ж є розуміння, що успіх – це не тільки публічне схвалення та оцінка досягнень людини, а відчуття задоволеності від реалізації наміченого.

Науковці серед видів успіху [2, с. 32] виокремлюють «успіх-популярність», «успіх як визнання авторитетними значимими іншими», «успіх як переборення та самовизначення» та «успіх-покликання». В ході опитування було з'ясовано, з якими поняттями асоціюється категорія успіху у студентів. На підставі результатів опитування було виокремлено різновиди успіху. Так, виявилось, що всі відповіді-асоціації можна поділити на декілька груп, яким можна дати умовні назви. «Успіх – досягнення» та асоціативний ряд: досягнення, здобуток, результат, здійснення мети, перемога, тріумф, зусилля, рекорд, звершення, сродна праця, вершина, титанічна праця; «успіх – визнання»: авторитет, повага, соціальні зв'язки, популярність, визнання, відомість, вплив, влада, престиж, слава, статус; «успіх – матеріальне забезпечення»: багатство, гроші, заробіток, забезпеченість, процвітання, стабільність, гарна робота, кар'єра, будинок, винагорода, комфорт, статок; «успіх – абстракція»: свобода, незалежність, можливості; «успіх – подарунок»: удача, харизма, вдача, доля, фортуна, везіння, талант.

Таким чином, прослідковується тенденція розгляду успіху, яку науковці [1] називають об'єктивно-поведінковою та включають в неї мотиваційні, поведінкові конструкти, інструментальні цінності, типологію вибору (в повсякденному житті), гедоністичні орієнтири та ін.

Але опитування показало, що при виборі асоціації до категорії «успіх» студенти керувалися також суб'єктивно-ціннісними критеріями, які складають «аксіопсихологічне ядро» успішності. Тому можна додати ще декілька «груп» успіху. «Успіх – буття»: щастя, індивідуальність, ідеї, енергія, позитив, гармонія; «успіх – розвиток»: розвиток, самосвідомість, розум, знання, вміння, прагнення, вдосконалення, робота над собою, інтерес, самореалізація; «успіх – якість»: досконалість, швидкість, точність, хитрість, ризик, розуміння наслідків, впевненість, відповідальність, наполегливість, самодостатність; «успіх – емоція»: задоволення, віра в себе, бажання, самотність.

Серед осіб, які досягли успіху називали такі імена: Білл Гейтс – американський підприємець, громадський діяч, один з засновників компанії Microsoft; Стівен Кінг – американський письменник; Стів Джобс – американський підприємець, винахідник, промисловий дизайнер, один з засновників корпорації Apple; Марк Цукерберг – американський програміст, підприємець в галузі інтернет-технологій, один з розробників соціальної мережі Facebook; Ілон Рів Маск – американський інженер, підприємець, інвестор, мільярдер; Волтер Дісней – американський художник-мультиплікатор, кінорежисер; Крістіану Роналду – професійний футболіст; Стівен Спілберг – американський кінорежисер; Генрі Форд – американський промисловець, власник заводів з виробництва автомобілів; Джоан Роулінг – британська письменниця; Гордон Рамзі – британський шеф-кухар; Коко Шанель – французький модельєр; Олександр Усик – український боксер. Серед людей, які досягли успіху в житті студенти називали також історичні постаті: Вінстон Черчіль –

британський державний діяч, Альберт Ейнштейн – геніальний фізик, Ван Гог – художник, Михайло Драгоманов – український вчений та критик, Марія Заньковецька – українська акторка, Юрій Гагарін – перший космонавт, Авраам Лінкольн – 16-й президент США, Томас Едісон – американський винахідник та інші.

Основними сферами, де можна досягти успіху були визначені – підприємницька діяльність, бізнес, політика (В. Черчіль, Б. Обама), шоу-бізнес (О. Уінфрі, Ч. Чаплін, М. Монро, А. Джолі, М. Джексон, А. Шварценегер, Мадонна, О. Бузова, Д. Нагієв, О. Фреймут, В. Зеленський, Р. Годоренко, Л. Нікітюк, Джамала, М. Поплавський, Л. Потапенко, С. Притула), літературна (Л. Костенко, Т. Шевченко, І. Франко, С. Кінг, Дж. Роулінг та ін.) та наукова діяльність (Б. Патон, Г. Маркузе, Т. Едісон, А. Ейнштейн та ін.), спорт (М. Джордан, Л. Мессі, К. Макгрегор, М. Тайсон, В. Кличко, Я. Кличкова, В. Лобановський, О. Усик) та мистецтво (В. Ван Гог, М. Заньковецька, Тулуз-Лотрек та ін.)

В якості прикладів успішних людей студенти наводили також своїх батьків та знайомих, які реалізували себе в професії, мають гарну родину, досягнення у власній сфері діяльності та можливості для вдосконалення.

Звернемо увагу, що серед успішних людей багато осіб, які є активними користувачами соціальних мереж, блогерами, набувають популярності через розміщення відео на відеохостінговому сайті YouTube, та власне захоплення перетворили на професію. Зокрема, до осіб, що досягли успіху відносять: А. Івлєєву – російську телеведучу, відеоблогера, зірку Instagram, Анну Ломакіну – відеоблогера, художника-ілюстратора, фрілансера, Сашу Чістову – відеоблогера, інстаграм-модель, інфлюенсера (поняття, яким позначають людей, що використовують свою присутність в соціальних мережах для власної користі). З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з'являються нові соціальні ліфти висхідної вертикальної мобільності, що призводять до успіху. Тоді як ще у ХХ ст. американський соціолог П. Сорокін в своїх роботах [8] вказує на основні канали вертикальної циркуляції: армія, церква, політичні та професійні організації, школа (інститути освіти та виховання), сім'я та шлюб, а також організації зі створення матеріальних цінностей, якими, на думку науковця, є землеволодіння, комерція, виробництво автомобілів, добування нафти, спекуляція та ін.

Основними рисами успішної людини мають бути: працелюбність, цілеспрямованість, наполегливість у досягненні цілей, впевненість у власних силах, ясність намірів та життєвих планів, оптимізм, дисциплінованість, освіченість, рішучість, здатність ризикувати, здатність до самовдосконалення, саморозвитку. Крім поширених означених якостей наводили і інші: самодостатність, незалежність, витривалість, стресостійкість, чесність, самопожертва, незламність, сучасний тип міркування, відсутність страху перед експериментами, комунікабельність, активність, відповідальність, розум, винахідливість, зібраність, організованість, пунктуальність, сильний характер, воля, вміння презентувати, «подати» себе, ініціативність, життєва мудрість, самоповага, «знати собі ціну», креативність, амбіційність, відданість своїй справі, жага до перемоги, обізнаність, талант. Ці риси, що були названі студентами, згадуються американським вченим А. Маслоу при характеристиці людей з високим ступенем розвитку потреб [5, с. 57, 67, 109 і т.д.]. Зважаючи на теорію А. Маслоу [5], успішна людина

– та, потреби якої відповідають найвищому ступеню ієрархії: «Люди, що живуть на рівні самоактуалізації, одночасно переживають глибоку любов до людства та досягають найвищого ступеню унікальної своєрідності» [5, с. 111], а значить – успіху.

Американська модель суспільства, яке засноване на ідеях протестантської етики та філософії прагматизму, тлумачить категорію «успіх» як прагматичне здобування матеріального достатку, «примноження власного капіталу», що є самоціллю успішної людини. Німецький соціолог та політолог М.Вебер в роботі «Протестантська етика та дух капіталізму» [3] характеризує філософію західного капіталізму та вважає мотивом для досягнення успіху «прагнення до накопичення», яке «було загальним для людей усіх груп... в усі часи та в усіх країнах світу». Це стає не лише бажанням самої людини, а моральним обов'язком члена суспільства.

Пізніше американський вчений Р.Мертон, розглядаючи проблему успіху в американській культурі, зазначає, що «успіх або поразка цілком є результатом особистісних якостей...» людини, оскільки «поки людина має певні риси, успіх буде належати їй... за будь-яких обставин» [6, с. 288-289, 291].

Сучасна ж молодь головним чинником досягнення успіху вважає плідну працю, досягнення високого результату завдяки саморозвитку, самовдосконаленню з метою самореалізації. Це підтверджують емпіричні дані. На питання, що дозволяє досягти успіху в сучасному українському суспільстві молодь давала наступні відповіді: головне – це наполеглива праця, якісна освіта, постійне самовдосконалення та підвищення кваліфікації, готовність змінюватися, докладати максимум зусиль,

характер та особистісні якості, чітке уявлення про те, чого ти хочеш в житті.

Зрозуміло, що не тільки особистісні риси мають важливе значення при досягненні успіху. Також вагому роль відіграє підтримка з боку близьких та рідних, наявність зв'язків, стартових можливостей, обставини (наприклад: атмосфера конкуренції або несприятлива життєва ситуація, що стає поштовхом до змін).

Таким чином, дослідження асиміляції цінності успіху як мотиваційної основи життєвої стратегії сучасної молоді дозволило проаналізувати отримані результати та зробити наступні висновки. По-перше, категорія «успіх» є онтологічно значимою для молодого покоління. По-друге, при виборі асоціацій до категорії «успіх» студенти керувалися об'єктивно-поведінковим та суб'єктивно-ціннісним критеріями. Це дозволило виділити умовні різновиди успіху: «успіх – досягнення»; «успіх – визнання»; «успіх – матеріальне забезпечення»; «успіх – абстракція»; «успіх – подарунок», «успіх – буття», «успіх – розвиток», «успіх – якість», «успіх – емоція». Причому, дані дослідження свідчать, що «успіх – досягнення» є провідним. По-третє, було визначено риси успішної людини, що відповідають рівневі самоактуалізації за ієрархією потреб А.Маслоу. По-четверте, встановлено, що до успіху призводять різноманітні соціальні ліфти, не лише традиційні, а й зумовлені розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Взагалі представники молодого покоління налаштовані оптимістично щодо досягнення успіху, оскільки вірять у силу наполегливої праці, освіти та самовдосконалення, яке дозволяє бути успішним не лише кожному з них, а й Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балецька, Л. М. Психологічні особливості атрибуції успіху у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Балецька Людмила Миколаївна ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2014. – 20 с.
2. Бухаленкова Д. А. Представления современных подростков об успехе // Национальный психологический журнал. 2013. – №4 (12). – С. 31-35.
3. Вебер, М. Протестантская этика и дух капитализма / Пер. с нем. – Ивано-Франковск: Ист-Вью, 2002. – 352 с.
4. Караханян, Е. В. Социально-философская концепция успеха: автореф. дис. канд. филос. наук : 09.00.11 / Е. В. Караханян; БашГУ; И. В. Фролова. – Уфа: [Б. и.], 2009. – 18 с. // Режим доступа: http://www.bashedu.ru/sites/default/files/autoref_files/karahanyan_e.v._socialno-filosofskaya_koncepciya_uspeha.pdf.
5. Маслоу, А. Мотивация и личность. / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).
6. Мертон, Р. Социальные теории и социальная структура / Роберт Мертон. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.
7. Михайлова, О.В. Прологомены к определению понятия «успех» // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 301. – С. 43–45. // Режим доступа: cyberleninka.ru/article/n/prolegomeny-k-opredeleniyu-ponyatiya-uspeh
8. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

REFERENCES

1. Baletska L. M. Psychological features of attribution of success in professional self-determination of students of higher educational institutions: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Baletska Lyudmila Mikolaïvna ; M-vo osviti i nauki Ukraïni, Nac. un-t «Ostroz. akad.». – Ostrog, 2014. – 20 s.
2. Bukhalenkova D.A. Representations of success in today's adolescents // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. 2013. – №4(12)S.31-35.
3. Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism/ Per. s nem. – Ivano-Frankovsk: Ist-V'yu, 2002. – 352 c.
4. Karakhanyan, E.V. Social and philosophical concept of success: author. dis. . Ph.D. of Sciences: 09.00.11 / E. V. Karakhanyan; BashSU; I.V. Frolova. – Ufa: 2009. – 18 p. // Access mode: http://www.bashedu.ru/sites/default/files/autoref_files/karahanya_n_e.v._socialno-filosofskaya_koncepciya_uspeha.pdf.
5. Maslou A. Motivation and Personality / Per. s angl. – SPb.: Piter, 2008. – 352 c.
6. Merton R. Social theory and social structure/ Robert Merton. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: HRANITEL', 2006. – 873 c.
7. Mikhailova O.V. Prolegomena to the definition of “success”. // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2007. – № 301. – S. 43–45. // Rezhim dostupa: cyberleninka.ru/article/n/prolegomeny-k-opredeleniyu-ponyatiya-uspeh
8. Sorokin P.A. Man, civilization, society/Obshch. red., sost. i predisl. A.YU. Sogomonov: Per. s angl.–M.: Politizdat, 1992.–543s.

Assimilation of the value of success as a motivational basis for the life strategy of modern youth

D. S. Chernyak, T. I. Kadlubovich

Abstract. The purpose of the article is to analyze the problem of the value of success as a motivational basis of the life strategy of modern youth on the basis of the study of the perception of success by first-year students of one of the technical institutions of higher education in Ukraine. The article attempts to generalize the views of modern students on the notion of “success”, “successful person”, “features of a successful person”. It is noted that for today's young people the desire for success is one of the leading life values, the motivational basis of life strategy.

Keywords: success, prodress, features of a successful person, philosophy of success.

Психологічні маніпуляції з питань статевої ідентичності у сфері психічного здоров'я

Л. М. Гридковець,

Київський інститут бізнесу та технологій, м.Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: grydkovec@ukr.net

Paper received 22.11.18; Revised 26.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-19>

Анотація. У статті представлені вектори маніпуляцій у сфері психічного здоров'я з питання гендерної та сексуальної ідентичності.

Досліджено механізми передумов розвитку ЛГБТ-мислення, визначено життєві стратегії різних груп осіб з ЛГБТ-мисленням, досліджена роль ЛГБТ-організацій у маніпуляціях суспільною думкою. Презентовані результати лонгїтюдних емпіричних досліджень у сфері психосексуальності людини. На основі представлених результатів показано необхідність проведення ґрунтовних валідних масштабних досліджень у сфері психосексуальної конгруентності з метою протидії політичним маніпуляціям у сфері психічного здоров'я.

Ключові слова: ЛГБТ-мислення, маніпуляції, передумови, життєва стратегія.

У сучасному світі все частіше доводиться стикатися з маніпуляціями як в засобах масової інформації, так і документотворенні щодо статевої людини, її статевої та сексуальних проявів. Одним з таких маніпуляційних понять є поняття гендеру. З одного боку, воно перекладається як стать, а з іншого боку набуло в сучасному світі власного самостійного значення. При чому саме поняття гендер, яке впроваджується в законотворчі процеси використовується невалідно. «Гердер» як нововживане поняття об'єднує такі поняття як бінарний та небінарний гендер, де під «бінарним гендером» розуміють соціальну презентацію жіночої та чоловічої статі, а під «небінарним гендером» [1] – весь спектр відхилень в статевій презентативності (як людини, так і людства в цілому), що перебуває на шкалі між крайніми показниками спектру ідентифікації чоловік-жінка. Тобто в небінарний гендер потрапляють 56-72 види гендерів (за різними джерелами), про які останнім часом все більше заявляють гендерні організації, як про нормальний спектр гендерної ідентичності [2]. Відповідно, невалідне первинне визначення закладає похибки на всі документи, де використовується дане поняття.

Наступним маніпуляційним спектром сьогодення є тема сексуальної орієнтації. При цьому гендер розглядається в якості особистісного виміру (те як людина себе бачить), сексуальна орієнтація - з позиції міжособистісного виміру (на кого сексуально орієнтована в своїх потягах), гендерна дисфорія – розлад гендерної ідентичності. Попри те, що всі поняття розглядають як самостійні величини, вони тісно взаємопов'язані. Поняття сексуальної орієнтації та гендеру нав'язуються суспільству як одні з найбільш значущих, так наразі не розглядаються поняття природня та деформована орієнтація, а розглядається цілий спектр, зокрема: гомосексуальна за жіночим (Л) та чоловічим типом (Г) орієнтації, бісексуальна орієнтація (Б), транссексуалізм (Т), крім того пропонується введення в документотворчий обіг і інші орієнтації, зокрема: сексуальність орієнтовану на дитину [3].

У суспільних процесах необхідно чітко розділяти два відмінних у своїй суті явища, пов'язані з ЛГБТ-мисленням, зокрема:

• ЛГБТ як неомарксистські організації, що діють на закладах політико-економічного деструктивного культу з усіма відповідними атрибутами (розділення «ми-вони»; прагнення меншості диктувати умови життєдіяльності для більшості, прагнення гегемонії, диктатура при здо-

бутті влади, використання стратегії маніпуляції свідомістю мас тощо). У цілому в Україні проблемами маніпуляцій займається ціла когорта фахівців різних галузей, зокрема: С.Іванченко, О.Ліщинська, В.Костицький, В.Петухов, О.Петрунко та ін., намість проблемами маніпуляцій в сфері гендерної ідеології займаються - А.Буковинський, Л.Гридковець [4], О.Львова, М.Медведева, Р.Кухарчук, Ю.Шпірний та ін.;

• ЛГБТ як спільнота людей, які мають гомосексуальні, трансексуальні та бісексуальні тощо деформації/інконгруентності. Цим спектром проблем займаються різні за рівнем, позиціями, світоглядом науковці, які презентують в своїх працях протилежні за суттю результати локальних досліджень (оскільки відсутні глобальні неупереджені валідні дослідження в даній темі), зокрема Т.Говорун, Л.Гридковець, Р.Габрель, М. Маркова, В.Медведев, Г.Кочеряна, та ін.

Перше явище належить більше до суспільно-політичних процесів і має розглядатися організаціями з охорони здоров'я лише в контексті збереження психічного здоров'я осіб, що стали своєрідними адептами гендерноорієнтованих деструктивних культур, оскільки деструктивні маніпулятивні технології здатні вплинути на рівень психічного здоров'я осіб до яких ці маніпуляції застосовуються. Детальніше про техніки, що використовуються структурами та підрозділами, що сповідують ЛГБТ-ідеологію можна ознайомитися в цій низці доповідей та публікацій [2; 4; 5; 6]. Натомість в цій статті ми більше зупинимося на темі протидії використанню образу осіб з ЛГБТ-мисленням для маніпуляцій в сфері просування законів легалізації ЛГБТ-ідеології.

Мета статті є презентація основних передумов формування ЛГБТ-мислення з метою протидії використанню образу осіб з ЛГБТ-мисленням для здійснення маніпуляцій у сфері психічного здоров'я.

Під ЛГБТ-мисленням ми розуміємо спосіб мислення особи у спектрі її психосексуальної культури, що віддзеркалює порушення її природної системи життєдіяльності і розвиток здвину з гетероїдентичності із репродуктивною спрямованістю на відтворення себе подібних до гомо-, бі-, трансексуальної ідентичностей. Під психосексуальною інконгруентністю розуміється невідповідність внутрішніх образів та векторності психосексуальної спрямованості природнім біологічним ознакам статі.

Теоретичне та практичне дослідження молоді різних соціальних груп (за соціальним статусом, за спорідненістю психологічних проблем, за спорідненістю психосек-

суальних деформацій тощо) протягом 1996-2018 р.р. дозволило виділити наступні категорії осіб з ЛГБТ-мисленням:

1. особи, що мають психосексуальні інконгруентності і приймають їх за норму і живуть за принципом проміскуїтету (постійна зміна партнерів, а також можливість залучення підлітків);

2. особи, що мають психосексуальні інконгруентності і приймають їх за норму та намагаються утриматися в рамках біль-менш стабільного в часі співжиття з партнером;

3. особи, що мають психосексуальні інконгруентності і приймають себе зі зазначеною деформацією, обираючи за життєву стратегію целібат (відмову від сексуальних стосунків);

4. особи, що мають психосексуальні інконгруентності і докладають зусилля для сцілення від зазначеного розладу;

5. особи, що мають психосексуальні інконгруентності і мають невротичні прояви, обумовлені усвідомленням наявності даного виду деформації.

А відповідно до представлених цільових груп, можна виділити п'ять основних життєвих стратегій осіб з ЛГБТ-мисленням:

1. проміскуїтет;
2. локальна стабільність;
3. целібат;
4. одужання;
5. горювання.

Якщо представники ЛГБТ-організацій активно заявляють про себе, привертають увагу суспільства, то як правило особи з ЛГБТ-мисленням обирають одну з трьох стратегій взаємодії з ЛГБТ-організаціями:

1) Локальна ситуативна підтримка ЛГБТ-організацій (прайди, пресконференції, висловлювання в соцмережах).

2) Відстороненість від діяльності ЛГБТ-організацій при пасивній підтримці їх світоглядних позицій (висловлювання в соцмережах, внесення пропозицій в законодавчі акти тощо).

3) Відстороненість від діяльності ЛГБТ-організацій та зосередженість на власному житті без політичної, економічної, культурної, релігійної спрямованості.

4) Повна відстороненість від ЛГБТ-структур з неприйняттям їхньої діяльності.

5) Протидія ЛГБТ-організаціям.

Як правило перші дві категорії осіб з ЛГБТ-мисленням обирають стратегії локальної ситуативної підтримки ЛГБТ-організацій (1) та пасивної підтримки ЛГБТ-структур (2), проте за нашими дослідженнями 2015.р. 15% осіб з ЛГБТ-мисленням обирають третю стратегію - стратегію відстороненості і аполітичності. Досліджувана вибірка склала 42 особи, які в тій чи іншій мірі визнають у соціумі свою сексуальну орієнтацію і історії яких можна було дослідити в соціальній мережі VK.

Три інші категорії осіб із психосексуальною інконгруентністю, що обирають стратегію целібата, стратегію на одужання, стратегію на горювання, обирають найчастіше стратегії повної відстороненості від ЛГБТ-організацій та стратегію протидії їм, проте 13% досліджених обирають третю стратегію – відстороненості.

Найбільш суспільно активними є представники ЛГБТ-організацій, які насправді складають незначну частку ЛГБТ осіб. Проте їх активна позиція та застосу-

вання маніпуляційних технологій створює в суспільстві образ значимості їхньої кількості і супер-важливості їхніх проблем.

Натомість позиція тих категорій ЛГБТ-осіб, які не поділяють позицію ЛГБТ-організацій навіть не розглядається на жодній ЛГБТ-конференції, на жодному законодавчому засіданні де присутні представники ЛГБТ-організацій. А будь-хто, хто захищає право осіб ЛГБТ-мисленням на відновлення власної природної ідентичності розглядається ЛГБТ-структурами і з маніпульованими ними організаціями та органами влади в якості «неадекватних», «некомпетентних», «непрофесійних» «гомофобів». Тобто яскраво простежується тенденція до знецінення діяльності професіоналів, які надають допомогу особам з ЛГБТ-мисленням у відновленні їхньої природності, що свідчить про порушення як права осіб з ЛГБТ-мисленням на відновлення своєї природної ідентичності, так і порушення права фахівців на надання цієї допомоги всім тим, хто її потребує, і хто звертається за подібною допомогою.

Непокоїть позиція Міністерства Охорони Здоров'я щодо нав'язування суспільству сумнівної не підкріпленої валідними дослідженнями «природності гомосексуальності». Особливо турбує представлений на сторінках ФБ (19 червня 2018 р.) Міністром Охорони Здоров'я п. Уляною Супрун мультфільм «Як виликувати гомосексуальність?» [7], що перераховує деякі ймовірні передумови виникнення сексуальних дисфункцій, при цьому безпідставно визначає їх в якості факторів, що безпелеційно визначають форму сексуальної ідентичності людини. У зазначеному мультфільмі цілеспрямовано в маніпулятивній формі підмінюється поняття «ймовірних передумов» на поняття «визначальних факторів з доведеною результативністю». При цьому говорячи про збій в біологічній системі, наслідки цього збою визначаються за норму, що в своїй суті вже є похибкою. Будь-який збій в природному функціонуванні біологічної системи призводить до деформації цієї системи, де наслідки даної деформації можуть мати адаптивний характер чи неадаптивний, відновлювальний чи невідновлювальний. Так дитина, яка народжується із зайвою хромосомою не потрапляє до категорії природнофункціонуючої системи, але потрапляє в категорію «генетична аномалія» (МКХ-10, код Q90). «Через неможливість повної санації проблем даної аномалії медицина ставить на меті не постійне лікування, а забезпечення нормального соціального статусу для людей, що мають синдром Дауна.» [8].

Подібно і з аномаліями сексуальної сфери людини, які можуть бути такими, що піддаються лікуванню і такими, що не піддаються лікуванню. Наявність генетичного збою чи невідновлювального збою в будь-якій анатомічній системі дитини в утробі матері (ХУУ хромосомний набір, ХО-хромосомний набір, ХХУ хромосомний набір тощо) чи на ранніх етапах її розвитку (вірусне ураження кори головного мозку, органічне ушкодження діяльності ендокринної системи тощо) потребує в залежності від форм тяжкості захворювання: або адаптації до захворювання, або додаткових медичних, психологічних, педагогічних заходів з часткового чи повного подолання наслідків. Проте, збій системи не залежно від характеру системи залишається збоєм і не може визначатися за норму.

Дослідження теми розвитку гомосексуальності і надання ефективної допомоги особам з гомосексуальними

переживаннями та гомосексуальною поведінкою протягом 1996-2018 років [9], дозволило виділити наступні психологічні передумови виникнення зазначено виду розладу:

1. Наявність трансгенераційних передач зафіксованого травмивного досвіду (що веде до зміни образу я та використання деструктивних соціальних моделей взаємодії із собою, людьми, Богом)

2. Наявність інтергенераційних передач травмивної фіксації (середовищна обумовленість (деформація родинової системи з домінацією авторитарної матері), особистісна обумовленість (формування батьками нарцистичного способу мислення у дитини), засвоєння деформованих моделей взаємодії із собою, представниками своєї і протилежної статі за типом «навченої безпорадності» тощо)

3. Особистий травмивний досвід дитини та підлітка (зокрема і сексуальне насильство (об'єктивне чи суб'єктивне) тощо)

4. Соціальна обумовленість та научіння (ситуативна обумовленість (гомосексуальне розбещення), заступаюча обумовленість (одностатева ізоляція), фантазійна обумовленість (під дією гомосексуальної сугестії засобами масової інформації, кіно- та відео- індустрії)).

Проте існує ще одна передумова розвитку гомосексуальної поведінки, це наявність гендерної дисфорії, тобто розладу гендерної ідентичності. Даний вид розладу може мати також і біологічні передумови, пов'язані зі збоєм нервової та гормональної системи дитини в лоні матері. Водночас, в реальному житті лише незначний відсоток осіб з гендерною дисфорією готові міняти власну стать на протилежну, основна частина цих осіб поповнює когорту гомосексуалістів та лесбійок [11]. При цьому, дослідження показують, що при гендерній дисфорії навіть при відсутності психологічної корекції цей вид психосексуальної інконгруентності минає у значній кількості осіб. Так DSM 5 зазначається: «Rates persistence of gender dysphoria from childhood into adolescence or adulthood vary. In natal males persistence has ranged from 2,2% to 30%. In natal females, persistence has ranged from 12% to 50%. <... > In one sample of natal males, lower socioeconomic background was also modestly correlated with persistence. It is unclear if particular therapeutic approaches to gender dysphoria in children are related to rates of long-term persistence.» [12, p.455].

Наявність лише одного із видів зазначених передумов не веде до розвитку гомосексуальності, а лише належить до категорії ризиків. Натомість наявність двох-трьох зазначених передумовених категорій часто призводить до переживання особою гомосексуальних переживань і далеко не завжди призводить до розвитку гомосексуальної поведінки, натомість наявність чотирьох зазначених категорій призводить до розвитку гомосексуальної поведінки в особи.

Наприклад:

• При аналізі трансгенераційних травмивних передач у особи з гомосексуальними переживаннями та гомосексуальною поведінкою були виділені наступні деструктивні сценарні соціальні моделі: синдром лояльності [10], «не можна бути чоловіком», «бути жінкою небезпечно» (як результат переживання історичної чи родової (від слова «рід») травми), тощо. Наявність трансгенераційної травми було виявлено у 35 % осіб з гомосексуальною орієнтацією (із вибірки 149 осіб), що зверталися на психологічну консультацію, обумовлену, як правило,

запитами не пов'язаними із гомосексуалізмом), що в своїй суті співвідноситься лише з показниками наявності трансгенераційної травми у осіб з тяжкими формами пухленевого онко- (36%) та багатопокілісного алкоголізму (32%) [9].

• При чоловічій гомосексуальності (станом досліджень на серпень 2018 року) деформації у проєктивному образі «внутрішньої жінки» та «внутрішнього чоловіка» спостерігалось у 92% досліджуваної вибірки (114 осіб), які формуються за образом «батька» та «матері» (при тому, що цей показник у осіб з природною орієнтацією склав лише 43%). При цьому при орієнтації особи на активну роль в сексуальних комунікаціях, особистісна позиція «внутрішнього чоловіка» у 50% відповідає нормі (при наявності деформації позиції «внутрішньої жінки» на відміну від осіб з гомосексуальним досвідом пасивної позиції (у яких цей показник складає лише кілька відсотків).

• У випадках жіночого гомосексуалізму (як реально-го (16 осіб.), так і віртуального (156 осіб)) нами було виявлено, що пусковим механізмом у 72% (124 ос.) випадків з досліджуваної вибірки була первинна психосексуальна травма дівчинки у віці до 6 років від осіб чоловічої статі. Наступні ситуації сексуального насильства з боку чоловіків були лише віддзеркаленням-продовженням витісненої первинної психосексуальної травми. Проте при моделюванні особистісного родино-родового простору засобами проєктивних методик виявилось, що понад 60% дівчат даної вибірки мають в родовому анамнезі непропрацьовану сексуальну травму матері (а часом і бабці та прабабці) в дитячому чи юнацькому віці. Проте, із цієї когорти досліджуваних на момент дослідження офіційно знали про наявність подібного досвіду у матері лише 2 дівчини. Нам вдалося поспілкуватися лише з 18 матерями дівчат зазначеної вибірки і було повністю підтверджено наявність і передача деструктивного сценарію від матері до доньки. У даному випадку важлива не сама подія як така, а важливим виявився той факт, що жінки не «завершили» емоції з пережитої ситуації і витіснивши їх на рівень несвідомого створили деструктивний сценарій чоловічо-жіночих відносин, який став складовою соціальної моделі, переданої нащадкам.

• Результати лонгїтюдного дослідження серед студентської молоді 17-19 років показали, що під впливом засобів масової інформації зростає не тільки частка тих студентів, хто позитивно ставиться до гомосексуалізму, але й частка тих, хто готовий до гомосексуальних експериментів [9; 13] (табл.1, де*Д – дівчата, Ю - юнаки): У представленій таблиці видно як зростають показники не тільки позитивного ставлення молоді до гомосексуальних проявів під впливом зміни соціуму і інформаційної сугестії засобів масової інформації, але й показники допуску власних гомосексуальних експериментувань.

• Показники позитивного ставлення молоді до гомосексуальних проявів і показники їх допуску власних гомосексуальних експериментів вищі у навчальних закладах, де викладачі розділяють позицію доброзичливості та прийняття гомосексуалізму в якості норми. Серед студентів-психологів досліджуваної вибірки в 2010 році показники «позитивного образу гомосексуальних експериментів» серед студентів четвертого курсу КНПУ ім. Драгоманова склали 24 %, а показники «допуску власного експериментування» 11,2%, натомість серед студентів-психологів КБІТ (четвертого курсу

денного та заочного відділення) – ці показники склали відповідно 5% та 0%. Тобто позитивна позиція соціального середовища вищого навчального закладу формує атмосферу ситуативної обумовленості розвитку пасивної чи активної гомосексуальноорієнтованої спрямова-

ності у студентів. Звісно, внутрішній набутий образ здатен стати зовнішньою дією, переважно в умовах, коли існують передумови для розвитку зазначеного переходу, які формуються на більш ранніх етапах розвитку особистості.

Таблиця 1. Зміни в ставленні молоді до гомосексуальних проявів

Роки дослідження	1996 (130 чол.)		1998 (130 чол.)		2000 (338 чол.)		2002 (2000 чол.)		2007 (2000 ч.)		2010 (2000 чол.)		2012 р. (2000 чол.)	
	Д*	Ю*	Д	Ю	Д	Ю	Д	Ю	Д	Ю	Д	Ю	Д	Ю
Ставлення до гомосексуальності:														
Вважають за різновид любові	0%	0%	3%	2%	5%	3%	6%	3,5%	8%	4,3%	9,5%	4%	16%	8%
Припускають її природність	7%	4%	11%	8%	13%	9%	16%	12%	22%	14,3%	23,5%	19%	24%	16,2
Допускають думку про власне експеримент.	4%	2%	8%	4%	9%	4%	9%	4%	10,5%	6%	11,0%	7,5%	11,7%	8%

Наведені приклади досліджень ще раз показують, що проблема гомосексуальності має багатовимірний характер та потребує ґрунтовних багатопланових міжгалузевих досліджень. Тож не припустимо заради політичних дивідендів маніпулювати суспільною свідомістю. Крім того, слід опиратися на доказову базу лонгітюдних дос-

ліджень, та проводити логітюдні дослідження, що стосуються як причинно-наслідкових зв'язків виникнення ЛГБТ-проявів, так і їх перебігу та наслідків для суспільства. Будь-яке прийняття документів щодо проявів людської статевої та сексуальності мають ґрунтуватися на міждисциплінарних та валідних дослідженнях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Genderqueer/ Wikipedia - <https://en.wikipedia.org/wiki/Genderqueer>

2. LGBT Foundation - Non-binary Inclusion - <https://lgbt.foundation/who-we-help/trans-people/non-binary>

3. In Canada and the United States want to legalize pedophilia/ Encyclopedia of safety. - access mode: <http://survincy.com/2011/05/in-canada-and-the-united-states-want-to-legalize/>

4. Гридковець Л.М. Використання психологічних маніпуляційних технологій для просування законів на користь ЛГБТ. // Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. – IV (38), Issue 77, 2016. – с. 79-86

5. Кубі Г. Гендерна революція: релятивізм в дії/ пер. з німецької О.Степанишин, С.Матіяш; під науковою редакцією: П.Гусака. – Л., 2012. – [електронний ресурс]: http://family-institute.org.ua/tl_files/News/gabriela-kubi_gender.pdf

6. Кочарян Г. С. Гомосексуальність і сучасне суспільство. – Х.: ЕДЕНА, 2008. – 240 с.- [електронний ресурс]: http://gskochar.narod.ru/olderfiles/1/GOMOSEKSUALNOST_I_SOVREMENNOE_OBSC-78274.pdf

7. Супрун У. https://www.facebook.com/ulanasuprun/videos/vb.1763001290651097/2104331036518119/?type=2&theater&comment_id=280902322478248¬if_t=feedback_reaction_generic¬if_id=1530299126102854

8. Синдром Дауна /Вікіпедія - https://uk.wikipedia.org/wiki/Синдром_Дауна

9. Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу : монографія / Л.М. Гридковець – Львів : Скриня, 2016. – 560 с.

10. Шутценбергер А. Синдром предков. Трансгенераційні зв'язки, сімейні тайни, синдром годовщини, передача травм і практичне використання геносоціограмми. /Перевод с французского: И. К. Масалков. Научный редактор: Михаил Бурняшев — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. — 240 с.

11. Каплан Г.И., Сэдок Б.Дж. Клиническая психиатрия. Из синопсиса по психиатрии в 2-х томах.- М: Медицина, 1994.- т.1.-С. 332-530.

12. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing

13. Гридковець Л.М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років // дис. на здоб. наук. ст. канд.психол.наук. спец.19.00.07. – К, 2004. – 260 с.

REFERENCES

4. Hrydkovets L. The use of psychological manipulation technologies to promote laws in favor of LGBT. // Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. – IV (38), Issue 77, 2016. – с. 79-86

5. Cubi G. Gender Revolution: Relativism in Action.- Lviv, 2012. - http://family-institute.org.ua/tl_files/News/gabriela-kubi_gender.pdf

6. Kocharian G. S. Homosexuality and modern society. – Harkov: EDENA, 2008. – 240с.

7. Suprun U. https://www.facebook.com/ulanasuprun/videos/vb.1763001290651097/2104331036518119/?type=2&theater&comment_id=280902322478248¬if_t=feedback_reaction_generic¬if_id=1530299126102854

8. Down syndrome /Wikipedia. - https://uk.wikipedia.org/wiki/Синдром_Дауна

9. Hrydkovets L.M/ The world of human life as a child of his family, a kind and nation: monograph. – Lviv: Skrynja, 2016. – 560 p.

10. Schutzenberger A. The Ancestor Syndrome: Transgenerational Psychotherapy and the Hidden Links in the Family Tree.- М.: Institute of Psychotherapy, 2001.- 240 с.

11. Kaplan G.I., Sadok B.Dzh. Clinical psychiatry. From Psychiatry Synopsis. – М.: Medicina, 1994.- т.1.-P. 332-530.

13. Grydkovets L.M. Formation of Psychosexual Culture on the Pattern of the Student Youth Aged 17-19. – Manuscript.- K, 2004.-260 p.

Psychological manipulation of gender and sexual identity in the field of mental health

L. Hrydkovets

Abstract. The paper presents the vectors of mental health manipulation on gender and sexual identity. The mechanisms of the preconditions of the development of LGBT thinking are investigated, life strategies of different groups of people with LGBT-thinking are determined, the role of LGBT organizations in manipulating public opinion is investigated. The results of longitudinal empirical studies in the field of human psychosexuality is presented. On the basis of the presented results, the necessity of conducting solid, valid studies in the field of psychosexual congruence with the aim of counteracting political manipulations in the field of mental health is shown.

Keywords: LGBT thinking, manipulation, preconditions, life strategy.

Сновидение как смысловой объект современной личности

Л. П. Перевязко

Кафедра клинической психологии Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина
Corresponding author. E-mail: ukr.lilip@gmail.com

Paper received 19.11.18; Revised 23.11.18; Accepted for publication 24.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-20>

Анотация. В статье основное внимание уделяется психологически ориентированным исследованиям, которые имеют пять основных областей: Общая направленность личности в отношении сновидений, Физиологические реакции, связанные со сном, Прогностической функции сновидений, Роль сновидений в повседневной жизни, Эмоционально-когнитивная оценка сновидений. Результаты частотного анализа показали, что все без исключения испытуемые с разной периодичностью видят сновидения. Также характерной особенностью респондентов является высокая заинтересованность в сновидениях. Ориентация на сновидения, как на предвестники будущего носит комплексный характер, включая привычку пользоваться сонником, опору на собственный опыт и представления о прогностической ценности сновидений. Сновидения рассматриваются респондентами как источники смыслов, образов, формируя у личности как позитивный, так и негативный эмоциональный фон.

Ключевые слова: бессознательное, направленность личности, прогностическая функция, сновидение, сюжеты сновидений.

Постановка проблемы. Сновидение – универсальный продукт человеческой психики, одинаково распространенный как у народов примитивной культуры, так и в современном мире. Антропологи в своих наблюдениях за жизнью людей, живущих в примитивных культурах, показали, что сновидение играло центральную роль в их повседневной и культурной жизни [14; 15]. Пятитомник Артемидора Лидийского, «Онейрокритика» можно отнести к первым научным исследованиям сновидений. Так, например, Артемидор был первым, кто попытался не только классифицировать сновидения, но и раскрыть взаимосвязь сюжета сновидения и личности сновидца [1]. З. Фрейд, основное внимание уделял исследованию бессознательной психики. Он первый после Артемидора поднял вопрос о взаимосвязи сновидения с личностью сновидца [16].

В наше время так же как и во времена Артемидора и З. Фрейда, интерес к сновидению остается высоким. Современные авторы, исследуя собственные сновидения, показывают, что сновидения имеют смысл, что сновидение от глубоко личного продукта стало массовым продуктом, проникая в кинематограф, рекламу, Интернет и в другие технологии современного мира [7].

В отечественной психофизиологии сновидение было полностью лишено психологического смысла. Считалось, что образование сновидения - это результат патологического психического процесса. Характерно, что нормальную психическую деятельность мозга связывали только с бодрствованием. [11], соответственно отечественная наука долгое время считала сновидения бессмысленными, ненаучными объектами исследования.

Сновидение как продукт бессознательной психики принадлежит области психологии. Относительно немногие психологи работают со сновидениями своих клиентов и немногие виды психотерапий выбирают сновидение как объект психоаналитического и психотерапевтического процессов. Несмотря на множество исследований в области психологии личности, роль сновидения в современном мире очень мало изучена.

Анализ последних исследований и публикаций.

Исследования отечественных ученых, ориентированы прежде всего на изучение сновидения как физиологической функции организма. Так можно отметить работы Майорова Ф.В. [8], Павлова И.П. [11], Касаткина В.Н. [5]. В.Н. Касаткин уделяет внимание исследованию прогностических возможностей сновидения. Автор [13] исследует поисковую активность мозга в состоянии сна, а также влияние трудовой деятельности или психопатологии на характер сна. Интерес академика А.М. Вейна сосредоточен на сновидениях сопровождающих различные состояния сна [2]. Авторы психологических исследований по теме немного, среди них [6, 9]. Фокус исследования С.В. Авакумова (2003) сосредоточен на выражении в сновидении индивидуально – психологических черт. Аналогичная линия исследования относительно детских сновидений при ночных и дневных кошмарах, а также детей с невротическими расстройствами [3, 12]. Другие авторы анализируют личные сновидения в духе Артемидора и З. Фрейда [16].

Исследовательский интерес к сновидению у современных украинских ученых прослеживается в двух направлениях. В ситуации психотерапии, при работе с эмоциональной травмой. Когда реальные травмирующие события проявляются не через воспоминания, а через кошмарные сновидения, оживляющие травматические события [10]. В контексте физиологического состояния человека во время сна, когда нарушение качества сна рассматривается как предпосылка психических расстройств [4].

Зарубежные работы по исследованию сновидений более объемны и охватывают несколько направлений. Наиболее обширное направление – это исследование сюжетной линии сновидения и его манифестного содержания, которые дают информацию о личности пациента и его психологических особенностях или психопатологии. Такими исследованиями занимались: С.S. Hall (1953), R.L. Van de Castle (1966), A. Krohn и M. Mauman (1974), С. Фландерс (1998). Еще одно обширное направление в котором заняты последователи К.Г. Юнга, исследующие прогностический аспект сновидения: А. Менегетти (2004). Гендерные

различия в манифестном содержании сновидения исследовали Michael Schredl и Iris Reinhard (2008), а также Ursula Oberst, Cristian Charles и Ander Chamarrro (2005). Такие авторы как М. Schredl и L. Wittmann (2005) исследуют психологическую составляющую сновидения: что такое сновидение, какие факторы влияют на образование образов в сновидении, влияние содержания сновидения на пробуждение и на последующее бодрствование. Физиологические и психические ощущения во сне, в частности ощущение боли и разного рода недомогания исследуют Inga Sophia Knoth и Michael Schredl (2011).

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Изучение роли и влияния сновидения в жизни современного человека в Украине является новой темой для отечественных психологов.

Глобальные изменения в государственной политике, экономике, и других сферах общественной жизни продолжают оказывать значительное влияние на значимые психологические переживания человека, которые не всегда могут быть осознанны и адекватно выражены, особенно в ситуации переживания психологической травмы. Изучение особенностей переживания человека в контексте его сновидческой реальности даст нам более полное представление о внутренних переживаниях человека, обращающегося за помощью к психологу. Для этого, в начале, нам представляется важным раскрыть общее отношение современного человека к своему сновидческому пространству, и роли сновидения в его жизни. Какова психическая ценность сновидения для самого сновидца. Соответственно, если сновидение будет иметь

психическую ценность для самого сновидца, то оно будет иметь и клиническую ценность для нас, психологов.

Цель статьи. Главной целью данной работы является выявление основных тенденций использования феномена сновидения, характерные для современной личности.

Результаты исследования. Эмпирическое исследование проводилось на базе ОНУ им. И.И. Мечникова. Было анкетировано 200 студентов факультета Клинической психологии, из них 20 мужского пола и 180 лиц женского пола. Период исследования 2014; 2015 г.

Инструментом для выявления искомых конструктов, явилась составленная нами анкета. Структура анкеты по изучению сновидений была образована пятью категориями: Общая направленность личности в отношении сновидений, Физиологические реакции, связанные со сном, Прогностической функции сновидений, Роль сновидений в повседневной жизни, Эмоционально-когнитивная оценка сновидений.

Изучая общую направленность личности в отношении сновидений, в первую очередь следует провести частотный анализ (табл. 1). Как видно из результатов данного анализа, все без исключения испытуемые с разной периодичностью видят сновидения, причем те, у кого сон часто сопровождается видениями, составляют две трети от общего числа опрошенных. Также характерной особенностью респондентов является высокая заинтересованность в сновидениях – лишь каждый шестой не интересовался собственными сновидениями.

Таблица 1. Частотный анализ параметров направленности личности в отношении сновидений

Пункт анкеты	Вариант ответа	Количество	Доля в выборке
1. Я вижу сны	Никогда	0	0%
	Иногда	66	33,00%
	Часто	134	67,00%
2. Я интересуюсь сновидениями	Да	167	83,50%
	Нет	33	16,50%
3. Мне снится много снов, но при пробуждении я ничего не помню	Никогда	10	5,00%
	Иногда	157	78,50%
	Часто	33	16,50%
10. Меня волнуют мои сновидения	Да	78	39,00%
	Нет	14	7,00%
	Иногда	108	54,00%
12. Я хочу лучше запоминать свои сны	Да	122	61,00%
	Нет	37	18,50%
	Не знаю	41	20,50%
18. Мне бы хотелось понимать свои сновидения	Безусловно, да	112	56,00%
	Скорее, да	84	42,00%
	Скорее, нет	4	2,00%
	Безусловно, нет	0	0%

Описывая феномен, при котором, несмотря на интенсивные сновидения, воспоминания о них стираются в памяти, большая часть опрошенных указала, что иногда они сталкиваются с описанным явлением. Лишь незначительную долю испытуемых – 7,00% составляют те из, кого не волнуют собственные сновидения. Следует также отметить, что большинство респондентов хотело бы лучше запоминать и лучше понимать свои сновидения.

При изучении с помощью частотного анализа параметров физиологических реакций, связанных со сном, были получены следующие результаты (табл. 2). Поверхность и беспокойность сна не является постоянной характеристикой исследованной выборки. Большинство респондентов лишь изредка наблюдают у себя такие симптомы. Лишь незначительное число испытуемых (7,50%) часто отмечают у себя такие особенности протекания сна.

Таблица 2. Частотный анализ параметров физиологических реакций, связанных со сном

Пункт анкеты	Вариант ответа	Количество	Доля в выборке
19. Мой сон поверхностный и беспокойный	Никогда	25	12,50%
	Иногда	160	80,00%
	Часто	15	7,50%
20. После сна я чувствую себя усталым и «разбитым»	Никогда	46	23,00%
	Иногда	144	72,00%
	Часто	10	5,00%
22. Я очень чувствителен во сне, и часто просыпаюсь на громкие звуки или другие помехи	Никогда	66	33,00%
	Иногда	99	49,50%
	Часто	35	17,50%
23. Я чувствую во сне, что не могу пошевелить ни одной частью своего тела	Никогда	84	42,00%
	Иногда	108	54,00%
	Часто	8	4,00%
61. Во время эротических сновидений мне удается достичь оргазма	Никогда	83	41,50%
	Иногда	99	49,50%
	Часто	18	9,00%

Периодическая усталость и разбитость также характеризует большинство испытуемых. Доля же тех, для кого это является постоянным симптомом крайне мала и составляет 5%. Невозможность пошевелиться во сне также является тем симптомом, который у большинства респондентов проявляется лишь нечастными эпизодами. Почти половина из опрошенных проявляют определенную чувствительность во сне ко внешним раздражителям, треть никогда не реагирует на громкие звуки или другие помехи во сне. Почти половина испытуемых отмечает, что иногда переживали оргазм во время сна. Доля тех лиц, кому часто удается достичь оргазма во время эротических сновидений, незначительна.

Таким образом, для данной выборки характерен средний уровень выраженности физиологических симптомов, с преимущественно периодическим их проявлением.

Частотный анализ категории «Прогностическая функция сновидений» также показывает относительное преобладание средних вариантов ответов для всех пунктов, входящих в данную категорию (табл. 3). Среди респондентов выявлена сравнительно малая доля тех лиц, которые не считают, что с помощью сновидений можно предсказывать будущее (7,5%). Для всех остальных это является достаточно вероятным. Почти 80% опрошенных были свидетелями того, что их сны сбываются. Более трети испытуемых не пользуются сонниками, тогда как лишь 11% испытуемых часто интерпретируют сны с помощью этих «специализированных» книг. Позитивное отношение к тому, что толкованием сновидений должны заниматься специалисты – толкователи, выявили почти три четверти испытуемых.

Таблица 3. Частотный анализ параметров прогностической функции сновидений

Пункт анкеты	Вариант ответа	Количество	Доля в выборке
4. Я считаю, что сновидение может предсказывать будущее	Никогда	15	7,50%
	Иногда	145	72,50%
	Часто	40	20,00%
5. Я пользуюсь сонником	Никогда	70	35,00%
	Иногда	108	54,00%
	Часто	22	11,00%
11. Мне приходилось видеть, что мои сны сбываются	Никогда	42	21,00%
	Иногда	135	67,50%
	Часто	23	11,50%
17. Считаете ли вы, что толкованием сновидений должны заниматься специалисты – толкователи	Безусловно, да	50	25,00%
	Скорее, да	96	48,00%
	Скорее, нет	47	23,50%
	Безусловно, нет	7	3,50%

В таблице 4 представлен частотный анализ параметров роли сновидений в повседневной жизни. Как видно из данной таблицы лишь около одной пятой доли испытуемых не придают снам никакого значения. В два раза больше число тех, кто никогда не сталкивался с решением важных проблем жизни во сне. Однако их число уступает тем, кто имел опыт решения жизненных проблем при помощи сновидений. Подавляющее число опрошенных (97%) склонны делиться своими сновидениями с партнерами по общению. То есть сновидения несут функцию межличностной коммуникации.

Параметры эмоционально-когнитивной оценки сновидений позволяли разнопланово оценить психические переживания, с которыми связываются у респондентов сновидения. Согласно данным частотного анализа (табл. 5) тот факт, что сновидения имеют смысл, отрицает крайне малое число респондентов (2,50%). Частая повторяемость сновидений отмечается примерно у одной трети опрошенных. Также большая часть респондентов сообщает о яркости и насыщенности образов в сновидениях и об опыте эпизодических кошмарных сновидений.

Таблица 4. Частотный анализ параметров роли сновидений в повседневной жизни

Пункт анкеты	Вариант ответа	Количество	Доля в выборке
9. Решение важных проблем моей жизни приходило во сне	Никогда	83	41,50%
	Иногда	112	56,00%
	Часто	5	2,50%
14. Я рассказываю свои сновидения другим	Никогда	6	3,00%
	Иногда	160	80,00%
	Часто	34	17,00%
15. Я считаю сновидения	Важными	158	79,00%
	Не придаю им никакого значения	42	21,00%

Таблица 5. Частотный анализ параметров эмоционально-когнитивной оценки сновидений

Пункт анкеты	Вариант ответа	Количество	Доля в выборке
8. Я считаю, что сны имеют смысл	Да	168	84,00%
	Нет	5	2,50%
	Не знаю	27	13,50%
13. Мне часто снится один и тот же сон	Да	65	32,50%
	Нет	135	67,50%
16. Мне снятся сновидения	Яркие и насыщенные	100	50,00%
	Тусклые и обесцвеченные	3	1,50%
	И те, и другие	97	48,50%
21. Мне снятся кошмарные сновидения	Никогда	39	19,50%
	Иногда	156	78,00%
	Часто	5	2,50%

Выводы и предложения. 1. Полученные при изучении общей направленности личности данные указывают, во-первых, на то, что сновидения занимают немаловажное место в системе личностных ориентаций респондентов, а во-вторых, на высокую их внутреннюю мотивацию по отношению к исследованию.

2. Изучение физиологических реакций организма связанных со сном показало, что четыре из пяти параметров категории физиологических реакций (за исключением реакций организма) описывают один интегральный параметр: соматическое благополучие во сне. В свою очередь более благополучные в этом отношении испытуемые склонны испытывать чаще оргастические реакции во время сновидений.

3. Ориентация на сновидения, как на предвестники будущего носит комплексный характер, включая привычку пользоваться сонником, опору на собственный опыт и представления о прогностической ценности сновидений. Вместе с тем, в указанном контексте роль специалистов по сновидениям представляется недостаточно четкой.

4. Роль сновидений в повседневной жизни проявляется в том, что они формируют широкий смысловой контекст для межличностного общения. Субъективная значимость связана с тем, что они способствуют

решению повседневных проблем, когда их решение приходит во сне.

5. Эмоционально – когнитивная оценка сновидений показала, что сновидения рассматриваются респондентами как источники смыслов, образов, формируя у личности как позитивный, так и негативный эмоциональный фон.

Дальнейшие статистические процедуры помогут нам провести анализ соответствий между вышеописанными пятью категориями. В свою очередь, это станет следующим шагом к исследованию структуры личности и особенностей ее сновидческого пространства, в которых мы сможем определить взаимосвязи между факторами Кеттелла и сюжетными линиями проявляющимися в сновидении. В качестве перспектив дальнейших исследований в этом направлении можно обозначить исследования, которые будут сосредоточены на филогенетических основах бессознательного человека (например, влияние цивилизации на содержание бессознательной психики). В свою очередь, это будет шагом для исследования содержания бессознательного во вневременной перспективе, что может послужить объединению и взаимопроникновению психодинамической концепции с другими психологическими школами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Артемидор. Онейрокритика / Артемидор. - М. : Кристалл, 1999. - 448 с.
2. Вейн А.М. Сон человека. Физиология и патология / А.М. Вейн, К. Хехт. - М. : Медицина, 1989. – 272 с.
3. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей / А.И. Захаров. - СПб. : Издательство «Союз», 2004. – 448 с.
4. Казаков В.Е. Нарушения сна как предпосылка возникновения психопатологии в отдаленном периоде черепно-мозговой травмы // Архив психиатрии. – Киев. - 2014. - Т. 20, №1 (76). - С. 59 – 62.
5. Касаткин В.Н. Теория сновидений / В.Н. Касаткин. – 2-е изд. – М. : Медицина, 1972. – 327 с.
6. Красноперов О.В. Клиническая и психофизиологическая характеристика диссомний у больных неврозами : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. мед. наук : спец. 14.00.18 / О.В. Красноперов. - Томск, 1993. – 20 с.
7. Мазин В. Толкование сновидений / В. Мазин, П. Пепперштейн. - М. : Новое литературное обозрение, 2005. - 712 с.
8. Майоров Ф.П. Физиологическая теория сновидений / Ф.П. Майоров. – М. : Медицина, 1951. – 347 с.
9. Налчаджян А.А. Ночная жизнь / А.А. Налчаджян. - СПб. : Питер, 2004. – 443 с.
10. Николаенко С. Краткосрочные методы переработки эмоциональных травм в психотерапии // Вісник Інституту

розвитку дитини (додаток): матеріали IV Міжнародої науково – практичної конференції студентів і молодих учених «Дитинство. Освіта. Соціум» - 2015. - Вип. 6. – Київ, 2015. – С. 168 – 178.

11. Павлов И.П. Проблемы сна / И.П. Павлов. – Киев : Госмедиздат, 1953. – 347 с.
12. Психолінгвістическе дослідження сновидень дітей і підлітків с невротическими расстройствами / Корабельникова Е.А., Вейн А.М., Голубев В.Л., Крейнс М.Г. // Журнал неврологии и психиатрии. - 1999. - №1. - С. 18 – 21.

13. Ротенберг В.С. Адаптивная функция сна причины и проявления ее нарушения / В.С. Ротенберг. – М. : Наука, 1982. – 165 с.
14. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. - М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
15. Фрезер. Дж. Дж. Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрезер. - М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2001. – 767 с.
16. Фрейд З. Толкование сновидений / З. Фрейд. – М. : ООО. «Фирма СТД», 2005. – 682 с.
17. Юнг К. Г. К вопросу о подсознании / К.Г. Юнг // Человек и его символы. – М. : Серебряные нити, 2002. – С. 14 – 92.

REFERENCES

1. Artemidor (1999), *Oneyrokritika [Interpretation of dreams]*. Moscow: Kristal. [in Russian].
2. Vejn, A.M. (1989). *Son cheloveka. Fiziologiya i patologiya [Dream of a man. Physiology and Pathology]*. Moscow: Medicina. [in Russian].
3. Zaharov, A.I. (2004). *Dnevnye i nochnye strahi u detej [Day and night fears in children]*. Moscow: Soyuz. [in Russian].
4. Kazakov, V.E. (2014), Narusheniya sna kak predposylka vznikhoveniya psikhopatologii v otdalennom periode cherepno-mozgovoy travmy [Sleep disorders as a prerequisite for the onset of psychopathology in the long-term cerebral trauma]. *Arhiv psikiatrii [Archive of psychiatry]*, vol.20, no. 1 (76), pp. 59 – 62 [in Ukrainian].
5. Kasatkin, V.N. (1972). *Teoriya snovidenij [Theory of dreams]*. Moscow: Medicina. [in Russian].
6. Krasnoperov, O.V. (1993). Klinicheskaya i psikhofiziologicheskaya kharakteristika dissomniy u bolnykh nevrozami [Clinical and psychophysiological characteristics of dysomnia in patients with neuroses]. *Abstract of Ph.D. dissertation*. Tomsk [in Russian].
7. Mazin, V. and Peppershtejn, P. (2005). *Tolkovanie snovidenij [Interpretation of dreams]*. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].
8. Majorov, F.P. (1951). *Fiziologicheskaya teoriya snovidenij [Physiological theory of dreams]*. Moscow: Medicina [in Russian].
9. Nalchadzhyan, A.A. (2004). *Nochnaya zhizn' [Night life]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
10. Nikolaenko, S. (2015). Kratkosrochnnye metody pererabotki ehmocional'nyh travm v psihoterapii [Short-term methods for processing emotional trauma in psychotherapy]. *Visnik Instytutu rozvitku ditini (dodatok): materialy IV Mizhnarodoi naukovo – praktichnoi konferencii studentiv i molodih uchenih «Ditinstvo. Osvita. Socium» - Bulletin of the Institute for the Development of the Child: materials of the IV International scientific and practical conference of students and young scientists "Childhood. Education. Socium "*, Issue 6, pp. 168 – 178 [in Ukrainian].
11. Pavlov, I.P. (1953) *Problemy sna [Sleep Problems]*. Kiev: Gosmedizdat [in Ukrainian].
12. Korabel'nikova E.A., Vejn A.M., Golubev V.L. and Krejnes M.G. (1999). Psiholingvicheskoe issledovanie snovidenij detej i podrostkov s nevroticheskimi rasstrojstvami [Psycholinguistic study of the dreams of children and adolescents with neurotic disorders]. *Zhurnal neurologii i psikiatrii [Journal of Neurology and Psychiatry]*, no. 1, pp. 18 – 21 [in Russian].
13. Rotenberg, V.S. (1982). *Adaptivnaya funkciya sna prichiny i proyavleniya ee narusheniya [Adaptive function of sleep causes and manifestations of its violation]*. Moscow: Nauka [in Russian].
14. Tajlor, E.H.B. (1989). *Pervobytnaya kul'tura [Primitive culture]* Moscow: Politizdat [in Russian].
15. Frezer, Dzh. Dzh. (2001). *Zolotaya vetv' [Golden branch]*. Moscow: AST MOSKVA [in Russian].
16. Frejd, Z. (2005). *Tolkovanie snovidenij [Interpretation of dreams]*. Moscow: ООО. «Фирма СТД» [in Russian].
17. YUng K. G. (2002). K voprosu o podsoznanii [To the question of the subconscious]. *Chelovek i ego simvoly [Man and His Symbols]*, Moscow: Serebryanye niti [in Russian].

Dreaming as a singular object of the contemporary person

L. P. Perevyazko

Abstract. The article focuses on psychologically oriented research, which has five main areas: the general orientation of the individual with respect to dreams, physiological reactions associated with sleep, the prognostic function of dreams, the role of dreams in everyday life, the emotional-cognitive evaluation of dreams. The results of frequency analysis showed that, without exception, subjects with different frequency see dreams. Also, a characteristic feature of respondents is a high interest in dreams. Orientation to dreams as the harbingers of the future is complex, including the habit of using a dream book, reliance on one's own experience and ideas about the predictive value of dreams. Dreams are considered by respondents as sources of meanings, images, forming in a person both positive and negative emotional background.

Keywords: *unconscious, person's orientation, prognostic function, dream, dream reality, dream scenes.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu